

SOSIAALITYÖN ASiantuntijuus Poliittisissa Asiakirjoissa

Diskursiivinen retoriikan analyysi hallitusohjelmien sosiaalityön
asiantuntijuudesta modernin ja postmodernin ajattelun ilmentäminä

SUSANNA EKMAN

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön Pro gradu -tutkielma

Elokuu 2016

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

EKMAN, SUSANNA: Sosiaalityön asiantuntijuus poliittisissa asiakirjoissa:
Diskursiivinen retoriikan analyysi hallitusohjelmien sosiaalityön asiantuntijuudesta
modernin ja postmodernin ajattelun ilmentäminä

Pro gradu -tutkielma, 85 sivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Kirsi Günther

Elokuu 2016

Tämän pro gradu –tutkielman aiheena on sosiaalityön asiantuntijuus poliittisissa asiakirjoissa. Sosiaalityön asiantuntijuutta tarkastellaan modernin ja postmodernin ajattelun ilmentäminä diskursiivisen retoriikan analyysin keinoin. Tavoitteena on selvittää, miten sosiaalityön asiantuntijuutta kuvataan hallitusohjelmissa ja miten sosiaalityön ammatillisesta asiantuntijuudesta ja sosiaalityön asiakkaasta puhutaan.

Tutkimusaineistona ovat Suomen hallituksen hallitusohjelmat. Aineisto on rajattu koskemaan kymmentä uusinta hallitusohjelmaa vuosilta 1991–2015. Aineisto on julkista ja se on kerätty Valtioneuvoston Internet-sivustolta. Aineistosta on poimittu ne osat, jotka kuvaavat sosiaalityön asiantuntijuutta. Tutkimuksen metodologisena viitekehyksenä toimii sosiaalinen konstruktionismi. Sen mukaisesti sosiaalityön asiantuntijuutta rakennetaan teksteissä ja muussa toiminnassa. Aineiston analyysimenetelmä on diskursiivinen retoriikan analyysi.

Tutkimuksen tulos on, että retoristen argumentaatiokeinojen avulla hallitusohjelmissa argumentoidaan sekä modernia että postmodernia sosiaalityön asiantuntijuutta. Sosiaalityön asiakkaan toimijuutta häivytetään hallitusohjelmissa modernia ajattelua mukaillen. Toisaalta asiakas nähdään postmodernin ajattelun mukaisesti valintoja tekevänä aktiivisena toimijana. Asiakas nähdään samanaikaisesti sekä aktiivisessa että passiivisessa roolissa. Modernin ajattelun mukaisesti sosiaalityön ammatillista asiantuntijuutta kirjoitetaan hallitusohjelmissa vastuiden ja velvollisuuksien kautta. Postmodernin ajattelun mukaisesti työntekijät nähdään asiantuntijuutta jakavina ammattilaisina ja heidän odotetaan samanaikaisesti toimivan asiakaslähtöisten, taloudellisten ja yhdenvertaisten periaatteiden mukaisesti.

Tulokset osoittavat sosiaalityön asiantuntijuuden kokeneen retorista muutosta. Muutos näkyy erityisesti tavassa kirjoittaa asiakkaan vastuusta omasta hyvinvoinnistaan. Muutos ei asemoidu puoluepoliittiseen ajatteluun, vaan muutos kytkeytyy ennen kaikkea aikaan ja poliittiseen ilmapiiriin. Hallitusohjelmissa sosiaalityön asiantuntijuus näyttäytyy paradoksina. Sosiaalityön asiantuntijuutta kirjoitetaan rinnakkain sekä modernin että postmodernin ajattelun mukaisesti. Usein samanaikainen argumentointi näyttäytyy varsin ristiriitaisena ja asettaa sekä työntekijät että asiakkaat haasteelliseen asemaan.

Asiasanat: sosiaalityö, asiantuntijuus, moderni, postmoderni, hallitusohjelmat, diskursiivinen retoriikan analyysi

UNIVERSITY OF TAMPERE

School of Social Sciences and Humanities

EKMAN, SUSANNA: Social Work Expertise in Political Documents: Discursive rhetoric analysis of social work expertise in government programs as a manifestation of modern and postmodern thinking

Master's Thesis, 85 pages

Social Work

Supervisor: Kirsi Günther

August 2016

The subject of this thesis is social work expertise in political documents. Social work expertise is viewed via modern and post-modern thinking by the means of discursive rhetoric analysis. The aim of the study is to find out how social work expertise is described in government programs. In addition this thesis aims to explore how social work professional expertise and customers are spoken about.

The research material consists of the Finnish Government's government programs from the past ten Governments through 1991-2015. The public data is collected from the Government's website. The material is extracted from the parts that describe the social work expertise. The methodological framework of this study is social constructionism. In accordance to social constructionism social work expertise is built in texts and other activities. The analysis method is discursive rhetoric analysis.

The result of the study is that both modern and post-modern social work expertise is justified with the means of rhetorical argumentation. Adapting from modern thinking the role of a social work client is being faded in government programs. On the other hand the client can be seen, in accordance with the post-modern thinking, as an active player engaging in decision-making. The customer is simultaneously seen in both active and passive role. In compliance with modern thinking social work professional expertise is described via responsibilities and obligations in government programs. Through the postmodern thinking social workers are seen as professionals who share their expertise and at the same time they are expected to act in accordance with customer-oriented, economic and equitable principles.

The results indicate that social work expertise has undergone rhetorical change. The change is particularly evident in the writings that demonstrate customers' responsibility for their own welfare. The change is, above all, linked into time and political atmosphere rather than party political thinking. Social work expertise appears to be a paradox in government programs. Social work expertise is written in parallel and in accordance with the modern and post-modern thinking. Often simultaneous argumentation appears to be quite contradictory and it sets both employees and customers in a challenging position.

Keywords: social work, expertise, modern, postmodern, government programs, discursive rhetoric analysis

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 MODERNI JA POSTMODERNI ILMIÖINÄ	9
2.1 Modernin eetos	12
2.2 Postmoderni vaihtoehtojen tarjoajana	13
3 SOSIAALITYÖN ASIANTUNTIJUUS	15
3.1 Modernin ja postmodernin asiantuntijuusajattelun lähtökohdat	15
3.2 Asiantuntijuus asiakkaan ja työntekijän kohtaamisissa	17
3.2.1 Sosiaalityön asiakas toimenpiteiden kohteena.....	19
3.2.2 Sosiaalityön asiakas asiantuntijana	21
3.3 Moniulotteinen ammatillinen asiantuntijuus.....	24
3.3.1 Työntekijän asiantuntijavalta ja vallankäytön mahdollisuudet.....	26
3.3.2 Hierarkkista yksilöasiantuntijuutta	27
3.3.3 Yhteistyössä jaettua asiantuntijuutta.....	28
4 TUTKIMUSASETELMA	31
4.1 Tutkimustehtävä	31
4.2 Tutkimusaineisto	31
5 METODOLOGINEN VIITEKEHYS JA ANALYYSITAPA	38
5.1 Sosiaalinen konstruktionismi moninaisuuden tulkkina	38
5.2 Diskursiivinen retoriikan analyysi	39
5.3 Aineiston analyysi	43
6 ASIAKKAAN ASIANTUNTIJUUSARGUMENTIT	46
6.1 Asiakkaan toimijuuden häivyttäminen.....	46
6.2 Asiakas aktiivisuusretoriikan kaksijakoisena toimijana	49
6.3 Asiakas valintoja tekevänä kuluttajana	54
6.4 Yhteisvastuusta yksilönvastuuseen ja takaisin yhteisövuastuun retoriikkaan	56

7 AMMATILLISEN ASiantuntijuuden Argumentit	59
7.1 Vastuun ja velvollisuuksien ammattilaisasiantuntija	59
7.2 Ammatilainen asiakaslähtöisesti ja taloudellisesti toimiva yhdenvertaistaja ...	61
7.3 Asiantuntijuutta jakava ammatilainen.....	66
8 JOHTOPÄÄTÖKSET	69
9 LOPUKSI.....	77
LÄHTEET.....	79

1 JOHDANTO

Sosiaalityö on vahvasti yhteiskunta- ja poliittissidonnaista ja yhteiskunnallisella ja poliittisella ymmärryksellä on iso merkitys sosiaalityön kentällä toimittaessa. Yhteiskunnassa tapahtuvat poliittiset ja kulttuuriset muutokset heijastuvat sosiaalityön käytäntöihin. Sosiaalityötä – työtehtäviä, asenteita ja ihanteita sekä työn painopistealueita – määrittelevät useat lait ja asetukset, jotka Suomessa säättää eduskunta. Eduskunta ja valtaa pitävät hallituspuolueet vaihtuvat pääsääntöisesti neljän vuoden välein. Valtaa pitävien puolueiden tavoitteet ja linjaukset saattavat näkyä osaltaan lakiesityksissä ja säädettävien lakien sisällöissä sekä siinä käytännön poliittisessa ilmapiirissä, jossa kulloinkin lakitekstejä tulkitaan. Eduskuntavaalien myötä hallitukset vaihtuvat ja niiden toimesta kirjatut hallitusohjelmat saavat uusia muotoja. Hallitusohjelmissa esitellään kulloinkin valtaa pitävien hallituspuolueiden ideologiset poliittiset tavoitteet. Näin myös sosiaalityöhön kohdistuvat poliittiset tavoitteet tulevat nelivuositain määritellyiksi valtakunnan tasolla.

Laajamittaisten julkisten sosiaalihuollon palvelujen taustalla on Suomessa hyvinvointivaltioajattelu, jonka mukaan valtiolla on keskeinen rooli kansalaisten elintason ja toimeentulon varmistamisessa. Hyvinvointivaltion kallista ylläpitoa ja byrokratian tehottomuutta on arvosteltu paljon. Kritiikki hyvinvointivaltion kalleudesta on lähtöisin ajatuksesta, että yksityiset palveluntuottajat pystyisivät tehokkaammin tuottamaan julkisen sektorin palvelut. Managerialismin¹ idea, jonka retorisia perusteluja ovat muun muassa toiminnan tehostaminen ja tuottavuuden lisääminen, on rantautunut Suomeen 1980-luvulla alkujaan Isosta-Britanniasta. Siellä managerialismi sai voimakkaan sysäyksen Margaret Thatcherin hallinnosta. (Torppa 2007, 80–82; ks. myös Eräsaari 2014.)

Suomessa hyvinvointivaltion kriisi sai alkunsa julkistalouden rahoitusongelmista ja siitä johtuneesta valtion ylivelkaantumiskehityksestä 1990-luvun alussa, jolloin Suomi ajautui taloudelliseen lamaan. Samoihin aikoihin maailmanlaajuiset julkishallinnon reformit, markkinavoimien nousu ja julkisen talouden supistaminen, rantautuivat myös Suomeen. Tosin tuolloin managerialismin käsitettä ei ole

¹ Managerialismi merkitsee sosiaalihuollon käytännöissä organisaatiolähtöistä työskentelyotetta. Organisatorisen ympäristön kontrolli ja rutinoitujen teknisten tehtävien suorittaminen saavat vahvan painoarvon. Managerialismin strategiana nähdään ammatillisen toiminnan ja tehokkuuden vahvistaminen ulkoisten määräysten kautta. (Raunio 2002, 600–601; Juhila 2006, 74.)

Suomessa käytetty julkishallinnollisista uudistuksista, vaikka menetelmät ovat tutkijoiden mukaan managerialismin aatetta mukailleetkin. (Ks. esim. Julkunen 2001; Torppa 2007, 82.)

Kiinnostuin kandidaatin tutkielmaa tehdessäni modernin ja postmodernin ajattelun eroista ja siitä, miten moninaisia tulkintoja erilaiset sosiaalityössä kohdattavat ilmiöt voivat saada teoreettista lähestymistapaa vaihtamalla. Kandidaatin tutkielmani pohjana moderni ja postmoderni ajattelu esiintyvät ikään kuin aikajanallisina ilmiöinä, jolloin jonkin alkamisen voi nähdä jonkin toisen päättymisenä. Usein modernia ja postmodernia ajattelua on tulkittu yhteiskuntatieteissä aikalaisilmiöinä. Monet tutkijat sanoutuvat myös irti historiallisesta aikajana-ajattelusta ja näkevät modernin ja postmodernin toimivan ikään kuin rinnakkain olemassa olevina ajattelutapoina. Esimerkiksi Zygmunt Baumanin tutkimuksissa näiden ajattelutapojen yhtäaikainen läsnäolo on selvästi nähtävissä. Yhdyn tässä tutkielmassa Baumanin (1996) esittämiin ajatuksiin, joiden mukaan postmoderni ei suinkaan ole tullut korvaamaan modernia ja heittämään sitä romukoppaan, vaan moderni ajattelu vallitsee vahvasti erilaisissa yhteiskunnissa, ja postmodernin ajattelun tehtävänä on ikään kuin kyseenalaistaa modernin ajattelun mekanismeja.

Hallitusohjelmat voidaan nähdä sosiaalityön asiantuntijuuden rakentamisen välineenä. Pro gradu – tutkielmassa lähestyn sosiaalityötä määrittäviä poliittisia asiakirjoja diskursiivisen retoriikan analyysin kautta. Olen kiinnostunut siitä, millaisena sosiaalityön asiantuntijuus näyttäytyy valtakunnallisissa poliittisissa linjauksissa. Poliittisissa asiakirjoissa ilmenevää sosiaalityön asiantuntijuusretoriikkaa tarkastelen modernin ja postmodernin ajattelun valossa. Lisäksi minua kiinnostaa se, miten hallitusohjelmissa puhutaan sosiaalityön ammatillisesta asiantuntijuudesta sekä siitä, miten hallitusohjelmissa puhutaan sosiaalityön asiakkaasta. Tukeudun ymmärrykseen sosiaalisesta konstruktionismista, jossa maailma nähdään alati muuttuvana sosiaalisen vuorovaikutuksen tuloksena. Puhutun kielen ja kirjoitettujen tekstien voidaan nähdä syntyvän ihmisten keskinäisessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, jolloin myös kirjoitetun tekstin taustalla näkyy sen hetkinen yhteiskunnallinen ymmärrys. (ks. esim. Jokinen 1999a, 39–41.)

Tutkimukseni tavoitteena on tehdä näkyväksi sitä, miten poliittiset päättäjät linjaavat sosiaalityön asiantuntijuutta, ja sitä, miten hallitusohjelmateksteissä retorisesti tuotetaan sosiaalityön ammatillisen asiantuntijuuden ymmärrystä ja luodaan kuvaa sosiaalityön asiakkaasta. Aihe on tutkimuksellisesti tärkeä, koska poliittinen päätöksenteko ja poliittiset linjaukset ovat suoraan kytköksissä siihen, millaisia muotoja sosiaalityö saa ja millaisena sosiaalityön asiakkaat nähdään. Ei ole yhdentekevää, millä tavalla poliittisiin asiakirjoihin kirjoitetaan sosiaalityön asiantuntijuutta.

Hallitusohjelmat linjaavat sitä poliittista tilaa, jossa sosiaalityön asiantuntijuus kulloinkin tulee näkyväksi.

Tutkielma nojaa ennen kaikkea sosiaalityön kentällä tehtyyn tutkimukseen asiantuntijuudesta. Hallitusohjelmissa puhutaan pääasiassa sosiaalihuollosta², joka pitää sisällään laajemman kokonaisuuden kuin sosiaalityö. Sosiaalihuollon ja sosiaalityön asiantuntijuus on nähdäkseni paikannettavissa yhteneväksi. Sosiaalihuolto-termiä käyttävä lähdekirjallisuuskin määrittelee asiantuntijuutta samoin kuin sosiaalityön kirjallisuus (ks. esim. Haverinen, Kuronen & Pösö 2014), joten en näe ristiriitaa siinä, että käytän sosiaalityö-termiä hallitusohjelmissa yleisesti käytetyn sosiaalihuolto-termin sijasta. Sosiaalityön ja joidenkin sosiaalipolitiikan tutkimusten lisäksi sivuan terveydenhuollon tutkimuksia, sillä hallitusohjelmissa sosiaali- ja terveydenhuolto esiintyvät usein käsi kädessä ja niistä puhutaan yhtenäisenä ilmiönä. Sivuan terveydenhuollon kentällä tehtyä tutkimusta myös siitä syystä, että asiantuntijuusajattelussa postmoderni lähestymistapa näkee asiantuntijuuden laajana moniasiantuntijaisena kontekstina, jossa sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijuutta ei ole tarpeenkaan tiukkarajaisesti erotella toisistaan. Kyse on pikemminkin yhteistyössä toisiinsa limittyvästä ja toisiltaan ammentavasta asiantuntijuudesta.

Tutkielmani etenee siten, että johdannossa johdattelen lukijan tutkimuksen aihepiiriin. Tutkielman ensimmäinen osio (luvut kaksi ja kolme) koostuu modernia ja postmodernia ajattelua sekä sosiaalityön asiantuntijuutta määrittelevästä teoriasta. Teoriaosuuden jatkeeksi luvussa neljä kuvaan tutkimusasetelman, valitsemani metodologisen viitekehyksen sekä aineiston analyysitavan. Näitä seuraavat varsinaiset tutkimustulokset (luvut kuusi ja seitsemän), jotka olen lukemisen helpottamiseksi jäsentänyt kahteen eri osioon: asiakkaan asiantuntijuutta kuvaaviin tuloksiin sekä ammatillisen asiantuntijuuden tulokkappaleeseen. Tutkimustulosten jälkeen esittelen tutkimukseni johtopäätökset. Päätän tutkielmani pohtimalla tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä sekä tutkimuksen tuottamien tulosten luonnetta. Esitän lopuksi myös jatkotutkimusideoita, joita tämän tutkimuksen tulokset tukisivat ja voisivat viedä eteenpäin.

² Sosiaali- ja terveysministeriön mukaan *sosiaalihuollolla* tarkoitetaan sosiaalipalveluja ja niihin sisältyviä tukipalveluja sekä sellaisia sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön toimia, jotka edistävät ja ylläpitävät yksilön, perheen ja yhteisön toimintakykyä, sosiaalista hyvinvointia, turvallisuutta ja osallisuutta. Sosiaalihuollosta säädetään Sosiaalihuoltolaissa (1301/2014). *Sosiaalityö* on eräs sosiaalihuoltolain mukaisista sosiaalipalveluista. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016.)

2 MODERNI JA POSTMODERNI ILMIÖINÄ

Malcolm Payne (2005, 15) on todennut sosiaalityön olevan monien muiden professioiden tapaan modernin aikakauden ilmentymä. Zygmunt Bauman (1996, 191) paikantaa modernin yhteiskunnan synnyn eurooppalaisperäiseksi 1600-luvulla kehittyneeksi, Valistuksen aikana muovautuneeksi ja 1800-luvulla lopullisen muotonsa saaneeksi. Varsinainen moderni aikakausi alkoi Synnöve Karvinen-Niinikosken (2009) mukaan 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Moderni ajattelu edustaa tiedon, teknologian ja tieteellisen rationalismin mukaista ideaa edistyksestä ja näkemystä jatkuvasta kehityksestä kohti parempaa. (Emt., 131.)

Modernille ajattelulle on tyypillistä usko johonkin historialliseen määränpäähän, joka on mahdollista saavuttaa. Moderniin ajatteluun kuuluu myös usko jonkinlaisesta hyvästä, oikeudenmukaisesta ja ongelmattomasta yhteiskunnasta, jossa kaikille ja kaikelle on oma paikkansa. Tästä syystä on ajateltu, että vallitsevaa järjestystä ei ole tarpeen kyseenalaistaa. Modernia ajattelua kuvaa usko siitä, että ihmisten asiat muuttuvat selviksi, koska tiedetään kaikki tarpeellinen, ja usko tulevaisuuden täydellisestä hallinnasta. Tämän modernin illuusion vähittäinen särkyminen kuvaa tilaa, jossa siirrytään modernista aikakaudesta kohti postmodernia. (Bauman 2002, 39.)

Tuija Pulkkisen (1998) mukaan moderni käsitteenä voidaan erottaa vasta postmodernin ilmaannuttua. Moderni pyrkii etsimään asioiden ja ilmiöiden perustaa, ydintä. Moderni toistaa ikään kuin jatkuvaa liikettä, jossa riisutaan yhä uudelleen ilmiöiden kerroksia, jotta kerrosten alta voitaisiin paljastaa ydin, totuus. Postmoderni ei usko perustan tai ytimen olemassaoloon, vaan on päinvastoin kiinnostunut ilmiöiden kerroksista modernin pyrkiessä paljastamaan kerrosten alta alastoman totuuden. (Emt., 46.)

Kuvatessaan aikakausittaista muutosta Hannu Piironen (2005, 158–159) paikantaa keskustelun modernin ajan lopusta ja siirtymisestä postmoderniin aikakauteen alkaneen 1950-luvulla ja jatkuneen aina 2000-luvulle saakka. Hänen mukaansa modernin ja postmodernin suhdetta on tarkasteltu lukuisista eri perspektiiveistä ja eri taiteen ja tieteen aloilla tämä ajattelutavan muutos näyttäytyy hieman eri tavoin. Postmodernista aatteesta on tullut viimeisten vuosikymmenten aikana niin laaja ja monivivahteinen tulkintakehys, että sitä on lähes mahdotonta kattavasti hallita. (Emt., 160.)

Jo kandidaatin tutkielmassa (Ekman 2015) tutkiessani postmodernin käsitettä ja teoriaa huomasin käsitteen merkityksen ja ymmärryksen olevan sidoksissa muun muassa aikaan, paikkaan, tieteenalaan, poliittiseen ajatteluun ja itse määrittelijäänkin. On jopa esitetty kysymyksiä siitä, onko mitään postmodernia oikeastaan olemassakaan. Karvinen-Niinikoski (2009) huomauttaakin, että postmoderni ei käsitteenä ole kiistaton, sillä ilmiöstä ja ajattelutavasta puhutaan moninaisin termein. Postmoderni-käsitteen rinnalla käytetään muun muassa käsitteitä toinen moderni, uusi moderni, myöhäismoderni ja refleksiivinen moderni. (Emt., 132.) Käsitteet itsessään kertovat jo siitä, että moderni kulkee postmodernin ajattelun rinnalla. Sosiologian oppi-isä Zygmunt Bauman havainnollistaa tätä modernin ja postmodernin suhdetta toteamalla, että 2000-luvulle ehtinyt yhteiskunta ei ole yhtään sen vähempää moderni kuin 1900-luvun yhteiskuntakaan oli. Bauman ei näekään postmodernin merkitsevän suinkaan modernin projektin loppua. Baumanin ajattelussa kyse on pikemminkin modernin kypsymisestä, sen tulemisesta tietoiseksi itsestään ja omasta mahdottomuudestaan. (Bauman 1996; Bauman 2002, 38.)

Kyösti Raunion (2000, 66) mukaan postmodernilla tarkoitetaan merkittävää muutosta, siirtymistä uuteen modernin jälkeiseen aikakauteen, jolla on vaikutuksensa kaikkeen yhteiskunnalliseen toimintaan. Kyse on voimakkaasta yhteiskunnallisesta murroksesta, joka edellyttää myös yhteiskuntaa koskevan ajattelutavan perustavaa uudistamista. Keskeisenä merkinä postmoderniin aikakauteen siirtymisestä voidaan pitää elämäntilanteiden epävakaistumista ja elämän ennustettavuuden vähenemistä. Näkyvinä esimerkkeinä tästä ovat muun muassa muutokset työmarkkinoilla, sosiaalisten siteiden löyhtyminen, identiteetin pirstoutuminen sekä yksilöllisten valinnanmahdollisuuksien laajentuminen. (Emt., 66–72.) Modernin ajattelun etsiessä totuutta ja objektiivista oikeassa olevaa tietoa sekä varmasta tiedosta kumpuavaa varmuutta ja asiantuntijuuden erehtymättömyyttä, korostaa postmoderni ajattelu epävarmuutta, tiedon kontekstuaalisuutta, erilaisten tulkintojen mahdollisuutta ja neuvoteltavissa olevaa asiantuntijuutta (Karvinen-Niinikoski 2009, 136).

Sosiaalisen konstruktionismin mukaan teoriat eivät edusta yhtä tieteellistä ”totuutta”, vaan tieto ja todellisuus ympäröivästä maailmasta muodostuvat aina ihmisten välisessä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Tieto ja todellisuus myös näyttäytyvät eri ihmisille eri tavoin. (Payne 2005, 58.) Kielelliset käytännöt, diskurssit, muokkaavat ymmärrystämme todellisuudesta. Diskurssit määrittävät muun muassa sen, kuinka sosiaalityön asiakkaiden ja työntekijöiden keskinäinen suhde määrittyy ja millaisia painoarvoja se saa. (Healy 2005, 199–201.) Postmoderni ajattelu kietoutuu sosiaaliseen konstruktionismiin juuri sitä kautta, ettei se näe olevan olemassa mitään valmiiksi annettua ehdotonta totuutta. Esimerkiksi ranskalainen filosofi Michel Foucault on nähnyt

tietyntyyppisten historiallisesti muodostuneiden vallan jakautumisen piirteiden, tiettyjen puhetaiposten ja institutionaalisten rakenteiden ylläpitävän ja rakentavan itsestään selviä ja hyväksytyjä sosiaalisia käytänteitä. Tällaisia käytänteitä postmoderni ajattelu asettuu arvioimaan kriittisesti. (Fawcett 2009, 122–123.)

Karvinen-Niirikoski (2009) luettelee edellä mainitun Foucault'n lisäksi tunnetuiksi postmodernin ajattelun vaikuttajiksi muun muassa Jean-Francois Lyotardin, Jean Baudrillardin, Fredric Jamesonin sekä Zygmunt Baumanin, Ulrich Beckin, Anthony Giddensin ja Jacques Derridan. Postmoderniin tulkintoihin vaikuttaneita ajattelijoita on toki muitakin, tässä vain muutamia mainitakseni. Edellä mainitut tunnetut vaikuttajatkaan eivät ole ottaneet kantaa postmoderniin ajatteluun samalla tavoin tai samoista lähtökohdista käsin, mikä kertookin siitä, että postmoderni ajattelu ja tulkintatavat ovat varsin monimuotoisia. (Emt., 159; ks. myös Pulkkinen 1998, 55–64.)

Usein moderni ja postmoderni määritellään siten, että ne ovat ymmärrettävissä nimenomaan historiallisina ajanjaksoina, joilla on olemassa jonkinlainen alku ja loppu. Tällainen historiallis-ajallinen tapa nähdä moderni ja postmoderni toistensa jatkumoina ja toisiaan poissulkevinä on eräällä tavalla moderni tapa ajatella maailmaa. Tuija Pulkkinen (1998) määrittelee modernin ja postmodernin ajattelutavoiksi, ja näkee postmodernin nimenomaan yhtenä vaihtoehtoisena ajattelutapana, joka on ilmestynyt modernin rinnalle. Hän pitäytyy käyttämästä postmodernin termiä määritelläkseen historiallisia aikakausia tai yhteiskuntamuotoja. Tämän vuoksi Pulkkinen ei puhu myöskään modernin ajan loppumisesta tai postmodernin alkamisesta. (Emt., 46–49.) Suvi Raitakari (1999) on tutkinut omassa pro gradu –tutkielmassaan sosiaalityön peruskäsitteitä modernin ja postmodernin tulkintakehyksissä. Raitakarin ajatus on, että ei ole olemassa modernia tai postmodernia sosiaalityötä. Sen sijaan sosiaalityöstä ja sosiaalityössä käydään keskusteluja, joissa leikataan modernin ja postmodernin rajapintoja. (Emt., 6.)

En puhu tässä tutkielmassa modernista ja postmodernista teoriasta, sillä yhteiskuntatieteiden tutkijat ovat melko erimielisiä siitä, onko esimerkiksi olemassa lainkaan sellaista kuin postmoderni teoria. Osa yhteiskuntatieteilijöistä näkee postmodernin ajattelun olevan erilaisista lähestymistavoista koostuva iso kokonaisuus, toisiaan mukailevien ajattelutapojen tai teorioiden yhdistelmä (Healy 2005, 195–199). Tässä tutkielmassa moderni ja postmoderni ovat itselleni tietoisesti valittu viitekehys. Niiden tarjoamien linssien läpi tarkastelen sosiaalityön asiantuntijuusretoriikkaa. Valitsemani viitekehyksen ei ole suinkaan tarkoitus löytää varmoja oikeita vastauksia esittämiini kysymyksiin, vaan toimia tulkkina etsiessäni hallitusohjelmiin kirjoitettuja sosiaalityön

asiantuntijuuden erilaisia kerrostumia. Tästä syystä puhun modernista ja postmodernista ajattelusta tai ajattelutavasta, sillä näen modernin ja postmodernin tapoina ajatella asioista ja ilmiöistä.

2.1 Modernin eetos

Modernilla viitataan usein keskiajan jälkeen alkaneeseen teollistumiseen ja aikaan, jolloin siirrytään maatalousyhteiskunnasta ja feodalismista kohti kapitalismia ja modernien kansallisvaltioiden sekä niiden instituutioiden syntyä (Beck 1995, 44). Moderniksi määritelty yhteiskunta on saanut alkunsa Euroopassa ja kehittynyt Valistuksen aikana 1700-luvulla, jolloin pyrittiin järkeen nojautuen perusteellisiin kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin muutoksiin. Tuon ajan kuuluisat ajattelijat kirjoittivat muun muassa pakkovaltaa vastustavista aatteista. Valistusajattelijat asettivat järjen ja tieteen mystiikan ja uskomusten edelle ja nostivat esille demokratian ja ihmisten tasa-arvon vaatimukset. (ks. esim. Ilmonen & Jokinen 2002, 224–225.) Baumanin (1996, 191) mukaan moderni yhteiskunta saavutti lopullisen muotonsa Valistuksen ajan jälkeen 1800-luvulla. Karvinen-Niinikoski (2009, 131) paikantaa varsinaisen modernin yhteiskunnan ja ajattelun alkaneen 1900-luvun alkuvuosikymmeninä.

Moderni yhteiskuntaymmärrys perustuu usein uskoon jatkuvasta talouskasvusta. Moderni teollisuusyhteiskunta rakentuu muun muassa palkkatyön arvostuksen pohjalta. Yhteiskunnallisen suunnittelun ja valvonnan kautta tuotetaan sosiaalista todellisuutta ja hyvinvointia. (Beck 1995, 30–31.) Moderni yksilö on moraalinen toimija, jonka toisinaan rajoitetut valinnanmahdollisuudet voidaan kuitenkin nähdä toissijaisina verrattuna yhteiskunnan tarjoamaan elämän ennustettavuuteen ja turvallisuuteen. Moderni kansallisvaltio edistää sopiviksi katsomiaan elämänmuotoja ja näkee kunnollisen kansalaisen roolin ihmisyyden mittana. (Bauman 1996, 62, 69–75.)

Moderni ajattelu kumpuaa perusta-pinta -tyyppisestä erottelusta. Tyypillisiä modernin ajattelun mukaisia erotteluja ovat esimerkiksi vastaparit syvä-matala, syvällinen-pinnallinen, sisäinen-ulkoinen ja todellisuus-tulkinta. Modernin ajattelumallin mukaisesti perusta on pintaa merkittävämpi ja pinnan ilmiöitä selitetään perustasta käsin. Myös ulkoisia ilmiöitä selitetään sisäisillä ilmiöillä. (Pulkkinen 1998, 49.)

Modernin historiallisessa ajattelussa horisontissa siintää päämäärä, jota kohti tulee pyrkiä (Pulkkinen 1998, 52). Modernissa ajattelussa on kyse uskosta vahvaan tietoon ja tieteelliseen rationalismiin. Yhteiskunnallisen modernisaation kehityskulun myötä ammattikunnat ovat käyneet

läpi professionaalistumisprojekteja ja kilpailleet professionaalista vallasta ja asemasta. Myös sosiaalityö on kehittynyt ammatiksi tämän modernisaation myötä ja tavoitellut muiden ammattikuntien kanssa tiedollista ja teoreettista suvereeniutta. Vahvan käytäntöä ohjaavan teorian ja ammatillisen varmuuden idea onkin modernien professioiden unelma. (Karvinen-Niinikoski 209, 137.)

Pulkkinen (1998) tarkastelee modernin yhteiskunnan poliittisen päätöksenteon utopiaa kahdesta eri näkökulmasta: toisaalta liberaalia aatetta vapaudesta ilman olemassa olevia valtasuhteita ja toisaalta hegeliläis-marxilaista aatetta yhteisön täydellisestä itsehallinnasta. Liberaalin demokratia-ajattelun mukaan poliittinen päätösvalta annetaan vaaleissa pois ja valtaa pitävät poliittiset toimijat vaalien jälkeen. Poliitikasta ja yhteiskunnan toiminnasta päättävät todelliset asiantuntijat ja tavalliset ihmiset ovat tyytyväisiä. Näin he ovat myös vapaita. Hegeliläis-marxilainen aate näkee demokratian kautta kansan hallitsevan kansaa, ja tämän myötä kansalla nähdään olevan yleistähtö, ikään kuin yhteisöllinen subjektiviteetti tehdä päätöksiä yhteisön yhteisen hyvän puolesta. Tämän ajatuksen mukaan yhteiskunta ja sen kansa on yksi yhteisöllinen toimija. (Emt., 38–44.) Baumanin (1996, 167) mukaan modernissa valtioajattelussa korostuukin nationalistinen ideologia. Tämän ajattelun mukaisena voidaan nähdä poliittisessa retoriikassa käytetty ”*me*”-termi viitteenä yhtenäisestä kansasta, johon poliittiset päättäjät sitovat itsensä lisäksi kaikki kansalaisetkin kuuluviksi. ”*Me*”-termillä puhuja tai kirjoittaja identifioi itsensä ja kuulijat tai lukijat sisällöllisesti johonkin yhteisenä pidettyyn. (Summa 1996, 58.)

2.2 Postmoderni vaihtoehtojen tarjoajana

Postmodernista ajattelusta voidaan käytännössä puhua vasta, kun on määritelty modernin ajattelun käsitettä. Voidaan ajatella, että postmodernia ei olisi ilman modernia (ks. Pulkkinen 1998, 46). Postmoderni nähdään usein modernin vastakohtana, modernin jälkeisenä ajanjaksona. Tiettyyn historialliseen hetkeen sidottuna postmoderni ajattelu kuitenkin pelkistyy. Moderni on jollain tavalla läsnä kaiken aikaa puhuttaessa postmodernista, joten tätä ajastusta vasten on väärin sanoa, että eläisimme modernin jälkeistä aikaa, tai että postmoderni olisi tullut korvaamaan modernin. (ks. Bauman 1996, 21–27.)

Modernin ja postmodernin ero onkin näkökulmassa ja ajattelutavassa (Bauman 1996, 22–23; Pulkkinen 1998, 48–52). Modernin purkaessa ilmiöiden kerroksia paljastaakseen ilmiön

perimmäisen ytimen, totuuden, on postmoderni nimenomaan kiinnostunut ilmiöiden kerroksista. Postmoderniin ajatteluun liittyykin näkemys siitä, ettei mitään ydintä ole olemassa, jonka voisi kerrostumien alta löytää. Postmoderni ajattelu kiinnittää myös huomion modernin ajattelun perustapinta –tyyppiseen erotteluun ja asioiden sekä ilmiöiden selittämiseen siten, että ulkopuoli tulee selitetyksi sisäpuolella. Huomiota kiinnittämällä tällaisiin seikkoihin herättää postmoderni ajattelu esittämään uudenlaisia kysymyksiä ja ajattelemaan asioita hieman toisin. (Pulkkinen 1998, 46, 49–50.)

Postmoderni ajattelu ei usko niin sanottuihin metanarratiiveihin, suuriin modernin kertomuksiin, jotka selittävät vallitsevaa todellisuutta (Karvinen-Niinikoski 2009, 136). Postmodernissa ajattelussa lähdetään siitä, ettei kaikkea voi tai ole tarpeenkaan tietää, toisin kuin modernissa ajattelussa todellisuudesta ajatellaan voivan muodostaa luotettava kuva. Vastoin modernin ajattelun oikean ja varman tiedon ihannetta ja tätä kautta täydellisen yhteiskunnallisen järjestyksen luomista postmoderni ajattelija ei pyri selittämään tyhjentävästi yhteiskuntaa tai ihmistä. Postmodernissa ajattelussa hyväksytään se, että elämässä vallitsee jonkinlainen jatkuva kaaos ja mahdottomuus selittää kaikkea. Postmoderni ajattelija pysähtyy tutkiskelemaan ilmiöiden monimuotoisuutta ja toimii tällaisen järjestyttömän monimuotoisuuden tulkitsijana. Postmoderni mahdollistaa asioiden ja ilmiöiden näkemisen uudella, erilaisella tavalla, sekä antaa mahdollisuuden ja luvan ajatella toisin. (Bauman 1996, 43–45.)

3 SOSIAALITYÖN ASIAANTUNTIJUUS

3.1 Modernin ja postmodernin asiantuntijuusajattelun lähtökohdat

Asiantuntijuus käsitteenä tuo ensimmäisenä mieleen kuvan vahvasta professioammattista, kuten vaikkapa lääkäristä. Lääkärin ammattia onkin totuttu pitämään itsenäisenä asiantuntija-ammattina. Tällaisen vahvan ja itsenäisen asiantuntijuuden auktoriteettiaseman myös sosiaalityö hyvinvoinnin asiantuntija-ammattina on pyrkinyt saavuttamaan. (ks. esim. Mutka 1998, 43.) Toisaalta yhteiskunnassa tapahtuvat muutokset näyttävät tekevän edellä mainitun pyrkimyksen osittain turhaksi. Professionaalisen asiantuntijatoiminnan perinteiset instituutiot, kuten sosiaali- ja terveydenhuolto, ovat parhaillaan syvien muutosten alla. Käynnissä oleva sote-palvelurakenneuudistus³ vaatii uudenlaisten toimintatapojen luomista, jotka vaativat myös perinteisten asiantuntija-ammattien muuttumista ja asiantuntijuuden uudelleenmäärittelyä. (Karvinen-Niinikoski 2007, 77–79.) Moderni ja postmoderni ajattelu tarjoavat mielenkiintoisen näkökulman sosiaalityön ja yleisemminkin sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijuuden tarkasteluun.

Sosiaalityön asiantuntijuus on syntynyt ja kehittynyt modernissa yhteiskunnassa, jossa professionaaliset traditiot on luotu. Asiantuntijuus rakentui tieteen, instituutioiden ja professioiden pohjalta. Siinä ei nähty sijaa maallikkojen asiantuntijuudelle. Rajat eri ammattikuntien ja asiantuntijoiden välillä on piirretty tiukan hierarkkisesti. Työskentely on ollut varsin sektorikeskeistä ja korostanut eksperttiä yksilöasiantuntijuutta. (Eräsaari 2002, 21–22; Parton 2005, 238.) Risto Eräsaari (2002, 22) nimittää tätä modernia traditiota suljetuksi asiantuntijuudeksi. Modernille teollisuusyhteiskunnalle tyypillinen professioiden rakenne ja professionaalisen varmuuden tavoittelu sekä oikeassa olemisen oikeutus ovat pysyneet pitkään vakiintuneina (Karvinen-Niinikoski 2009, 132).

³ Sote- ja aluehallintouudistus on eräs suurimpia Suomessa tehtyjä hallinnon ja toimintatapojen uudistuksia. Muutos koskettaa sosiaali- ja terveydenhuollon rahoitusta, ohjausta ja verotusta sekä kaikkien kansalaisten palveluja. Uudistuksen tavoitteena on siirtää sosiaali- ja terveystalouden palvelujen järjestäminen ja muita alueellisia tehtäviä maakuntien hoidettavaksi 1.1.2019. (Sote- ja maakuntauudistus 2016 <http://alueuudistus.fi/etusivu>.)

Viime vuosikymmeninä tapahtuneiden yhteiskunnallisten ja globaalien julkishallinnon yksityistämiseen tähtäävien murrosten myötä on asiantuntijuuden määrittelyssä ja muodossa kuitenkin tapahtunut selkeitä muutoksia (Eräsaari 2002, 30; Karvinen-Niinikoski 2009, 132–133). Uudet vaatimukset ovat kyseenalaistaneet oikeassa olemisen oikeutuksen ja asiantuntijan varmuuden tavoittelun (Karvinen-Niinikoski 2009, 134). Sosiaalityön keskusteluissa postmoderniin ajatteluun viittaavat pohdinnat alkoivat vakiintua 1980- ja 1990-luvuilla, jolloin tapahtui merkittäviä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia muutoksia. Nämä muutokset ovat tuoneet mukanaan erilaistumista, epävarmuutta ja arvaamattomuutta. Muutokset toivat myös vaatimuksen jatkuvasta uudistumisesta sekä uudenlaisten, joustavien lähestymistapojen löytämisestä. (Emt., 132.)

Vastakohtana modernin tradition suljetulle asiantuntijuudelle Eräsaari (2002, 30–33) nimittää postmodernia asiantuntijuutta avoimeksi asiantuntijuudeksi. Avoin asiantuntija ei sulje ulkopuolelle ”vastapuolen” asiantuntijaa eikä unohda myöskään maallikkoa oman asiansa asiantuntijana. Postmodernin ajattelun mukaisesti asiantuntijuus ei ole enää pysyvä ominaisuus, jonka yksilö on joskus saanut omakseen. Asiantuntijuus rakentuu käytännön toiminnassa yhä uudelleen erilaisten haastavien tilanteiden mukanaan tuomissa yhteyksissä. (Karvinen-Niinikoski 2007, 78.)

Postmodernin asiantuntijuuden haasteena Karvinen-Niinikoski (2007) näkee uudenlaisten toimintamallien rakentamisen ja vanhoista tavoista irtautumisen tilanteissa, joissa perinteiset modernin tradition toimintamallit määrittelevät edelleen vahvasti sosiaali- ja terveydenhuoltoa. Haasteeksi Karvinen-Niinikoski nostaa myös asiantuntijuuden paradoksin: odotukset ammatillista autonomiaa sekä perinteistä professionaalista sosiaalityön asiantuntijuutta kohtaan eivät ole hävinneet, ja samalla kuitenkin perinteinen professionaalinen sosiaalityön asiantuntijuus näyttää monilta osin hämärtyvän laaja-alaisen osaamisvaatimusten kasvaessa. Sosiaali- ja terveydenhuollon erityiskysymyksiin liittyvää tietoa ja osaamista katsotaan tarvittavan yhä enemmän. Toisaalta oman alan erityisosaaminen ei enää yksin riitä elämisen ehtojen ja yhteiskunnallisten tilanteiden mutkistuessa entisestään. Asiantuntijuus kohtaa yhä uusia haasteita. Asiantuntijuudesta käydään kaiken aikaa neuvotteluja eri yhteistyötahojen kanssa. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiantuntijalla on oltava valmiuksia määritellä tehtäviään ja toimintaansa jatkuvasti uudelleen. (Emt., 78–81.) Jaakko Seikkulan ja Tom Erik Arnkilin (2009) mukaan yhteistyö ammattilaisten välillä on parhaimmillaan sitä, että asiantuntijuudet koostuvat toisiaan täydentävistä osista. Ammatillaiset myös tietävät, keihin olla yhteydessä, kun täydentävää asiantuntemusta tarvitaan. (Emt., 13.)

Jan Fookin (2002) esittämä kriittisen reflektiivisyyden teoria vastaa postmodernin asiantuntijuuden ajattelua. Reflektiivinen työote haastaa asiantuntijan pohtimaan työnsä taustaa ja vallankäytön ulottuvuuksia sekä kiinnittää huomiota vallitseviin itsestään selvyiksiin ja purkaa niitä. Reflektiivisyyden kautta on mahdollista löytää uusia työtapoja ja käytäntöjä. Postmoderni asiantuntijuus edellyttää juuri vaihtoehtoisten työ- ja toimintatapojen etsimistä ja modernin asiantuntijuuden jäykistä rakenteista ja hierarkiasta irtautumista. (Emt., 140–143.)

3.2 Asiantuntijuus asiakkaan ja työntekijän kohtaamisissa

Asiakkaan sairauden, terveydentilan, hyvinvoinnin ja kokonaisvaltaisen elämäntilanteen kartoittaminen sekä asiakkaan asian käsittely ovat oleellinen osa käytännön työtä sosiaali- ja terveydenhuollon eri sektoreilla. Tilanteiden kartoittaminen ja asiakkaan tarpeiden tekninen käsitteleminen eivät ole kuitenkaan pelkästään tiedon antamista ja hankkimista. Työskentelyllä on paljon laajempi lähtökohta ja tausta-ajatus. Usein sosiaalityö saattaa näyttäytyä nimenomaan työntekijän tekemänä teknisinä toimenpiteinä. Sosiaalityössä voidaan nähdä sosiaalinen ja vastavuoroinen olemus, jossa molemmat osapuolet – sekä työntekijä että asiakas – osallistuvat toimintaan ja osaltaan vaikuttavat lopputulokseen. (Kananoja 2007, 108.)

Aulikki Kananoja (2007, 108–109) huomauttaa, että tätä edellä esitettyä kumppanuussuhdetta ja asiakkaan osallisuutta nimitetään usein ”uudeksi” orientaatioksi. Kuitenkin tämän kaltaisen työskentelyideologian luonne on nähtävissä jo monissa klassikkoteksteissä. Anna Metteri (2007, 37) puhuu dialogisesta suhteesta, josta hänen mukaansa muun muassa kasvatuksen ja sosiaalityön oppi-isänä pidetty Paulo Freire on kirjoittanut jo 1970-luvulla. Kananojan (2007, 109) mukaan työntekijän ja asiakkaan kumppanuuden toteuttamiselle ei ole Suomessa kehitetty riittävästi oikeanlaisia keinoja.

Kirsi Juhila (2006) jäsentelee teoksessaan *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina* mielenkiintoisella tavalla sitä, kuinka erilaiset ja eri aikoina vallitsevat poliittiset suuntaukset ja ajattelutavat vaikuttavat sosiaalityön käytäntöihin. Esimerkiksi hyvinvointivaltioajattelu perustuu siihen, että kaikista kansalaisista pidetään yhtäläisesti huolta. Viime kädessä hyvinvointivaltiolla on vastuu yksilöistä ja yhteisöistä. Toisaalta nousussa oleva uusliberalistinen julkista hallintoa yksityistävä ja tuotteistava ajattelu korostaa ihmisten omaa vastuuta elämästään ja työskentelyssä merkittäväksi nostetaan taloudellinen tehokkuus- ja hyötyajattelu. Uusliberalistisesta näkökulmasta katsottuna

hyvinvointivaltio ymmärretään tuottamattomana sijoituksena ja ihmisten itsenäinen pärjääminen valtiosta riippumattomina ajatellaan tavoiteltavaksi tilaksi. (Emt., 68–70.)

Kyösti Raunion (2002) ja Kirsi Juhilan (2006) mukaan sosiaalityöstä on tullut uusliberalistisen managerialismin markkinamekanismien mukaisesti organisaatiolähtöistä. Tällä tarkoitetaan hallinnollisten ohjeiden ja taloudellisen valvonnan lisääntymistä. (Raunio 2002, 600; Juhila 2006, 74.) Managerialismin mukanaan tuoma yksityisen kilpailutoiminnan tehokkuusajattelu on tarkoittanut julkisella sektorilla muun muassa henkilökunnan vähentämistä menojen pienentämiseksi ja samaan aikaan sekä työn tehokkuuden että laatuvaatimusten kiristämistä ja työn jatkuvaa arviointia. Managerialistinen ajattelu tuotteistaa julkisen sektorin sosiaalihuollossa tapahtuvaa työtä. Tuotteistaminen tapahtuu käytännössä erilaisia yksityiskohtaisia työtä ohjaavia kaavakkeita, ohjeita ja laatukäsikirjoja tuottamalla, joiden pohjalta nousevat työtä ohjaavat käytänteet. Kaavakkeet ja ohjeet helpottavat ja tekevät läpinäkyväksi sosiaalityön kentällä tehtävää työtä osaltaan, mutta samalla ne odottavat sosiaalityöntekijöiltä yhä vähemmän koulutukseen pohjautuvaa laajaa asiantuntemusta. (Eräsaari 2014, 126–131.) Raunio näkee kasvokkaisen sosiaalityön vähenevän managerialismin kautta (Raunio 2002, 601). Juhila (2006, 77) kytkee kasvokkaisen toiminnan vähenemisen managerialismin ihannelilaksi: mitä vahvempia markkinatoimijoita sosiaalityön asiakkaat ovat ja mitä vähemmän he ovat riippuvaisia hyvinvointivaltiollisista avuista ja sosiaalityön toimenpiteistä, sitä tehokkaammaksi katsotaan koko yhteiskunnan toiminta. Sama ajatus on rinnastettavissa myös terveydenhuollon palveluihin (ks. esim. Torppa 2007).

Kirsi Juhila (2009) liittää selontekovelvollisuuden käsitteen keskusteluihin sosiaalipalveluiden vaikuttavuudesta, kustannustehokkuudesta, näyttöperusteisuuden lisääntymisestä ja työprosessien läpinäkyvyydestä. Ajatusta on Juhilan mukaan kutsuttu myös tilivelvollisuudeksi, joka korostaa taloudellista puhetta. Tilivelvollisuuden käsitteellä voidaan kuvata asiakastyötä tekevien sosiaalityön ja sosiaalihuollon työntekijöiden velvollisuutta huolehtia rajallisista julkistalouden resursseista ja niiden tehokkaasti hyödyntämisestä. (Emt., 296.) Leena Eräsaari (2014) kääntää ilmiön laskennallisuudeksi tai laskentatoimeksi. Eräsaaren mukaan kaikelle tekemiselle on oltava laskennallinen hinta, minkä myötä sosiaalityöntekijän tekemä työ muunnetaan asiakkaan kuluttamaksi tuotteeksi. Konkreettisenä esimerkkinä Eräsaari mainitsee säännöt, joiden mukaan asiakassuhteissa tulisi noudattaa tiettyjä, usein lyhyitäkin, aikarajoja sekä sen, kuinka työntekijän tekemät erilaiset toimenpiteet hinnoitellaan tarkasti. (Emt., 130–131.)

Juhila (2009) korostaa selontekovelvollisuuden olevan huomattavasti laajempi käsite kuin miten Eräsaari (2014) sitä käsittelee tutkimuksessaan. Sosiaalityöntekijä on selontekovelvollinen esimerkiksi asiakkaille, kollegoilleen, organisaatiolle jossa työskentelee sekä työtä määrittävälle laille. Nämä velvollisuudet voivat olla keskenään myös ristiriidassa. Työntekijällä on ammattietiikkaa noudattaen velvollisuus toimia asiakaslähtöisesti ja huomioida asiakkaan tarpeet. (Juhila 2009, 297–299.) Postmodernin ideologian mukaisesti työntekijän tulisi myös nähdä asiakas yhteistyötoimijana, kumppanina (Kananoja 2007, 108). Kuitenkin samaan aikaan työntekijän tulee pitää huoli niukoista resursseista, joita ei ole kaikkiin tilanteisiin asiakkaille tarjolla. Työntekijä joutuu näin tasapainoilemaan erilaisten velvollisuuksien ja työtä ohjaavien periaatteiden välillä. (Juhila 2009, 299.)

Juhilan (2006) jäsenitys sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden välisiin suhteisiin ja työn ilmenemismuotoihin näiden suhteiden välimaastossa on mielenkiintoinen jako neljään ulottuvuuteen. Juhila (2006, 13–14) jäsentää työntekijä-asiakas-suhteen liittämisen- ja kontrollisuhteeksi, kumppanuussuhteeksi, huolenpitosuhteeksi sekä vuorovaikutuksessa rakentuvaksi suhteeksi. Suvi Raitakari (2002) analysoi sosiaalityön asiantuntijuuden modernia ja postmodernia ulottuvuutta Baumanin (1996) mukailleen. Juhilan ja Raitakarin jäsenityksistä löytyy mielenkiintoisia piirteitä, jotka kuvaavat asiantuntijuuden muuttumista modernin ja postmodernin asiantuntijuuden välillä.

3.2.1 Sosiaalityön asiakas toimenpiteiden kohteena

Asiakkaan ja työntekijän välistä liittämisen- ja kontrollisuhdetta taustoittaa näkemys yhteiskunnallisesta ja sosiaalisesta syrjäytymisestä sekä syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien paikantamisesta ”normaaliuden ulkopuolelle”. Normaalista poikkeavien katsotaan tarvitsevan sosiaalityön apukeinoja, joiden avulla heidät voidaan liittää täysivaltaisiksi yhteiskunnan jäseniksi, etteivät he olisi valtaviirasta poikkeavia. (Juhila 2006, 64.)

Sosiaalityön tehtävän syrjäytyneiden liittämisenä yhteiskuntaan Juhila (2006, 84–85) määrittelee vertikaalisen asiantuntijuuden käsitteen kautta. Vertikaalisen asiantuntijuuden mukaan sosiaalityöntekijällä on sellaista arvokasta tietoa, joka asiakkaalta puuttuu. Tämän ”paremman tiedon” valossa sosiaalityöntekijällä on valta jäsentää asiakkaan tilannetta, sen vaatimia muutoksia ja tarvittavia toimenpiteitä muutosten aikaansaamiseksi – syrjäytyneen kiinnittämiseksi

yhteiskuntaan. Vertikaalisessa asiantuntijuudessa esiintyvät näin ollen tietäjä ja tietämisen kohde. Baumanin (1996) hahmottelema ja Raitakarin (2002) tulkitsema lakiasäättävä asiantuntijuus perustuu Juhilan vertikaalisen asiantuntijuuden tavoin moderniin ajatteluun työntekijän ”oikeasta” tiedosta, joka nojautuu vahvaan normistoon. Modernin tulkinnan mukaan asiakkaan paikka on työntekijään nähden alempana, ja asiakas on toimenpiteiden kohde, objekti, sekä palvelujen vastaanottaja. (Raitakari 2002, 48.) Sosiaalityöntekijän asiantuntijatieto on vertikaalisen asiantuntijuusajattelun mukaan koulutuksen ja lainsäädännön tuottama etuoikeus asiakkaisiin nähden. Tällainen tieto nähdään modernin ajattelun mukaisesti tilanteesta toiseen yleistettävänä, objektiivisena tietona. (Juhila 2006, 87–88.) Yhteistä lakiasäättävälle ja vertikaaliselle asiantuntijuudelle ovatkin asiakkaan tilanteen objektivointi sekä asiakkaan määrittely syrjäytymisvaarassa olevaksi, minkä johdosta hänet tulee sosiaalityön toimenpitein ohjata takaisin yhteiskuntaan. (Raitakari 2002, 49; Juhila 2006, 64, 87–88.)

Juuri ihmisten elämäntilanteiden objektivointia Juhila (2006) pitää ongelmallisena. Hänen mukaansa sosiaalityön omissa ammattieettisissä ihanteissa korostetaan ihmisten tasa-arvoista kohtelua. Tämän ihanteen mukaan asiakkaita tulee kohdella samalla tavalla tilanteesta riippumatta. Ihanne on epäilemättä lähtökohdiltaan hyvää tarkoittava, mutta saattaa toisaalta helposti aiheuttaa sosiaalityön asiakkaiden objektivointia, jolloin yksilölliset erot ja elämäntilanteiden moninaisuus jäävät taka-alalle. (Juhila 2006, 110–111.)

Raunio (2002) näkee erityisesti managerialismin aatteen nousun ongelmallisena asiakastyön näkökulmasta. Managerialismin mukainen työn organisatorinen ja institutionaalinen painotus ovat alkaneet määrittää sosiaalityötä asiakassuhteen sijasta. Raunio mukaan muutos on hankala, sillä sosiaalityössä kohdataan hyvin yksilöllisiä tilanteita ja tarpeita, joita on toisinaan vaikea kohdata ja määrittää tiukkojen ennalta määrättyjen toimintatapojen mukaisesti. Managerialistisen ajattelutavan mukaan asiakkaan asema vahvistuu, kun kaikille asiakkaille määritellään yhdenmukainen kohtelu ja samantasoinen tarpeiden käsittely. Raunio kuitenkin huomauttaa, että tällainen työskentelytapa korostaa nimenomaan työntekijän asiantuntijuutta. (Emt., 601.)

Robert Adamsin (2002, 250) ajatus managerialismista jäsentää sosiaalityön todellisuutta ikään kuin kolikon kahtena eri puolena. Samalla, kun ammatillinen ideologia korostaa asiakaslähtöistä työskentelyä, painottaa managerialistinen ihanne keskusjohtoista talousstrategista työskentelymallia. Sama huomio nousee myös Riikka Sutisen (2009) tutkimuksen tuloksista. Sutinen on haastatellut tutkimuksessaan *Modernin eheydestä postmodernin rikkonaisuuteen* pitkän linjan sosiaalityöntekijöitä ja kartoittanut heidän kokemuksiaan sosiaalityön muutoksista. Sutisen

haastattelemat sosiaalityöntekijät kokivat taloudelliset vaatimukset ja asiakkaiden auttamisen ristiriitaisena yhtälönä. (Emt., 64–66.)

Leena Eräsaaren (2014) tulkinnan mukaan sosiaalityö on nykyisin yhä enemmän tuotteistettua ja laskennallista, jolloin kaikki tekeminen tulee olla mitattavissa tehoiksi ja kustannuksiksi. Työn tuotteistaminen ja kustannuslaskelmat johtavat myös siihen, että työskentelyn tulee olla läpinäkyvää ja siten yhdenmukaistettua ja tarkkaan normitettua, että kaikelle saadaan laskettua tarkka hinta. (Emt., 130.) Tulkitsen managerialismin ja sen taustalla vaikuttavan uusliberalistisen suuntauksen Eräsaaren kuvauksen sekä Raunion, Sutisen ja Adamsin määrittelyn pohjalta edustavan modernia sosiaalityön asiantuntijuuden linjaa, jossa sen enempää sosiaalityöntekijän kuin asiakkaankaan asiantuntijuudelle ei jää tilaa.

3.2.2 Sosiaalityön asiakas asiantuntijana

Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kumppanuuteen perustuva suhde on vaihtoehtoinen lähestymistapa liittämisen- ja kontrollisuhteelle, eli vertikaaliselle asiantuntijuudelle. Juhila (2006, 104) lähestyy syrjäytymisen käsitteen lisäksi sosiaalityötä Raitakarin (2002) tavoin marginaalisuuden käsitteen kautta. Marginaalisuus on erilaisuutta johonkin vallitsevaan ja normaalina pidettyyn nähden. Postmoderni ajattelu tuokin erilaisuuden ja erot sekä moninaisuuden positiivisessa valossa merkittäväksi osaksi sosiaalityötä. Tällaisessa ajattelussa ihmisten moninaisuutta ja eroja heidän välillään kunnioitetaan. Postmodernia ajattelua ilmentävässä sosiaalityössä asiakkaan kuuntelemista korostetaan mahdollisuutena ymmärtää asiakkaan tulkintoja ja näkemyksiä elämäntilanteestaan. Asiakas tuo sosiaalityön kohtaamiseen dialogin kautta omat kokemuksensa, arvonsa, ajatuksensa ja tietonsa omasta elämäntilanteestaan. (Juhila 2006, 114–115.)

Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän tasavertaista kumppanuussuhdetta Juhila (2006) määrittelee rinnakkain toimimisen kautta. Kumppanuussuhteeseen molemmat osapuolet tuovat oman tietonsa ja molemmilla on tasavertainen oikeus ja mahdollisuus saada äänensä kuuluviin ja lähtökohtansa huomioiduksi. Sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kumppanuussuhde tuottaa Juhilan määritelmän mukaisesti sosiaalityön horisontaalista asiantuntijuutta. Kumppanuuteen perustuvassa työskentelyssä kummallakaan osapuolella ei ole toisensa ylittävää asiantuntijuutta, vaan molempien asiantuntijuus tuodaan neuvottelun ja tiedon jakamisen keskiöön. Näin horisontaalisuus on yhdessä

samalle tasolle asettumista ja kuuntelemista sekä keskustelemista, tiedon jakamista yhdessä. (Emt., 103.)

Kirsi Günther, Suvi Raitakari ja Kirsi Juhila (2015) ovat tutkineet työntekijöiden ja asiakkaiden keskinäistä vuorovaikutusta mielenterveyshuollon institutionaalisessa kontekstissa. Heidän artikkelinsa painopiste on erityisesti instituutiossa käytetyn valmiin lomakkeen merkityksessä vuorovaikutustilanteen rakentumisessa. Artikkelissa tuodaan kuitenkin muun muassa Juhilan (2006) ja Raitakarin (2002) jäsenysten tavoin esille sitä, kuinka työntekijöiden ja asiakkaiden kohtaamisissa esiintyy jaettua ymmärrystä keskustelun kautta ja kuinka asiakkaat ovat osallisina itseään koskevassa päätöksenteossa ja suunnittelussa. (Günther ym. 2015, 66, 70.)

Asiakaslähtöinen työskentely on eräs tapa huomioida asiakkaan lähtökohdat ja asiakas oman elämänsä asiantuntijana. Suvi Raitakarin, Sirpa Saarion, Kirsi Juhilan ja Kirsi Güntherin (2015) tutkimuksen mukaan työntekijöiden ja asiakkaiden keskinäinen yhteistyö ja jaettu päätöksenteko elävät ja muuttuvat tilanteittain. Poliittiset ja organisatoriset kannanotot saattavat esittää asiakastyön ja asiakaslähtöisen kohtaamisen tietyin odotuksin, mutta työntekijän ja asiakkaan jaettu asiantuntijuus vaihtelee tilanteiden mukaan. (Emt., 45.) Asiakaslähtöisyyttä terminä on Raitakarin ym. (2012) mukaan lähestytty suomalaisessa tutkimuksessa monesta eri näkökulmasta. Termi kattaa kaiken kaikkiaan ison joukon ristiriitaisia merkityksiä ja ilmiöitä. Asiakaslähtöisyyden erilaiset tulkintatavat liikkuvat ajasta ja kontekstista toiseen ja ovat kietoutuneita keskenään. Asiakaslähtöistä ja asiakkaan omaa asiantuntijuutta kunnioittavaa työtettä ei siis voida pitää itsestään selvänä ilmiönä, joka tilanteesta toiseen olisi ymmärrettävissä samalla tavalla. (Emt., 51–53.)

Güntherin ym. (2015) tutkimuksessa asiakkaan ja työntekijän suhde perustuu vastavuoroisuuteen. Juhilan (2006, 137–138) määrittelemässä horisontaalisessa asiantuntijuudessa vastavuoroisen asiantuntijuuden rajat hämärtyvät. Raitakarin (2002) tulkitseva asiantuntijuus tulee määritellyksi Juhilan horisontaalisen asiantuntijuuden tapaan moninaisuuden ymmärtämisen kautta. Postmoderni ajattelu ymmärtää tiedon vajavaisena ja tulkinnallisena. Näin asiakkaiden ja heidän elämäntilanteidensa moninaisuuskin määrittyy helpommin ”normaaliksi” asiantilaksi, kun yhteiskunnan normit ymmärretään tulkinnallisiksi. Postmodernissa tulkintakehyksessä työntekijä ja asiakas ovat tasavertaisia, eivätkä heidän asiantuntijuutensa perustu suinkaan tiedon ”oikeellisuuteen”, vaan pikemminkin tiedon subjektiivisuuteen. Postmodernin ajattelun mukaan asiakas voi vapaasti valita, tehdä päätöksiä ja määritellä omaa elämänsä. (Raitakari 2002, 50–51; Sutinen 2009, 81.)

Anneli Pohjola (2010) syventyy tutkimuksessaan Juhilan (2006) ja Raitakarín (2002) sivuamaan sosiaalityön asiakkaan objektiivisuuden ja subjektiivisuuden tematiikkaan. Hän määrittelee, millä tavoin asiakas tulee sosiaalityössä subjektiksi, eikä pelkkien objektiivisten toimenpiteiden kohteeksi. Pohjola pohtii asiakkaan osallisuutta sosiaalityössä sekä osallisuuden eri tasoja. Hänen mukaan asiakkaan osallisuuden edistynyt muoto on Juhilan ja Raitakarínkin huomioita mukailien asiakkaan ja työntekijän kumppanuus. Kumppanuussuhteessa työntekijästä tulee asiakkaan rinnalla kulkeva tukija, jolloin Pohjola puhuukin mieluummin yhteistyösuhteesta asiakassuhteen sijasta. (Pohjola 2010, 58–59.)

Juhilan (2006, 146) huomioima kumppanuussuhde rakentuu postmodernin sosiaalityön tunnustamien erojen mukaisesti. Asiantuntijuuskumppanuus ei merkitse osapuolten samanlaisuutta. Kumppanuus ja subjektiivisuus tarkoittavat työntekijän ja asiakkaan keskinäisessä työskentelyssä sitä, että kummallakin osapuolella on tasavertainen oikeus tuoda yhteistyöhön mukaan oma näkemyksensä. Molempien osapuolten lähtökohdat myös huomioidaan työskentelyssä, vaikka ne olisivatkin keskenään erilaiset. (Emt., 146–147.)

Kuten Juhila (2006) ja Raitakarínkin (2002), myös Pohjola (2010) huomauttaa, että asiakkaan subjektiivisuus perustuu ymmärrykseen asiakkaasta oman elämänsä asiantuntijana. Jotta tämä mahdollistuisi, tulisi juuri hierarkkiset asiantuntija-asetelmat purkaa ja hierarkkinen asiakassuhde mieltää yhteistyösuhteeksi. Asiantuntijuus nähdään jaettuna asiantuntijuutena silloin, kun työntekijä tuntee palveluiden tarjoamat mahdollisuudet ja osaa hyödyntää yhteistyösuhteessa erilaisia ammatillisia metodeja ja asiakas puolestaan tuo yhteistyöhön oman kokemustietonsa. (Pohjola 2010, 59.)

Charles Athertonin ja Kathleen Bollandin (2002) kriittinen tulkinta postmoderniksi määritellystä sosiaalityöstä huomauttaa irvokkaasti, että postmodernistit kieltävät ammatillisen asiantuntijuuden olemassaolon ja kuvittelevat, että ihannetilanteessa työtä voidaan lähteä tekemään asiakkaan kanssa tasa-arvoisen tiedon pohjalta. He kuvailevat esimerkinomaisesti tilannetta, jossa hammassärystä kärsivä asiakas saapuu hammaslääkärin vastaanotolle. Heidän kritiikkinsä mukaan postmodernin asiantuntijuuden mukaisesti hammaslääkärin tulisi kyseisessä tilanteessa kertoa asiakkaalle omia näkemyksiään hammassärystä ja ottaa asiakas työskentelyyn kokonaisvaltaisesti mukaan, jolloin asiakas voisi tuoda työhön oman asiantuntijuutensa. Asiakkaalle ei saisi automaattisesti osoittaa ammatillisen asiantuntijuuden ylivaltaa. (Emt., 430–431.) Ajattelen, että postmodernissa ajattelussa kyse ei ole työntekijän ja asiakkaan samanlaisesta tiedosta, vaan ennen kaikkea toisiaan täydentävästä tiedosta, jonka pohjalta työskentelystä tulee kokonaisvaltaista. Toisaalta Athertonin ja

Bollandin esittämä kritiikki on myös osittain aiheellista, sillä modernin ”paremman tietäjän” asiantuntijuudellakin voidaan nähdä olevan oma paikkansa yhteiskunnassa ja ammatillisessa auttamistyössä.

Huomionarvoista on, kuten Raitakari (2002, 53) huomauttaa, että asiakassuhteissa tasapainoillaan aina modernin ja postmodernin asiantuntijuusajattelun välimaastossa. Näen Raitakarin tulkitsevan asiantuntijuuden ja Juhilan horisontaalisen asiantuntijuuden sekä Pohjolan esiin nostaman asiakkaan subjektiivisuuden ymmärryksen jaettuna asiantuntijuutena, joka mukailee postmodernia asiantuntijuusajattelua. Pohjolan (2010, 71–72) mukaan asiakkaan subjektiyasema näyttäytyy monesti tavoitteellisena retoriikkana ja eräänlaisena ihannelilana, jota on vaikea saavuttaa. Samaan ajatukseen yhtyvät Juhila (2006) ja Raitakarikin (2002). Pohjola (2010) huomauttaakin työskentelyn lähtökohtien olevan vielä usein palvelujärjestelmän tarjoamissa objektiivisissa palikoissa. Toisaalta viime vuosina on ryhdytty parantamaan monin tavoin asiakkaiden osallisuutta ja luomaan käytäntöjä, joissa osallisuus ja osallistuminen eivät jää pelkän puheen tasolle. Pohjolan tulkinnan mukaan ollaan matkalla kohti niitä mahdollisuuksia, joissa asiakas nähdään myös asiantuntijana ja hän saa subjektiyaseman palvelujärjestelmässä. (Emt., 71–72.) Juhila (2006) ja Raitakari (2002) näkevät sekä modernissa että postmodernissa asiantuntijuusajattelussa vahvat ja heikot puolensa ja näkevät molempien tulkintakehysten olevan tarpeellisia.

3.3 Moniulotteinen ammatillinen asiantuntijuus

Sosiaali- ja terveydenhuollossa vallitsee asiantuntijuuden dilemma. Toisaalta asiantuntijatyö on korostanut viime vuosikymmeninä erikoistumista ja yhä yksityiskohtaisemman tiedon ja taitojen hallintaa hyvin kapeasti rajatuissa ja yhä haastavammissa kysymyksissä. Samanaikaisesti kuitenkin yhteiskunnassa esiintyvät haasteet muuttuvat monimutkaisemmiksi ja ongelmien keskinäisiä yhteyksiä on aina vain vaikeampi hahmottaa. Erikoistuva asiantuntijuus katsoo ihmiselämää varsin kapeiden silmälasien läpi. Esimerkiksi lääketieteessä ja terveydenhuollossa asiakas nähdään helposti sairauksien näkökulmasta, jolloin ihminen määrittyy potilaaksi, ja hän tulee lokeroiduksi sairautensa kautta toimenpiteitä tarvitsevaksi. (Launis 1997, 124–125.)

Professionaalisen ammatinharjoittajan tulee koulutuksensa myötä hallita osaamisalansa teoreettista tietoa. Lisäksi professionaalisen asiantuntijan tulee osata soveltaa teoriatietoa käytännön työssä, jossa hän hahmottaa työtä tieteellisen tiedon pohjalta. Moderneilla professioilla on koulutukseen ja

tutkintoon perustuva valta hoitaa tiettyjä ammatillisia tehtäviä. Ammatillisella asiantuntijalla nähdään yleensä olevan melko laaja erityistietämykseen perustuva itsemääräämisoikeus. Tällaisen itsemääräämisoikeuden on kuitenkin nähty olevan jatkuvan kamppailun kohde. (Konttinen 1997, 52, 54.)

Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaalla saattaa olla haasteita sairaudenhoidossaan vaikean taloudellisen tai sosiaalisen tilanteensa vuoksi. Tai päinvastoin asiakkaan talous- ja sosiaaliset tilanteet saattavat olla pulmallisia terveydentilasta johtuen. Tällaisen asiakkaan kohtaaminen ainoastaan sosiaalityön ammatillisin keinoin tai ainoastaan terveydenhuollon toimenpitein ei vielä ratkaise asiakkaan elämän kokonaistilannetta. Sosiaali- ja terveydenhuollon asiakkaiden moninaisten ongelmien ja haasteiden ratkaisemiseksi ei yhden osaamisalueen hallinta tai yhden tieteen viitekehys useinkaan riitä. Ammatillisten asiantuntijoiden on miltei mahdotonta hallita yksin kokonaisuutta tietomäärän ja vaatimusten lisääntyessä eri aloilla. Asiantuntijat ovatkin nykyisten ongelmien ratkaisemisessa entistä riippuvaisempia toisistaan. (Seikkula & Arnkil 2009, 13; Isoherranen 2012, 10, 30.)

Käsitteenä moniasiantuntijuus viittaa sosiaali- ja terveydenhuollossa laajasti tutkittuun moniammatilliseen yhteistyöhön. Kaarina Isoherranen (2012) on tutkinut moniammatillista yhteistyötä monipuolisine ilmiöineen. Salla Sipari (2008) ja Ritva Kuorilehto (2014) ovat käyttäneet samasta ilmiöstä käsitettä moniasiantuntijainen yhteistyö. Viranomaisten keskuudessa muodostuvan moniammatillisen ja moniasiantuntijaisen yhteistyön käsite on tutkimusten mukaan erittäin epämääräinen. Suomessa on ollut pääsääntöisesti käytössä yleiskäsitteet moniammatillinen ja moniasiantuntijainen yhteistyö, mutta nämä eivät käsitteinä kuvaa yhteistyön eri tasoja. Englannin kielessä on useita moniammatillisuutta tai moniasiantuntijuutta tarkoittavia käsitteitä⁴, jotka määrittävät yhteistyön muotoja suomenkielisiä vastineitaan tarkemmin. Suomessa käytettävät moniammatillinen ja moniasiantuntijainen yhteistyö pitävät sisällään niin moniammatillisen rinnakkaintyöskentelyn kuin roolirajoja rikkovat työskentelymuodot. (Kontio 2010, 8.) Lähtökohtana ilmiön eri määritelmässä on kuitenkin *yhteistyö*, ajatus siitä, että työskentely tapahtuu ainakin jollain tasolla yhdessä.

Moniasiantuntijaisessa yhteistyössä eri ammattiryhmiin kuuluvat asiantuntijat työskentelevät yhdessä. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän on katsottu vaativan

⁴ Englannin kielen käsitteet *interprofessional* ja *trans- tai crossprofessional* tarkoittavat nykytutkimuksen mukaista moniammatillista yhteistyötä. Suomen kielessä puhutaan myös tieteiden välisestä (*interdisciplinary*) ja poikkitieteisestä (*trans- tai crossdisciplinary*) yhteistyöstä. (Kontio 2010, 8.)

uudelleenorganisointia. Tämän taustalla ovat yhteiskunnalliset muutokset ja niiden tuomat paineet, kiristynyt taloustilanne, sekä sosiaali- ja terveydenhuollon kasvavat laatu- ja tuottavuusvaatimukset. Viranomaisten keskinäinen yhteistyö ja yli sektorirajojen hyödynnettävä tieto-taito nousevat yhä merkittävämpään asemaan sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteiden uudistuessa ja yhdistyessä. (Forssén & Nyqvist & Raitanen 2009, 3.)

Viranomaisten ammatillisesta yhteistyöstä on tehty paljon tutkimusta ja sen merkitystä on alettu korostaa viime vuosina yhä enemmän. Sosiaali- ja terveydenhuollon aikaisempi lainsäädäntö on ollut melko tiukasti sektorikohtaista, mikä on jossain määrin ohjannut työkäytäntöjä asiakasryhmäkohtaiseen sektoroituneeseen työtapaan. Vuoden 2014 uudessa sosiaalihuoltolaissa on huomioitu aiempaa tarkemmin myös eri viranomaistahojen keskinäisen yhteistyön tarve (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014).

3.3.1 Työntekijän asiantuntijavalta ja vallankäytön mahdollisuudet

Kirsi Juhila (2009) kuvaa sosiaalityöntekijällä olevan paljon harkintavaltaa asiakkaiden kanssa tehtävässä työssä. Sosiaalityöntekijän harkintavallan määre perustuu Michael Lipskyn (1980) klassiseen näkemykseen, jonka mukaan katutason työntekijöillä on huomattavaa harkintavaltaa työssään. Harkintavalta muodostuu siitä, että työntekijän on työskentelyssään suhteutettava erilaiset ylhäältä päin tulevat hyvinvointipoliittiset tavoitteet toimintaansa ja tehtävä ratkaisuja siitä, kuinka käyttää rajalliset resurssit valmiiksi määriteltyjen tavoitteiden toteuttamiseksi. Sosiaalityöntekijä tiedostaa myös harkintavaltaa käyttäessään sosiaalityön ammattieettiset ihanteet, joiden mukaan työtä tehdään asiakaslähtöisesti, asiakkaan tarpeista käsin. (Lipsky 1980, 71; Juhila 2009, 298–299.) Työntekijä tasapainoilee siis työssään monien odotusten ja erilaisten tavoitteiden keskellä.

Sosiaalityöntekijällä on aina valtaa asiakkaaseen nähden. Tämä tulee näkyväksi esimerkiksi siinä, että työntekijä voi halutessaan rajata sitä tietoa, minkä jakaa asiakkaalle. Työntekijälle on myös paljon valtaa päättäessään asiakkaiden avustuksista, palveluista tai sanktioista. Nämä ovat osa työntekijällä olevaa harkintavallan elementtiä. (Juhila 2009, 301; Niemi 2013, 31.) Petteri Niemi (2013) huomauttaa, että valta on aina esillä sosiaalityöntekijän ja asiakkaan kohtaamisessa. Jo se konteksti, missä kohtaaminen tapahtuu, määrittelee osapuolten valtaa ja asemaa. Sosiaalityöntekijällä on institutionaalinen tehtävä ja asiakas kohtaa hänet yleensä jonkin ennalta määritellyn tarpeen vuoksi. Tällainen kohtaamistilanne on usein tarkoin säädelty, mutta

kohtaaminen voi rakentaa monia eri polkuja riippuen siitä, miten osapuolet valtaa käyttävät. (Emt., 38–39.) Sosiaalityön asiakas tulee asiakkaaksi aina jonkin syyn vuoksi, joten lähtökohdiltaan hän kohtaa vallankäytön välinein varustetun sosiaalityöntekijän, joka voi vallankäytöllään ohjata työskentelyn suuntaa harkintavaltaansa käyttäen (ks. Juhila 2009, 301).

Foucault (1982) puhuu vallan ja vapauden pelistä. Hän ei näe mahdollisuutta sellaiseen tilaan, jossa voitaisiin vapautua vallasta. Petteri Niemi (2013) tarkastelee hyvää ja paha valtaa ja niihin liittyviä vallan ilmiöitä. Kaikki sosiaalinen järjestys ilmentää vallankäyttöä sekä mahdollistaen että rajoittaen erilaisia toimintoja. Valta ilmenee monin tavoin myös näiden ääripäiden välissä, jolloin vallankäyttö voidaan nähdä neutraalimpana. (Emt., 39, 52.) Foucault on lähtökohtaisesti välttänyt vastaerottelua hyvään ja pahaan valtaan. Foucault'n ajattelussa valtarakenteet on tärkeää tunnistaa. (Ks. Foucault 1987.) Niemi (2013, 47) on tulkinnut Foucault'ta siten, että esimerkiksi sosiaalityössä olisi aina hyvä olla olemassa mahdollisuus valtarakenteiden uudistamiseen.

3.3.2 Hierarkkista yksilöasiantuntijuutta

Ammattikuntien väliset rajanvedot on aiemmin totuttu piirtämään tiukan hierarkkisesti ja työskentely on ollut hyvin sektorikeskeistä, yksilöasiantuntijuutta painottavaa (Parton 2005, 238). Linda Finlay (2000) tarkastelee rinnakkaista työtä tekeviä tiimejä, jotka koostuvat omaa erityisosaamisaluettaan hallitsevista itsenäisistä asiantuntijoista. Tällaisissa tiimeissä työskentely keskittyy Finlayn mukaan oman osaamisalueen suorituksiin ja todellista yhteistyötä muiden ammattilaisten kanssa tehdään hyvin vähän. Yhteistä ymmärrystä asiakkaiden tilanteista saattaa jossain määrin ilmetä, mutta asiantuntijat tarkastelevat asiakkaita pääasiassa omasta professiostaan käsin. (Emt., 168–175.) Tällaisissa tiimeissä asiakas on työskentelyn kohde ja asiantuntijuus perustuu ammatillisten asiantuntijoiden itsenäiseen osaamiseen. Ritva Kuorilehto (2014) kuvaa monitieteistä yhteistyötä työskentelyksi, jossa työsuoritteet ovat yksittäisten ammattilaisasiantuntijoiden tekemiä, ja jossa kukaan ei huolehdi asiakkaan ja hänen perheensä kokonaistilanteesta. Tämänkaltaisessa työskentelyorientaatiossa asiakas ei itse osallistu palvelujen ja toimenpiteiden suunnitteluun. (Emt., 24.) Modernin eksperttiasiantuntijuuden ominaispiirre onkin usein ymmärryksen ja tiedon puute toisen ammattilaisen työtä kohtaan (Finlay 2000, 175; Reese & Sontag 2001, 168). Ymmärtämättömyys toisten tekemää työtä kohtaan saattaa nousta esteeksi toteuttaa todellista asiantuntijoiden välistä yhteistyötä, jossa tiedot ja taidot jaetaan toimijoiden kesken (Reese & Sontag 2001, 168).

Finlayn (2000) mukaan hierarkkisissa tiimeissä asiantuntijuus näyttäytyy nimensä mukaisesti hierarkkisena, jolloin jollekin asiantuntijoista muodostuu johtava rooli. Työskentelyn suuntaviivat määräytyvät johtajasta käsin. Finlayn näkemyksen mukaan hierarkkisessa yhteistyössä yhteinen ymmärrys muodostuu vahvemaksi kuin rinnakkaista työtä tekevillä tiimeillä, mutta väärinymmärrys toisen työtä ja yhteisiä tavoitteita kohtaan on myös tässä työskentelytavassa mahdollista. Hierarkkinen yhteistyö saattaa olla tehokasta ja vähentää turhaa päällekkäistä työtä, joka rinnakkain työtä tekevillä tiimeillä on riskinä, mutta toisaalta hierarkkinen jännite saattaa häiritä työskentelyä ja toimia heikkona kannustimena yhdessä työskentelyyn. (Emt., 170–175.) Kuorilehdon (2014) mukaan samankaltainen työskentelyorientaatio viittaa tieteiden väliseen yhteistyöhön, jossa päätöksiä tekevät ajoittaisesta yhteistyöstä huolimatta korkeimman statuksen omaavat asiantuntijat, ja muiden asiantuntijoiden näkemykset saattavat jäädä taka-alalle (emt., 25).

3.3.3 Yhteistyössä jaettua asiantuntijuutta

Finlay (2000) ja Kuorilehto (2014) kuvailevat teksteissään modernina asiantuntijuutena ymmärrettyjen orientaatioiden lisäksi varsin edistyksellisen yhteistyömallin, jossa työskentelystä ja yhteistoiminnasta neuvotellaan, ja jossa valta ja vastuu jakautuvat tasapuolisemmin jäsenten kesken kuin edellisessä kappaleessa kuvatuissa yhteistyömuodoissa. Tieto ja osaaminen ovat työntekijöiden kesken jaettua, ja myös asiakkaalla on mahdollisuus päästä osalliseksi tällaisesta työskentelystä. (Finlay 2000, 170–175; Kuorilehto 2014, 26.)

Kuorilehdon (2014) mukaan parhaimmillaan yhteistyötä tekevät eri alojen asiantuntijat jakavat keskenään tietoa ja osaamista asiakkaasta ja hänen tilanteestaan. Moniasiantuntijainen työskentely näyttäytyy luontevana keskinäisenä konsultointina ja työskentelyllä nähdään yhteinen päämäärä. Perinteisistä hierarkkisista rooleista ja erityisosaamiseen liittyvästä poissulkevasta vallasta voidaan vapautua ja yhteistyön tavoitteena on työskennellä asiakkaan kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin edistämiseksi. Tässä onnistuakseen asiantuntijat yhdistävät taitojaan ja osaamistaan. Postmodernia asiantuntijuusajattelua kuvaava ammattilaisten keskinäinen työskentelyorientaatio voidaan nähdä ammattilaisten ja asiakkaiden tasa-arvoisena kumppanuussuhteena, jossa asiakkaat asettavat yhdessä ammattilaisten kanssa työskentelylle tavoitteita ja tulevat kuulluksi tarpeissaan ja toiveissaan. (Kuorilehto 2014, 26.)

Susanne Kvarnström, Berith Hedberg ja Elisabet Cedersund (2013) esittelevät tutkimustuloksiaan asiakkaiden osallisuudesta moniasiantuntijaisten tiimien työskentelyn keskiössä. Heidän tutkimuksensa on tehty kolmessa ruotsalaisessa sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatiossa. Heidän tutkimissaan tiimeissä tiedot ja taidot ovat jaettu työntekijöiden kesken, jolloin asiakkaalle tarjoutuu laajempi näkemys tilanteestaan ja etenemismahdollisuuksistaan. Asiakkaan kuullessa samanaikaisesti erilaisia näkökulmia tilanteestaan ja saadessaan jakaa oma näkemyksensä lisääntyvät asiakkaan valinnanmahdollisuudet. Samalla myös eri alojen ammattilaiset näkevät asiakkaan tilanteen monimuotoisuuden, kun näkökulmat jaetaan yhteisesti. (Emt., 295.)

Tutkimustuloksissaan Kvarnström ym. (2013) huomaavat myös tämän interprofessionaaliseksi kuvaamansa työskentelytavan haasteet asiakkaan kannalta. Jos eri ammatillisten asiantuntijoiden yhdessä työskentely lähtee siitä, että asiakkaalle mahdollistetaan valintoja eri vaihtoehtoista ja erilaisten näkökulmien pohjalta, korostuu asiakkaan oma vastuu tehdyistä valinnoista. Asiakkaan tilanteeseen voidaan löytää ratkaisu ainoastaan siten, että asiakas ottaa itse vastuun omasta tilanteestaan ja tekee päätökset. (Emt., 300.) Tällainen vastuun ottaminen ei välttämättä ole helppoa kaikille sosiaalityön asiakkaille. Asiakkaalla oleva valta omasta elämästään on osa postmoderniksi miellettyä ajattelutapaa. Näin asiakkaan valta ja vastuu omaa elämäänsä koskevista ratkaisuista rinnastuvat.

Kvarnströmin ym. (2013, 300) mukaan on tärkeää huomioida myös se riski, että monen eri alan asiantuntijan joukossa asiakas jää helposti sivurooliin eikä saa ääntään kuuluviin ja näkemyksiään esille. Samaan kritiikkiin monen ammattilaisen yhteistyöskentelystä ovat päätyneet myös Pekka Ojaniemi ja Kaisa-Maria Rantajärvi (2010, 241). He huomauttavat, että moniasiantuntijaisessa yhteistyössä monen viranomaistahon ollessa läsnä saattaa asiakkaan oma näkemys jäädä syrjään, varsinkin jos asiakas ei jaa viranomaisten näkemyksiä. Kvarnströmiä ym. (2013, 303) mukailien asiantuntijoiden tuleekin tiedostaa valta-asetelma moniasiantuntijaisessa työskentelyssä sekä se, millaisena tämä näyttäätyy asiakkaalle. Samasta valta-asetelman tunnistamisen tärkeydestä ja sen huomioimisesta asiakastyöskentelyssä kirjoittavat myös Raitakari ym. (2015, 45) artikkelissaan mielenterveyskuntoutujien kanssa työskenneltäessä. Asiakkaan asiantuntijaroolia moniasiantuntijaisessa yhteistyössä ei sovi unohtaa, vaan asiantuntijuus tulee jakaa kaikkien osapuolten kesken.

Moniasiantuntijainen yhteistyö näyttäätyy pisimmälle edenneenä postmodernin jaetun asiantuntijuuden ilmiönä poikkiteieteellisessä yhteistyössä, jossa yhteistyön lähtökohtana on asiakkaan ja hänen läheistensä mahdollisuus osallistua työskentelyyn ja jossa kaikkien

työskentelyyn osallistuvien taitoja ja osaamista sekä tietoja yhdistetään (Kuorilehto 2014, 29). Postmodernissa ajattelussa vallitseva käsitys sosiaalisesta konstruktionismista nostaakin esille kielen merkityksen todellisuuden rakentajana. Moniasiantuntijaisessa yhteistyössä toimivat asiantuntijat tuottavat sosiaalisia merkityksiä yhteisessä vuorovaikutuksessa tuotetun kielen avulla. Postmodernissa palvelujärjestelmässä vahvistuvat yhteisöllinen, kokonaisvaltainen, vuorovaikutteinen sekä muita osapuolia tarvitseva ja hyödyntävä työskentelyote. (Healy 2005, 199.)

Parhaimmillaan moniasiantuntijainen työskentelytapa mahdollistaa tietojen ja osaamisen jakamisen ammattilaisten kesken sekä tarjoaa asiakkaalle monipuolisemmat eväät nähdä oma tilanteensa ja omat mahdollisuutensa palvelujärjestelmän keskiössä. Asiakkaiden monimuotoisten elämäntilanteiden tuomiin haasteisiin voidaan moniasiantuntijaisen työskentelyn avulla paneutua kokonaisvaltaisemmin, jolloin asiakkaalle voidaan tarjota erilaisten näkemysten ja mahdollisuuksien kirjo, mistä lähteä hakemaan ratkaisua pulmiin ja erilaisiin tarpeisiin. Tällöin asiakas otetaan itse mukaan työskentelyn keskiöön ja asiakkaan oma asiantuntemus saa yhtä suuren merkityksen kuin muidenkin asiantuntijoiden näkemykset. Tämä näkökulma viranomaisten yhteistyöstä sekä asiakkaan asemasta työskentelyn keskiössä mukailee postmodernia jaettua asiantuntijuusajattelua.

4 TUTKIMUSASETELMA

4.1 Tutkimustehtävä

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten sosiaalityön asiantuntijuutta kuvataan hallitusohjelmissa ja tehdä näkyväksi niitä kielellisiä valintoja, joilla sosiaalityön asiantuntijuudesta puhutaan. Asiantuntijuudesta käytettyä poliittista retoriikkaa tutkin modernin ja postmodernin ajattelun valossa.

Tutkimuskysymykseni on: *Millaista sosiaalityön asiantuntijuusretoriikkaa Suomen hallitusohjelmat tuottavat modernin ja postmodernin ajattelun valossa?*

Jaan pääkysymyksen kahteen tarkentavaan alakysymykseen: 1) *Miten hallitusohjelmissa puhutaan sosiaalityön ammatillisesta asiantuntijuudesta* ja 2) *Miten hallitusohjelmat puhuvat sosiaalityön asiakkaasta.*

Haen vastausta tutkimuskysymykseeni Suomen hallitusohjelmista vuodesta 1991 lähtien aina tähän päivään saakka. Siten tutkimani hallitusohjelmat on kirjoitettu erilaisissa yhteiskunnallisissa oloissa ja toisistaan poikkeavina aikoina, joten oletan ennakkoon tämän näkyvän myös käytetyssä retoriikassa. Ennako-oletukseni on, että hallitusohjelmissa on tapahtunut retorista muutosta. Kuvaan tarkemmin tutkimuskohteenani olevia hallitusohjelmia seuraavassa kappaleessa.

4.2 Tutkimusaineisto

Hallitusohjelma on toimintasuunnitelma, jonka Suomen tasavallan hallitukseen osallistuvat puolueet yhdessä laativat ja hyväksyvät. Hallitusohjelmassa hallituspuolueet sopivat tärkeimmistä tehtäväalueista ja linjauksista. Hallitusohjelmien muoto on vuosien saatossa vaihdellut huomattavasti. Alkujaan ne ovat olleet pääministerien kannanottoja ja ohjelmajulistuksia. Vanhempia hallitusohjelmia on kirjoitettu uudelleen keräämällä niiden sisältöä muun muassa pääministerien haastattelulausunnoista, sanomalehdistä ja valtioneuvoston pöytäkirjoista. Tästä johtuen vanhemmissa hallitusohjelmissa saattaa ilmetä epätarkkuuksia. (Valtioneuvosto 7.2.2016.)

Hallitusohjelmat ovat poliittisina asiakirjoina julkisia. Ne ovat saatavissa Valtioneuvoston Internet-sivulta⁵. Julkisina asiakirjoina on kaikkien 74 Suomen tasavallan hallituksen laatimat hallitusohjelmat. Uusimmat hallitusohjelmat ovat osa Hallituksen julkaisusarjaa ja siten valmiiseen muotoonsa kirjoitettua ja painettua alkuperäistä tekstiä. Kuvaan aineistoni keruuta edempänä kuvatessani aineistoa yksityiskohtaisemmin.

Matti Wiberg (2012) kuvaa poliittisia tekstejä harkitun epämääräisiksi. Tekstien yksiselitteisyys olisi turhan sitovaa ja rajoittaisi poliittista toimijuutta. Näin ollen poliittinen puhe ja kielelliset valinnat ovatkin aivan omanlaisensa tyyliä. (Emt., 625.) Chaïm Perelmanin retoriikan teoriassa esimerkiksi erilaisia arvoja koskevat kysymykset muotoillaan tarkoituksella poliittisiin ohjelmiin yleensä hyvin yleisessä muodossa ja jätetään sisällöltään täsmentymättömiksi. Ne ovat myös korkealla abstraktilla tasolla ilmaistuja. Tällaisilla valinnoilla on helpompi saavuttaa universaalin yleisön hyväksyntä kuin konkreettisilla sisällönilmaisuilla, jotka vetoavat vain erityisten yleisöjen erityisiin tarpeisiin. Riittävän korkealla abstraktilla tasolla ilmaistuna yleiset arvot, kuten hyvinvointi, oikeudenmukaisuus tai tehokkuus, saavuttavat faktaluonteen. Poliittisten tekstien luonne onkin usein juuri tällaista julkilausumatonta, mutta itsestään selvänä esitettyä ”kaikkihan me pyrimme tähän” –tyyppistä argumentaatiota. (Summa 1996, 70.) Tutkimissani hallitusohjelmissa sosiaalityön asiantuntijuutta ei käsitellä sellaisenaan, valmiiksi annettuna. Melko laajassa tutkimusaineistossani asiantuntijuutta ei kirjaimellisesti mainita käsitteenä kuin muutaman kerran.

Valitsin hallitusohjelmat tutkimusaineistoksi, koska niissä poliittiset päättäjät määrittelevät sosiaalityölle kulloinkin voimassa olevat raamit ja lähtökohdat, joiden hengessä sosiaalityötä ja sosiaali- ja terveydenhuoltoa laajemminkin Suomessa kunakin aikana toteutetaan. Näistä lähtökohdista määrittyvät sosiaalityön ammattilaisten ja asiakkaiden asiantuntijuudet. Katson hallitusohjelmien tuovan hyvin esiin modernin ja postmodernin asiantuntijuuden retoriikkaa, vaikka asiantuntijuutta käsitteenä ei hallitusohjelmissa yksiselitteisesti käsitelläkään. Tutkimusaineistoni olevat hallitusohjelmat alkavat vuodesta 1991, jolloin hallitusta johti pääministerinä Keskustan Esko Aho. 1990-luvun alusta lähtien Suomeen on tullut pääministereitä hallitusta johtamaan yhteensä kolmesta suuresta puolueesta; Suomen Keskustasta, Suomen Sosialidemokraattisesta Puolueesta (SDP) sekä Kansallisesta Kokoomuksesta. Kymmenes ja viimeinen aineistoni olevista hallitusohjelmista on tutkimusajankohtana vuonna 2016 voimassa oleva Suomen Keskustan Juha Sipilän hallituksen ohjelma. Tähän väliin mahtuvat SDP:n Paavo Lipposen kahden hallituksen

⁵ Hallitusohjelmat on julkaistu Valtioneuvoston Internet-sivustolla osoitteessa <http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat> ja ovat näin kaikkien halukkaiden lukijoiden saatavilla.

ohjelmat, Keskustan Anneli Jäätteenmäen hallituksen ohjelma ja Keskustan Matti Vanhasen kahden hallituksen ohjelmat sekä Keskustan Mari Kiviniemen hallituksen ohjelma. Näitä seuraavat Kansallisen Kokoomuksen Jyrki Kataisen ja Alexander Stubbin hallitusten ohjelmat.

Tutkimusaineistossani olen keskittynyt vain niihin osa-alueisiin, jotka kuvaavat sosiaalityötä tai laajemmin sosiaali- ja terveydenhuoltoa. Kohdistan katseeni ensisijaisesti sosiaalityön asiantuntijuusilmiöön. Hallitusohjelmissa sosiaali- ja terveydenhuolto kuvataan usein samanaikaisesti ja yhtenäisenä kokonaisuutena. Hallitusohjelmia lukiessani tutkimuskatseeni on sosiaalityöllinen. Tästä huolimatta minun on välillä mahdotonta erottaa sosiaalityön asiantuntijuusretoriikka sosiaali- ja terveydenhuollon yhtenäisestä asiantuntijuusretoriikasta. Postmoderni asiantuntijuusajattelu perustuu avoimen ja jaetun yhteistyön korostamiselle. Postmoderni asiantuntijuus ei sulje ulos tai väheksy toisia asiantuntijoita, vaan arvottaa erilaisuutta rikkautena moninaisen asiantuntijuusajattelun pohjana. (ks. esim. Raitakari 2002; Juhila 2006.) Ajankohtainen sosiaali- ja terveystalouden järjestämistä koskeva sote-palvelurakenneuudistus ja tähän liittyvä lainsäädännöllinen uudistustyö vahvistavat osaltaan näkökulmaa, jonka mukaan sosiaali- ja terveydenhuollosta on tarkoituksenmukaistakin hallitusohjelmien tapaan käydä yhtenäistä keskustelua. Tästä huolimatta luentatapani on tässä tutkimuksessa sosiaalityöllinen.

Tutkimani hallitusohjelmat ovat:

- 1) Vallassa tutkimushetkellä olevan pääministeri Juha Sipilän (Suomen Keskusta) hallituksen laatima hallitusohjelma. Juha Sipilän johtama hallitus on astunut virkaan 29.5.2015.
- 2) Pääministeri Alexander Stubbin (Kansallinen Kokoomus) johtaman hallituksen hallitusohjelma, joka perustuu pääministeri Kataisen hallituksen laatimaan hallitusohjelmaan. Alexander Stubbin johtama hallitus on ollut vallassa ajalla 24.6.2014–29.5.2015.
- 3) Pääministeri Jyrki Kataisen (Kansallinen Kokoomus) johtaman hallituksen hallitusohjelma. Jyrki Kataisen johtama hallitus on ollut vallassa ajalla 22.6.2011–24.6.2014.
- 4) Pääministeri Mari Kiviniemen (Suomen Keskusta) johtaman hallituksen hallitusohjelma, joka on jatkumoa Matti Vanhasen toisen hallituksen laatimalle hallitusohjelmalle. Mari Kiviniemen johtama hallitus on ollut vallassa ajalla 22.6.2010–22.6.2011.
- 5) Pääministeri Matti Vanhasen (Suomen Keskusta) toisella hallituskaudella laadittu hallitusohjelma. Matti Vanhasen johtama toinen hallitus on ollut vallassa ajalla 19.4.2007–22.6.2010.

- 6) Pääministeri Matti Vanhasen (Suomen Keskusta) ensimmäisellä hallituskaudella laadittu hallitusohjelma. Matti Vanhasen ensimmäisen kauden hallitusohjelma on lähestulkoon samansisältöinen kuin edeltäjänsä Anneli Jäätteenmäen hallitusohjelma. Matti Vanhasen johtama ensimmäinen hallitus on ollut vallassa ajalla 24.6.2003–19.4.2007.
- 7) Pääministeri Anneli Jäätteenmäen (Suomen Keskusta) johtaman hallituksen hallitusohjelma. Anneli Jäätteenmäen johtama hallitus on ollut vallassa ajalla 17.4.2003–24.6.2003.
- 8) Pääministeri Paavo Lipposen (Suomen Sosialidemokraattinen Puolue) toisella hallituskaudella laadittu hallitusohjelma. Paavo Lipposen johtama toinen hallitus on ollut vallassa ajalla 15.4.1999–17.4.2003.
- 9) Pääministeri Paavo Lipposen (Suomen Sosialidemokraattinen Puolue) ensimmäisellä hallituskaudella laadittu hallitusohjelma. Paavo Lipposen johtama ensimmäinen hallitus on ollut vallassa ajalla 13.4.1995–15.4.1999.
- 10) Pääministeri Esko Ahon (Suomen Keskusta) johtaman hallituksen hallitusohjelma. Esko Ahon johtama hallitus on ollut vallassa ajalla 26.4.1991–13.4.1995.

Tutkimani kymmenen uusinta hallitusohjelmaa vuodesta 1991 lähtien ovat varsin kirjava aineisto. Hallitusohjelmista kolme vanhinta, Ahon (1991–1995) hallituksen ohjelma sekä Lipposen molempien kausien (1995–1999, 1999–2003) ohjelmat olen kopioinut Valtioneuvoston (<http://valtioneuvosto.fi/tietoa/historiaa/hallitusohjelmat>) Internet-sivustolta Word-tiedostoon, sillä nämä kolme eivät esiinny varsinaisessa virallisessa muodossa sivustolla. Esko Ahon hallituksen ohjelma mahtuu kymmenelle Word-tiedoston sivulle (fontti 12, Times New Roman, riviväli 1). Samoilla asetuksilla Paavo Lipposen ensimmäisen kauden hallitusohjelma mahtuu 14 sivulle ja toisen kauden ohjelma 24 sivulle. Lipposen ensimmäisen kauden hallitusohjelma on otsikoitu nimellä ”Työllisyyden ja yhteisvastuun hallitus”. Toisella hallituskaudella Lipposen hallituksen ohjelma kantaa nimeä ”Oikeudenmukainen ja kannustava – sosiaalisesti eheä Suomi”.

Anneli Jäätteenmäen hallituksen ohjelma on ensimmäinen hallitusohjelmista, joka löytyy Valtioneuvoston Internet-sivulta pdf-tiedostona Valtioneuvoston kanslian virallisin leimoin varustettuna. Jäätteenmäen hallitusohjelma on virallisessa muodossaan 52 sivua pitkä. Pääministeri Jäätteenmäen hallitusohjelma kantaa yläotsikkoa ”Työllä, yrittämisellä ja yhteisvastuulla uuteen nousuun”. Anneli Jäätteenmäen pääministerikausi jäi aikanaan vain muutaman kuukauden mittaiseksi, joten hänen seuraajansa Matti Vanhasen ensimmäisen kauden hallitusohjelma mukailee Jäätteenmäen hallituksen ohjelmaa lähes kirjaimellisesti, vain yhden lyhyen luvun (5.3 Välittömät

elvytystoimet) erolla. Ohjelma on pituudeltaan 56 sivua. Pääministeri Vanhasen toisen hallituskauden ohjelma on pituudeltaan 77 sivun mittainen ja kantaa nimeä ”Vastuullinen, välittävä ja kannustava Suomi”. Matti Vanhasen toinen hallituskausi jäi kesken, jolloin pääministeriksi nousi Mari Kiviniemi. Kiviniemen hallituksen ohjelma on lyhyt muutaman sivun mittainen Valtioneuvoston tiedonanto eduskunnalle, joka on nimetty otsikolla ”Suomi ehyenä kasvun, työllisyyden ja kestävyuden uralle”.

Suomen Keskustan valtakauden jälkeen hallitusta lähti luotsaamaan pääministerinä Kansallisen Kokoomuksen Jyrki Katainen. Kataisen hallituksen ohjelma on 79 sivua pitkä ja kantaa otsikkoa ”Avoin, oikeudenmukainen ja rohkea Suomi”. Jyrki Kataisen kausi pääministerinä katkesi niin ikään ennen nelivuotiskauden umpeutumista, ja hallitusta siirtyi johtamaan uutena pääministerinä Alexander Stubb. Stubbin hallituksen ohjelma on Kiviniemen hallitusohjelman tapaan lyhyt muutaman sivun mittainen Valtioneuvoston tiedonanto eduskunnalle. Stubbin hallituksen ohjelma perustuu edeltäjänsä Jyrki Kataisen hallitusohjelmaan. Tutkimushetkellä tuorein ja voimassa oleva hallitusohjelma on pääministeri Juha Sipilän 38 sivun mittainen hallituksen strateginen ohjelma ”Ratkaisujen Suomi”.

Aineiston analyysissä käyttämäni havainnollistavat lainaukset hallitusohjelmista olen kyennyt merkitsemään tarkoin lähdeviittein Anneli Jäätteenmäen (2003) hallitusohjelmasta lähtien, sillä se on ensimmäinen pdf-muotoinen aineisto, jossa näkyvät kaikille lukijoille viralliset sivunumerot. Näin ollen Ahon ja Lipposen kahden kauden hallitusohjelmista lainatuissa tekstikatkelmissa en voi käyttää lähdeviitteissä sivunumeromerkintää, koska niistä ei virallisia sivunumeroita ole löydettävissä. Suorissa tekstilainauksissa käytän kahta ajatusviivaa -- kertomassa, että lainauksen välistä puuttuu painettua tekstiä. Ajatusviiva on käytössä lyhentääkseen lainausta silloin, kun tekstikatkelman lyhentäminen katsotaan sopivaksi ratkaisuksi, eikä valmiin kirjoitetun tekstin lyhentäminen oleellisesti muuta tekstinäytteen käyttötarkoitusta.

Hallitusohjelmat sisältävät tiiviissä paketissa kaikki olennaiset poliittisen päätöksenteon osa-alueet ja hallituksen kannanotot sekä poliittisen linjauksen näihin politiikan osa-alueisiin. Hallitusohjelmissa käsitellään hieman vaihtelevasti ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä Euroopan unionin politiikkaa, talous- ja elinkeinopolitiikkaa, työllisyyttä ja työelämää, asumista, ympäristö- ja energiapolitiikkaa, alue- ja kuntapolitiikkaa, maa- ja metsätaloutta, tiedettä ja teknologiaa, koulutus- ja kulttuuripolitiikkaa, viestintä- ja liikennepolitiikkaa, oikeusturvapolitiikkaa, verotusta, maahanmuutto- ja pakolaispolitiikkaa sekä sosiaali- ja terveystaloutta. Hallitusohjelmissa esiintyy sisällöllisiä eroja jo siitäkin syystä, että ne ovat eri aikakausina kirjoitettuja. Esimerkiksi

Esko Ahon hallituksen ohjelmassa (HO Aho 1991–1995)⁶ vuonna 1991 ei käsitellä Euroopan unionin⁷ politiikkaa eikä kyseistä termiä käytetä kertaakaan. Sen sijaan seuraavassa hallitusohjelmassa (HO Lipponen I 1995–1999) Euroopan unionia koskeva politiikka on näkyvästi esillä ja liitetty eri poliittisen päätöksenteon osa-alueisiin vahvasti. Maahanmuuttopolitiikka on nostettu esille yhä korostetummin uudemmissa hallitusohjelmissa. Ahon (HO Aho 1991–1995) ja Lipposen ensimmäisen kauden (HO Lipponen I 1995–1999) hallitusohjelmissa se ei ole saanut palstatilaa, mutta Lipposen toisen hallituksen ohjelmassa (HO Lipponen II 1999–2003) maahanmuutto on jo otsikoitu erikseen. Kataisen hallitusohjelman aikaan (HO Katainen 2011–2014) maahanmuuttopolitiikka on saanut jo yli kaksi sivua tilaa hallitusohjelmassa ja mainintoja aihepiiristä löytyy muiltakin poliittisen päätöksenteon osa-alueilta.

Yhteiskunnallisten tilanteiden muutos ja erot näkyvät hallitusohjelmissa myös. Esko Ahon hallituksen aikaan Suomessa oli taloudellinen lama (ks. esim. Julkunen 2004), mikä näkyy myös hallitusohjelmaksi kirjatussa tekstissä. Lama myös mainitaan terminä hallitusohjelmassa. (HO Aho 1991–1995.) Muissa hallitusohjelmissa lama ei käsitteenä enää esiinny, mutta hallitusohjelmille varsin yhtenäinen piirre näkyy siinä retorisisessa tavassa, jolla hallitusohjelma esitellään lukijoille yhteiskunnallisen tilanteen kautta. Esimerkiksi Lipposen toinen hallitus lähtee ohjelman tekstin mukaan liikkeelle siitä, että ”talouden kasvunäkymät ovat hyvät” (HO Lipponen II 1999–2003). Jäätteenmäen hallituksen ohjelmassa kuvataan hallituksen aloittavan työskentelynsä ”poikkeuksellisen vaativassa kansainvälisessä tilanteessa” (HO Jäätteenmäki 2003) ja Kiviniemen hallituksen ohjelma kuvaa ”hallituksen aloittavan työnsä tilanteessa, jossa maailmanlaajuisen taantuman jäljet ovat näkyvissä” (HO Kiviniemi 2010–2011). Kaikki hallitusohjelmat tavalla tai toisella viittaavat alkuteksteissään hyvinvointivaltioon tai -yhteiskuntaan ja tarvittaviin toimenpiteisiin sen ylläpitämiseksi.

Sosiaali- ja terveydenhuolto ja niitä koskevat poliittiset linjavedot näyttävät hallitusohjelmissa niin ikään eri painotuksin. Sosiaali- ja terveystaloudellinen politiikka on hallitusohjelmissa käsitelty oman yhtenäisen otsikoinnin alla, mutta niitä käsitellään eri tavoin myös liitettynä muihin poliittisen päätöksenteon osa-alueisiin. Tästä syystä olen tutkimusaineistoa lukiessani lukenut kaikki

⁶ Tutkielmassani nimeän käytännön syistä lukemisen helpottamiseksi kunkin aineistonani toimivan hallitusohjelman HO (hallitusohjelma) –lyhenteellä ja erottelen ne pääministerin nimellä sekä virkakauden vuosilukumerkinnällä. Esimerkiksi HO Aho 1991–1995 kuvaa Esko Ahon hallitusohjelmaa.

⁷ Suomi liittyi Euroopan unionin jäseneksi 1.1.1995 (http://europa.eu/index_fi.htm).

kymmenen hallitusohjelmaa kokonaisuudessaan ja poiminut niistä kaiken löytämäni sosiaalityötä ja laajemmin sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevan asiantuntijuspuheen.

Ahon hallitusohjelmassa sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskeva osio on otsikoitu nimellä *Sosiaali- ja terveydenhuolto* (HO Aho 1991–1995). Lipposen ensimmäisen hallituksen ohjelmassa kyseinen poliittinen päätöksenteon osa-alue kantaa otsikkonimeä *Sosiaali- ja terveystaloudellinen sekä työelämän kehittäminen* (HO Lipponen 1995–1999). Lipposen toisen kauden hallitusohjelmassa vastaava osio on nimetty *Sosiaali- ja terveystaloudellinen, työelämä* (HO Lipponen 1999–2003). Jäätteenmäen ja Vanhasen ensimmäisen kauden hallitusohjelmassa vastaavasti mielenkiinnon kohteenani oleva osio kantaa nimeä *Sosiaali- ja terveystaloudellinen* (HO Jäätteenmäki 2003; HO Vanhanen I 2003–2007). Sen sijaan Matti Vanhasen toisen hallituskauden ohjelma on linjannut sosiaali- ja terveydenhuollon kuuluvan osaksi yläotsikkoa *Hyvinvointitaloudellinen* (HO Vanhanen II 2007–2010). Mari Kiviniemen hallituksen tiedonanto eduskunnalle ei lyhyessä tekstissään otsikoi eri hallinnonaloja omiksi osa-alueikseen (HO Kiviniemi 2010–2011). Jyrki Kataisen hallitusohjelma noudattelee Matti Vanhasen viitoittamaa linjaa sisällyttäen sosiaali- ja terveydenhuollon osaksi *Hyvinvointitaloudellista* (HO Katainen 2011–2014). Alexander Stubbin hallituksen lyhyessä tiedonannossa eduskunnalle käsitellään tiivistetysti sosiaali- ja terveydenhuoltoa otsikolla *Työelämää ja hyvinvointia parannetaan* (HO Stubb 2014–2015). Uusimmassa Juha Sipilän hallitusohjelmassa sosiaali- ja terveydenhuolto nivoutuu otsikkoon *Hyvinvointi ja terveys* (HO Sipilä 2015).

5 METODOLOGINEN VIITEKEHYS JA ANALYYSITAPA

5.1 Sosiaalinen konstruktionismi moninaisuuden tulkkina

Malcolm Payne (2005) tarkastelee sosiaalityön teoriaperustaa käsittelevässä teoksessaan *Modern social work theory* sosiaalityötä sosiaalisesti rakentuvana toimintana, jossa ihmiset yhdessä toimiessaan joutuvat alati jakamaan käsityksiään maailmasta ja sosiaalisesta todellisuudesta. Paynen mukaan sosiaalityöntekijä ja asiakas sekä ne toiminnan puitteet, joissa he kulloinkin toimivat vuorovaikutuksessa, vaikuttavat toisiinsa. Käytännön sosiaalisen toiminnan ja kohtaamisten kautta kulloisessakin kulttuurissa ja yhteiskunnassa rakentuva sosiaalityö sosiaalisena konstruktiona on Paynen mukaan nimenomaan postmodernia ajattelua edustava näkemys. (Emt., 3, 22.)

Tutkielmani metodologisena viitekehysenä toimii postmoderniin ajatteluun kietoutuva sosiaalinen konstruktionismi, jossa tarkastellaan sosiaalisen todellisuuden rakentumista kielenkäytössä ja muussa toiminnassa. Analysoin poliittisia tekstejä sosiaalisen konstruktionismin ymmärryksessä, jolloin olennaista ei ole teksteissä muodostuva ”oikea todellisuus”. Sen sijaan olennaista on ymmärtää, että tutkimuksen kohteena olevat poliittiset tekstit ja niissä käytetyt kielelliset resurssit ovat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ymmärretyn todellisuuden kuvaamisen osia. Sosiaalisen konstruktionismin oppien mukaan tutkimani poliittiset tekstit eivät tuota todellisuutta puhtaana, vaan niiden kuvaama todellisuus on jostakin näkökulmasta merkityksellistettyä. (Jokinen 1999a, 38–39.)

Kielen konstruktivisuus merkitsee sitä, että mitään käsitteitä ei voida pitää itsestään selvinä, kuten usein arkipuheessa tulee tehtyä. Sanat ja käsitteet tuotetaan eletyn kulttuurisen ja sosiaalisen vuorovaikutuksen keskellä, mutta kaikissa kulttuureissa samat käsitteet eivät ole itsestään selvyiksi. Oman kulttuurin jäsenenä onkin usein vaikea havaita sanojen konstruktivisuutta. Tässä tutkimuksessa esimerkiksi sanat *asiantuntijuus* ja *asiantuntija* sisältävät piileviä oletuksia siitä, millaisen merkityksen nämä sanat saavat. Ulkoista maailmaa luovien konstruktioiden näkyväksi tekeminen on diskurssianalyttinen piirre. Tutkija kohtaa helposti haasteen tällaisten piilevien oletusten ja merkitysten näkyväksi tekemisessä, koska saattaa oman kulttuurinsa jäsenenä huomaamattaankin uusintaa olemassa olevia käsitteitä. Siksi tutkijan oman toiminnan reflektointi on tärkeää – ja myös osa luotettavaa tutkimustyötä. (Jokinen ym. 2016, 26–27, 31–32.)

Arja Jokisen (1999a, 39–40) mukaan ilmiöt saavat merkityksensä muun muassa erontekojen kautta. Jokinen kuvaa esimerkkinä sitä, kuinka ymmärryksessämme surullinen saa merkityksensä suhteessa iloiseen. Tätä ajatusta mukaillen myös postmodernin voi nähdä saavan merkityksensä modernin kautta (ks. esim. Pulkkinen 1998, 46). Sosiaalisen konstruktionismin mukaisessa diskurssianalyysitutkimuksessa tutkimuskohteena ovat ne kielelliset prosessit ja niiden tuotokset, joissa sosiaalinen todellisuutemme rakentuu. Sosiaalinen konstruktionismi näkyy diskurssianalyttisessä tutkimuksessa tutkimuskohteen valinnassa, tutkimuskysymysten muotoilussa, analyysityökalujen kehittämisessä sekä tutkijan ja tutkittavan kohteen välisen suhteen ymmärtämisessä. Tutkijan suhde tutkimuskohteeseensa on myös konstruktiiivinen. Sosiaalista konstruktionismia metodologisena viitekehyksenään käyttävä tutkija *kuvaa* tutkimustulostensa kautta sosiaalista todellisuutta ja samalla myös *luo* sitä. Sosiaalisen konstruktionismin mukaisessa diskurssianalyysitutkimuksessa myös tutkijan itsensä rakentamalla kielenkäytöllä on näin ollen merkityksensä. (Jokinen 1999a, 40–41.)

5.2 Diskursiivinen retoriikan analyysi

”Tekstit ovat toiminnan ytimessä – – tekstien kautta hahmotetaan, mikä tämä maailma oikein on. Tekstien tekeminen ja tulkitseminen ovat siten syvästi yhteiskunnallista toimintaa.” Pirkko Nuolijärvi (2012).

Tekstit ja niissä esiintyvä puhe ovat eräänlaisia kommunikaation keinoja. Ne ovat myös toimintaa. Ne heijastavat puhujan tai kirjoittajan maailmankatsomusta ja kulttuurista ja yhteiskunnallista näkemystä. (Alasuutari 1999, 144.) Poliittiset asiakirjat on helppo hahmottaa tästä ajatuksesta käsin toiminnaksi, joka tuottaa merkityksiä ja asiantiloja. Retoriikan tutkimuksessa nähdään, että teksti tai puhe on aina jollain tavalla sosiaaliseen kontekstiin sidottua. Kielellisillä valinnoilla nähdään synnyttävän jatkuvasti uudenlaista, muuttuvaa todellisuutta. Kielelliset valinnat ja käytännöt rajaavat toisaalta aina jotain ulkopuolelle ja niillä sitoudutaan valittuihin näkökulmiin. (Alasuutari 1999, 157, 164.) Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen (2016, 47) mukaan kaikki lausumat väittävät jotain todellisuuden luonteesta ja samalla rakentavat todellisuutta.

Toteutan tutkimuksessani hallitusohjelmien analysoinnin diskursiivisella retoriikan analyysillä. Sosiaaliseen konstruktionismiin sitoutuva diskursiivinen retoriikan analyysi korostaa todellisuuden tulkinnallista luonnetta (Jokinen 1999b, 127). Tällä on kiinteä yhteys myös postmodernina

ymmärrettyyn ajattelutapaan, joten tässä tutkimuksessa valitsemani tieteellinen ja metodologinen viitekehys sekä tutkimuksen analyysimenetelmä ovat kaikki yhteydessä toisiinsa.

Arja Jokisen (1999a, 46) mukaan diskursiivinen retoriikan analyysi sopii menetelmäksi hyvin erityisesti tekstiaineistoja ja puhetta analysoitaessa. Retoriikan analyysi on eräs tapa tutkia laadullista aineistoa ja selvittää, millaisia sosiaalisia ja kulttuurisia sidoksia teksti tai puhe pitää sisällään (Alasuutari 1999, 164). Aineiston retorinen tarkastelu sopii hyvin kulkemaan rinnan sosiaalisen konstruktionismin kanssa, sillä molemmissa lähtökohtana on ajatus siitä, että teksti tai puhe syntyy sosiaalisessa kontekstissa. Retoriikan analyysi tarkastelee sitä merkitysten tuottamisen kielellistä prosessia, jossa jotkut todellisuuden versiot pyritään esittämään vakuuttavasti ja kannatettavasti ja jossa lukija tai kuulija, yleisö, saadaan sitoutumaan esitettyihin versioihin. Retoriikan analyysi sopiikin oivalliseksi menetelmäksi tutkittaessa poliittisia asiakirjatekstejä. (Jokinen 1999b, 126–127.) Valitsin diskursiivisen retoriikan analyysin aineistoni analyysitavaksi, koska uskon sen mahdollistavan vastausten löytämisen esittämiini tutkimuskysymyksiin.

Diskursiivisessa retoriikan analyysissä ei olla kiinnostuneita niinkään siitä, millaisia ajatuksia esimerkiksi sosiaalityöntekijän ja asiakkaan asiantuntijuuden määrittely meissä herättää, vaan analyysin lähtökohtana on tutkia, miten sosiaalityöntekijän ja asiakkaan asiantuntijuutta puheessa tuotetaan, millaisia määrittelyjä ne saavat ja millaisia keskinäisiä eroja näistä ilmiöistä puhuttaessa on löydettävissä. Jokisen ym. (2016) mukaan sanojen merkitykset rakentuvat suhteessa toisiinsa – esimerkiksi moderni ja postmoderni tai asiakas ja työntekijä – ja perustuvat niiden keskinäiseen erottamiseen. Nämä Jokisen ym. nimeämät merkityssystemit eivät määriy sattumanvaraisesti, vaan ne rakentuvat osana sosiaalisia käytäntöjä ja ovat uusiutuvia ja muuntuvia. (Emt., 26–39.)

Arja Jokinen (1999b) ottaa esille vakuuttavan retoriikan tarkastelun faktan konstruointina. Faktaluonteinen kuvaus asioista on vakuuttavan retoriikan eräänlainen äärimuoto. Se pyrkii kuvaamaan asiat ikään kuin puhtaina totuuksina, jolloin kiistanalaisten väitteiden sijasta kuvaukset pyritään esittämään kiistattomina tosiasioina. Tällöin sosiaalisen todellisuuden konstruktiivinen ominaisuus hämärtyy. Tutkijan tehtävänä ei kuitenkaan analyysia tehdessään ole toimia tuomarina ja ratkaista totuutta, vaan huomio tulee kohdistaa niihin resursseihin, joita toimijat käyttävät rakentaessaan kuvauksistaan ”totuuksia”. (Emt., 129.)

Tekstejä analysoitaessa retorisisesta näkökulmasta kiinnostavaa on tarkastella erityisesti sitä, kuinka tekstit ovat rakentuneet argumentatiivisesti. Retorisessä argumentaatioissa toisilleen vastakkaisetkin väitteet voivat olla järkeviä. Argumentaatioissa pyritäänkin tästä syystä lisäämään jonkin väitteen uskottavuutta ja samalla vähentämään kilpailevien argumenttien uskottavuutta. Argumentoinnin

lähtökohta ja sen kulku määrittyvät erityisesti sen mukaan, mihin yleisöön – kuulijoihin tai lukijoihin – argumentin esittäjä pyrkii vaikuttamaan. (Jokinen 1999a, 46–47; Alasuutari 2011, 157–158.) Poliittisissa teksteissä puheen voidaan nähdä kohdistettavan niin sanottuun universaaliyleisöön. Universaaliyleisöä vakuuttamaan pyrittäessä ei vedota yksityiskohtaisiin intresseihin, vaan argumenteissa vedotaan kulttuurissa yleisesti hyväksytyinä ja totena pidettyihin perusteisiin. (Summa 1996, 67–68; Alasuutari 2011, 158.) Puhe tai teksti saadaan vakuuttavaksi vasta, kun se on kohdistettu kuulija- tai lukijayleisön mukaisesti (Perelman 1996, 28).

Argumentaatioteoriassaan Perelman analysoi ja systematisoi erilaisia keinoja, joilla väitteiden uskottavuutta rakennetaan teksteissä. Kyseinen vakuuttamisen keinojen systematiikka voidaan jakaa kahteen pääosaan: argumentoinnin lähtökohtiin sekä varsinaisiin argumentoinnin tekniikoihin. Perelman tarkoittaa teoriassaan argumentoinnin lähtökohdilla puhujan tai kirjoittajan julkilausumattomia odotuksia niistä yleisistä perusteista, joilla kuulija- tai lukijakuntaa, yleisöä, kannattaa lähestyä. Nämä ovat eräänlaisia ”esisopimuksia”, joita ei argumentoitaessa oleteta kyseenalaistettavan. Poliittisissa teksteissä arvot ja ihanteet usein ilmaistaankin juuri korkeina abstrakteina käsitteinä, jotka esitetään ikään kuin itsestään selvyysinä, jotka kaikki lukijat ymmärtävät ja jotka kaikki lukijat mieltävät yhteisiksi päämääriksi. Perelmanin teoriassa eritellään myös argumentoijan käytössä olevia tekniikoita, kielellisiä resursseja, joiden avulla rakennetaan väitteiden uskottavuutta. Argumentaation vakuuttavuus syntyy siitä, kuinka uskottavia puhujan tai kirjoittajan esittämät syy-seuraus-suhteet, tavoite-keino-kytkennät, esimerkit, rinnastukset, metaforat tai vastakkainasettelut ovat kuulija- tai lukijakunnan mielestä. Argumentaatiotekniikat eli vakuuttelun keinot sisältävät Perelmanin teoriassa suuren määrän erilaisia retoristen tekniikoiden kuvauksia. (ks. Perelman 1996; Summa 1996, 69–71.)

Summan (1996) analyysin mukaan Perelmanin käyttämän argumentaatioretoriikan on arvioitu sopivan heikosti poliittisen retoriikan tutkimukseen Perelmanin yrittäessä määritellä universaaliyleisön käsitteen kautta hyvän yleispätevän argumentaation kriteereitä. Universaalisuuskriteerin ongelman on nähty poliittisessa retoriikassa muodostuvan siitä, että ryhmäkohtaisiin ja luokkaetuihin vetoava argumentointi ei voi olla universaalia. (Emt., 69, 72–73.) Tässä tutkimuksessa analysoidaan kuitenkin hallitusohjelmissa esiintyvää sosiaalityön asiantuntijuusretoriikkaa. Hallitusohjelmat pitävät sisällään niin sanotun yleisluonnoston Suomen hallituksen poliittisideologisista aatteista, jotka koskevat ”koko maata ja sen kansaa”. Tästä syystä Perelmanin universaaliyleisöön kohdistettu argumentaatioteoria sopii hyvin diskursiivisen retoriikan analyysin tueksi.

Arja Jokinen (1999b, 133–153) on esitellyt kattavasti argumentaation vakuuttavuuteen perustuvia retorisia keinoja. Jokisen esittelemistä retorisen vakuuttelun keinoista moni on varsin oleellinen analysoitaessa hallitusohjelmien retoriikkaa. Taulukkoon 1 olen koonnut analyysissä käyttämäni retoriset argumentaatiokeinot:

<p>1 Etäännyttäminen omista intresseistä. Argumentin esittäjä etäännyttää tekstin omista intresseistä pysytellen neutraalina.</p> <p>2 Puhuja-kategorioilla oikeuttaminen. Argumentin esittäjä oikeuttaa argumentin puhuja-kategoriolla eli puhumalla tietystä asemasta, kategoriasta käsin.</p> <p>3 Puhujan liittoutumisasteen säätely. Argumentin esittäjä liittoutuu tekstin kanssa eli puhuu välittäjän ominaisuudessa ottaen tekstiin etäisyyttä.</p> <p>4 Konsensuksella tai asiantuntijan lausunnolla vahvistaminen. Tekstiä vahvistetaan yhteiseen näkemykseen vetoamalla tai asiantuntijana pidetyn henkilön lausumalla.</p> <p>5 Tosiasiat puhuvat puolestaan. Toimijoiden etäännyttäminen, jolloin toimijoiden rooli ja vastuu jäävät syrjään.</p> <p>6 Kategorioiden käyttö vakuuttamisen keinona. Kategorisointi ja käsitteiden valinta.</p> <p>7 Numeerinen esittäminen. Asioiden laskemisella ja määrällisellä esittämisellä luodaan kuvaa asioiden mitattavuudesta ja varmuudesta.</p> <p>8 Ääri-ilmaisujen käyttäminen. Ääri-ilmaisuilla korostetaan jotakin haluttua ilmiötä.</p>
--

Taulukko 1. Retoriset argumentaatiokeinot Jokista (1999b) mukailten.

Hallitusohjelmissa kirjoitettu teksti esitetään ikään kuin irrallisena kirjoittajan omista intresseistä (keino 1), puhtaasti ”todellisina” asiantiloina. Hallitusohjelmissa otetaan etäisyyttä tekstisisältöön myös kirjoittajan asemoiden itsensä välittäjän rooliin (keino 3), jolloin tekstiin tuotetaan neutraalisuutta ja vältetään selityksenantovelvollisuutta. Tekstiä voidaan tuottaa tietyistä puhuja-kategorioista käsin (keino 2). Tämän retorisen argumentaatiokeinon mukaisesti nähdään, että

tietystä asemasta esitetty näkemys oikeuttaa tietynlaiseen tietoon ja tietämiseen, joka saattaa olla ”parempaa tietoa” kuin toisesta kategoriasta tuleva lausuma. Samansuuntaisesti toimii argumentin vahvistaminen asiantuntijalausunnolla tai konsensuksella (keino 4). Asiantuntijana pidetyn tahon lausuma luo näkemykselle uskottavuutta ja vahvistaa argumentaatiota. Konsensuksella rakennetussa argumentaatiossa eri tahot konstruoidaan toisistaan riippuvaisiksi. Poliittisessa puheessa käytetty ”me”-retoriikka luo kuvaa yhteiset intressit omaavasta joukosta. (Jokinen 1999b, 133–139.)

Tosiasiapuhe (keino 5) on tyypillistä poliittisessa argumentaatiossa. Siinä toimijat tulevat etäännytyiksi valinnoista. Toimijoiden tehtäväksi rakentuu tosiasioiden hyväksyminen. Poliittiselle puheelle tyypillisen vaihtoehdottomuusretoriikan keinona toimii esimerkiksi passiivimuotoon rakennettu ilmaisutapa, joka pudottaa lauseista toimijan pois. Numeerinen määrällistäminen (keino 7) argumentaatiokeinona perustuu myös asioiden totuuslausumaan. Määrällisellä esittämisellä luodaan ilmiöille mitattavuutta ja uskottavuutta sekä sivuutetaan ilmiöiden tulkinnallisuutta esittämällä ne konkreettisina määreinä. Ääri-ilmaisut (keino 8) korostavat maksimoimalla tai minimoimalla kuvatun kohteen piirteitä tai haluttua ilmiötä. Kategorisoiminen (keino 6) on tyypillistä sekä poliittisessa argumentaatiossa että sosiaalityön käytännöissä. Asiakkuuden rakentuminen sosiaalityössä perustuu pitkälti siihen, mihin kategoriaan asiakas on tullut luokitelluksi. Aineistossa asiantuntijuutta kategorisoidaan monilla eri tavoilla, jotka limittyvät myös keskenään, mikä kertookin kategorioiden häilyvistä rajoista. (Jokinen 1999b, 140–148.)

5.3 Aineiston analyysi

Etenin analyysissäni siten, että luin aluksi hallitusohjelmat aikajanallisesti vanhimmista alkaen edeten uudempia tekstejä kohti. Tämä lukusuuntaa koskeva valinta tuntui luontevalta, koska ennakko-oletuksenani tekstejä analysoidessa on tietynlaisen yhteiskunnallisen muutoksen näkyminen retorisisissa valinnoissa. Ensimmäisellä lukukierroksella luin kaikki hallitusohjelmat kokonaisuudessaan poimien niistä yleisesti sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevat osuudet. Vaikka sosiaali- ja terveydenhuolto, sosiaali- ja terveyspolitiikka tai hyvinvointipolitiikka on nimetty hallitusohjelmiin omaksi osiokseen, tulee sosiaalityön asiantuntijuus hallitusohjelmissä esillä myös toisinaan muissa osiossa. Tästä syystä ensimmäisen lukukierroksen tehtävänä on ollut eritellä kaikki ne kohdat hallitusohjelmista, joissa aihepiiriä on jollain tavalla käsitelty.

Useamman lukukierroksen jälkeen kokeilin Aino Kääriäisen (2007) käyttämää lukusuunnan muutosta, jolla Kääriäisen tutkimuksen mukaan voi olla suurikin merkitys kokonaisuuden ymmärtämisessä. Kääriäinen itse on tutkinut sosiaalityön asiakasdokumentteja ja tehnyt havaintonsa kirjausten ajankohtaan viittaavaa lukusuuntaa vaihtamalla. (Emt., 263.) Kokeilin Kääriäisen havaintoja hallitusohjelmien lukemisessa, sillä nekin poliittisina asiakirjoina ovat helposti paikannettavissa tiettyyn kronologiseen kirjoitusjärjestykseen. Lukusuunnan muutos korosti erityisesti sosiaalityön asiakkaan läsnäolon voimakkuutta. Kronologisesti aikajärjestyksessä luettuna asiakas hiipi hiljalleen hallitusohjelmissa esiin ja sai vähitellen näkyvämpää roolia. Lukusuuntaa muuttamalla käsitys asiakkaan nykyisestä läsnäolosta vahvistui, sillä toisin päin luettuna asiakas vähitellen katosi pienempään rooliin hallitusohjelmissa. Erityisen mielenkiintoisella tavalla lukusuunnan muutos nosti esiin asiakkaan läsnä olevan roolin erilaisessa valossa kuin osasin sitä tunnistaa alun perin lukemalla hallitusohjelmia kronologisessa aikajärjestyksessä. Suunnanmuutos herätti myös uudenlaista ymmärrystä siitä hyvinvointivaltion muutoksesta, jonka ennalta odotin näkyvän kronologisella aika-akselilla.

Analyysin toisessa vaiheessa paneuduin syvällisemmin niihin sosiaali- ja terveydenhuollosta kirjoitettuihin osuuksiin, joista oli erotettavissa asiantuntijuutta kuvaavia piirteitä. Hallitusohjelmia lukiessani katseeni oli toisesta lukukierroksesta lähtien koko ajan sosiaalityön asiantuntijuutta määrittävissä retorisisissa argumentaatiokeinoissa (Jokinen 1999b). Analyysia helpottaakseni kuljetin hallitusohjelmia lukiessani rinnalla kaiken aikaa retorisia argumentaatiokeinoja kuvaavaa taulukkoa (ks. s. 42). Poimin hallitusohjelmista ammatillista asiantuntijuutta kuvaavia ja asiakkaan asiantuntijuutta kuvaavia argumentteja ja yhdistelin niitä Jokisen (1999b) esittämiin retorisiin argumentaatiokeinoihin. Tämä yhdistelyvaihe ei ollut lainkaan yksiselitteinen, sillä moderni ja postmoderni asiantuntijuus näyttäytyvät Raitakarin (2002) painottamalla tavalla limittäin myös hallitusohjelmien retorisessa kielenkäytössä. Hallitusohjelmissa saatetaan kuvata asiantuntijuutta samanaikaisesti modernin ja postmodernin ilmiön kautta jopa saman lauseen sisällä.

Kokosin paperille käsitekartaksi ne retorisen argumentaation keinot, joilla hallitusohjelmat kuvaavat modernia ja postmodernia ammatillista ja asiakkaan asiantuntijuutta. Käsitekartan avulla hahmotin sekä erilaisia argumentaatiokeinoja tekstistä että modernin ja postmodernin asiantuntijuuden eroavaisuuksia, mutta samalla myös sosiaalityön modernia ja postmodernia asiantuntijuutta kuvaavia yhdistäviä tekijöitä. Analyysin tuloksissa moderni ja postmoderni asiantuntijuus eivät näyttäydy niin suoraviivaisesti eriteltyinä kuin ne on ollut teoriaosuudessa mahdollista esittää. Tämä johtuu juuri niistä retoriikan keinoista, joilla ne on esitetty hallitusohjelmissa osittain toisiaan tukevin ja osittain poissulkevin. Analyysin tulokset esitän siten, että sosiaalityön ammatillinen

asiantuntijuus ja asiakkaan asiantuntijuus kuvataan eri kappaleissa, vaikka tämäkään ei näin yksiselitteisesti esiinny hallitusohjelmissa. Vaikka ne on esitelty omissa kappaleissaan, sivutaan niitä päällekkäisyyksistä johtuen osittain myös limittäin kappaleiden sisällä. Valinta esitellä ammatillinen ja asiakkaan asiantuntijuus omissa kappaleissaan on tehty tulosten esittämisen selkiyttämiseksi, jotta tulokset ovat lukijalle mielekkäästi luettavissa.

6 ASIAKKAAN ASIANTUNTIJUUSARGUMENTIT

Nostan analyysin perusteella esiin asiantuntijuutta kuvaavia argumentteja, jotka kuvastavat hallitusohjelmiin kirjattua sosiaalityön modernia ja postmodernia asiantuntijuutta. Ne linkittyvät osaksi toinen toisiinsa ja kuvaavat osittain sekä ammatillista että asiakkaan asiantuntijuutta. Tässä kappaleessa käsittelen aineistosta nousseita sosiaalityön asiakkaan asiantuntijuutta kuvaavia retorisia argumentteja. Luvussa lähdetään liikkeelle modernin ajattelun mukaisesta tavasta nähdä sosiaalityön asiakas. Luku etenee modernin ajattelun asiakaskuvasta kohti ristiriitaista asiakaskuvaa ja kolmannen alakappaleen asiakaskuvaa, jossa on näkyvissä myös postmodernin ajattelun piirteitä. Neljäs alakappale kuvaa sitä, kuinka sosiaalityön asiakkaan vastuu on kiertänyt eräänlaista kehää hallitusohjelmien retoriikassa.

6.1 Asiakkaan toimijuuden häivyttäminen

Asiakas mielletään erilaisin painotuksin lähes kaikkien hallitusohjelmien kielessä passiiviseksi vastaanottajaksi ja toimenpiteiden kohteeksi, jonka puolesta jonkun muun on toimittava, jotta toivotut poliittiset ja yhteiskunnalliset tavoitteet tulisivat saavutetuiksi. Toivotut tavoitteet kuvataan ”yhteisinä”, yhteiskunnallisina tavoitteina, eikä niitä argumentoida asiakkaiden omiksi tavoitteiksi. Poliittisen retoriikan abstraktilla, tarkkaan määrittelemättömällä, tasolla asiakkaan puolesta toimija on ”joku muu”, jota ei varsinaisesti mainita. Tämä retorisen argumentaation keino etäännyttää toimijan puhujasta ja sopii siten hyvin poliittiseen retoriikkaan. Esimerkiksi Lipposen toisen hallituksen ohjelmassa tämä tulee näkyväksi maininnoista:

”-- työnsaantia parannetaan --” ja

”Työttömille tarjotaan --” (HO Lipponen II 1999–2003.)

Esimerkit eivät sellaisenaan kuvaa toimijaa, sitä, kuka on parantamassa tai tarjoamassa, vaan toimija on etäännytetty tekstistä siten, ettei tätä tuoda esiin kirjoitusasussa. Passiivimuoto jättää vain arvailujen varaan, kuka on se toimija, joka parantaa työnsaantia tai tarjoaa jotakin työttömille. Ahon hallitusohjelmassa sama etäännytetty toimija on nähtävissä niin ikään esimerkkitieteessä:

”Palvelujen toimivuutta ja käyttäjien vaihtoehtoja lisätään --” (HO Aho 1991–1995).

Otteesta tulee esille se, että palvelujen toimivuutta ja niitä käyttävien asiakkaiden vaihtoehtoja on lisättävä, mutta siihen ei oteta kantaa, mikä taho tästä lisäämisestä konkreettisesti vastaa. Kataisen ja Stubbin hallitusohjelmissa samaa ilmiötä kuvastavat seuraavat kannanotot:

”-- jokaisen toimeentulo turvataan” (HO Katainen 2011–2014, 55)

”-- työllistymisen ja työllistämisen edellytyksiä parannetaan” ja

”Osallistavaa sosiaaliturvaa kehitetään.” (HO Stubb 2014–2015, 5.)

Otteet tekevät näkyväksi asiakkaan roolin toimenpiteiden kohteena. Asiakas jää marginaalirooliin, sillä asiakasta ei kuvata varsinaisena toimijana. Asiakas on esimerkkilauseissa piilossa, eikä asiakkaan oleteta olevankaan toimija itse. Toimija on etäännytetty kirjoitetuista tavoitteista, sillä esimerkkilauseissa ei tarkenneta, mikä taho tavoitteista vastaa. Otteet herättävätkin kysymyksen siitä, kuka toimija on? Kuka kehittää osallistavaa sosiaaliturvaa tai kuka parantaa edellytyksiä työllistyä ja työllistää? Entä mikä tai kuka on se toimija, joka turvaa jokaiselle toimeentulon?

Toisinaan toimija kuitenkin on kirjoitettu hallitusohjelmiin, kuten esimerkit osoittavat:

”Hallitus parantaa kansalaisten perusturvallisuutta --” ja

”Hallitus turvaa kansalaisille tasavertaiset peruspalvelut --” (HO Aho 1991–1995.)

Yllä esitetyissä Ahon hallitusohjelman esimerkeissä asiakkaat, kansalaiset, tulevat mainituiksi, mutta heidän ei odoteta olevan aktiivisia toimijoita. Sen sijaan hallitus kirjoitetaan vahvan toimijan rooliin ja toimenpiteistä huolehtivaksi osapuoleksi. Esimerkeissä tehdään näkyväksi hallituksen roolia olla toimija, joka parantaa kansalaisten, asiakkaiden, perusturvallisuutta, sekä hallituksen roolia kansalaisten tasavertaisten peruspalvelujen turvaajana. Hallitus kirjoitetaan toimijaksi muissakin kuin Ahon hallitusohjelmassa, mutta Ahon hallituksen ohjelmassa hallituksen toimijuus on korostetuinta.

Hallituksen toimenpiteitä ja toimijuutta argumentoidaan myös tietystä asemasta annettuna lausumana, jolloin kirjoitettu teksti saa ylhäältä alaspäin annettua asiantuntijuusarvoa. Tällaisesta esimerkkinä on seuraava vahvaa ylempää asiantuntijuutta kuvaava työllisyyttä parantava lausuma:

”Hallitus tukee täysin Suomen Pankin tavoitetta inflaation vakauttamiseksi alhaiselle tasolle. Tavoitteen toteutuminen on välttämätöntä -- työllisyyden parantamisen turvaamiseksi.” (HO Lipponen I 1995–1999.)

Otteessa hallitus argumentoi omaa toimintaansa ja tavoitteidensa asettelua korostaen lisäarvona Suomen Pankin asiantuntijuuslausumaa inflaation vakauttamisesta alhaiselle tasolle. Tähän toisen asiantuntijatahon arvioon perustuen hallitus asemoi itseään toimijana ja tavoitteiden julkilausujana.

Kaikissa hallitusohjelmateksteissä sosiaalityön asiakkaita koskettavat erilaiset aktivoivat toimenpiteet. Aktivointitoimenpiteet kohdistuvat hallitusohjelmissa erityisesti työttömiin työkäisiin, joiden esitetään tarvitsevan aktivointia. Aineistossa esiintyy odotuksia työttömien sosiaalityön ja työvoimapalveluiden asiakkaiden omastakin aktiivisuudesta. Toisinaan aktivoiviin palveluihin ja toimenpiteisiin osallistumista ei kuitenkaan ole kirjoitettu siten, että niissä odotetaan suoraan asiakkaan aktiivista toimintaa. Esimerkiksi alla olevassa Lipponen ensimmäisen kauden ohjelmassa:

”lisätään aktivoivia tekijöitä -- sekä työvoimapolitiittisia toimenpiteitä työllistämisen parantamiseksi” ja lisäksi

”työmarkkinatuen toimivuutta parannetaan korostamalla sen aktivoivia työvoimapolitiittisia tavoitteita.” (HO Lipponen I 1995–1999.)

Yllä mainituissa esimerkeissä aktivointia lisätään, mutta asiakkaan rooli on ollut objektiivinen toimenpiteiden kohde, ei varsinainen subjektiivinen toimija. Sosiaali- ja työvoimapolitiittiset keinot ja toimenpiteet nostetaan korostaen esille, mutta esimerkeissä asiakas toimijana ei saa roolia. Asiakas häivytetään tekstiin passiiviseksi toimenpiteiden vastaanottajaksi ja kohteeksi. Asiakkaan häivyttäminen toimijuudesta ja esittäminen toimenpiteiden kohteena näyttäytyy modernina asiantuntijuusretoriikkana, jossa asiantuntijuus vaatii tiettyä ”oikeaa” tai ”parempaa” tietäjää.

Tiivistäen voisi sanoa, että sosiaalityön asiakasta nostetaan esille kaikissa hallitusohjelmateksteissä. Asiakkaan rooli argumentoidaan kuitenkin monin toisistaan poikkeavin tavoin sekä hallitusohjelmien välillä että myös saman hallitusohjelman sisällä. Asiakkaan vähäinen omatoimisuus ja toimijuuden häivyttäminen korostuvat vanhemmissa hallitusohjelmissa, tai ainakaan asiakkaan toimijuutta ei kirjoiteta niissä esille näkyvästi. Vanhemmissa tutkimissani hallitusohjelmissa korostuu niin ikään *mahdollisuus* toimijuuteen. Sen sijaan uudemmissa hallitusohjelmissa asiakkaan toimijuuden painopiste siirtyy *velvollisuudeksi*. Toimijuuden omistajuus ei kuitenkaan yksiselitteisesti ole asiakkaalla, oli kyse sitten mahdollisuudesta tai velvollisuudesta olla toimijana. Velvollisuus toimijuuteen kirjoitetaan toisinaan painokkain argumentein, mutta samalla usko asiakkaan omatoimisuuteen ja osallistumiseen esiintyy epäilyksen valokeilassa.

6.2 Asiakas aktiivisuusretoriikan kaksijakoisena toimijana

Asiakkaan oma asiantuntijuus jää hallitusohjelmissa paitsioon silloin, kun hänelle kirjoitetaan velvollisuuksia osallistua ja ottaa vastaan palveluita. Hallitusohjelmat luokittelevat sosiaalityön asiakasta kategorioihin, jotka oikeuttavat kohdentamaan toimenpiteitä asiakkaan tilanteessa. Esimerkiksi Ahon hallitusohjelmassa luokittelua tapahtuu seuraavasti:

”Heikoimmassa taloudellisessa asemassa olevien veteraanien ja sotainvalidien sekä heidän puolisoitensa sosiaaliturvan parantamista jatketaan.” (HO Aho 1991–1995.)

Esimerkissä veteraanit ja sotainvalidit sekä heidän puolisonsa tulevat kategorisoiduiksi. Heitä kuvaa tässä ohjelmatekstin määrittelyssä heikko taloudellinen asema ja tarve parantaa sosiaaliturvaa heidän kohdallaan.

Työttömien kategoria on näkyvästi esillä kaikissa hallitusohjelmissa. Työttömiin kohdistuvat toimenpiteet ja erilaiset heidän asemaansa koskevat tavoitteet tuodaan niin korostuneesti esille sekä talous-, työllisyys- että sosiaali-, terveys- ja hyvinvointipolitiikan sektoreilla, että painotus itsessään jo kategorisoi työttömät tietynlaiseksi erityisryhmäksi, joiden tilanne vaatii merkittävää huomiota. Seuraavissa tekstikatkelmissa korostuu esimerkiksi ääri-ilmaisuna *vaikeasti työllistyvät työttömät* omana erityisryhmänään, jossa työttömien ryhmän sisällä oma haastava erityisryhmä saa korostuneen aseman. Syrjäytyminen ja köyhyys myös liitetään esimerkkioitteissa tiiviisti työttömyyteen ja toisaalta työntekoa korostetaan kansallisena menestystekijänä, jolla työttömien negatiivista erityisasemaa nostetaan esille.

”Ihmisten osaaminen, toimivat työmarkkinat ja hyvät työmarkkinasuhteet ovat tärkeitä kansallisia menestystekijöitä. (HO Lipponen I 1995–1999).

”Hallitus jatkaa määrätietoista työtä vaikeasti työllistyvien työttömyyden lievittämiseksi. (HO Stubb 2014–2015, 5).

”Syrjäytymisen estäminen ja köyhyyden torjuminen onnistuvat vain työllisyystavoitteiden toteutumisen kautta. (HO Jäätteenmäki 2003, 1).

Hallitusohjelmat kirjoittavat asiakkaan aktivointitoimenpiteiden kohteeksi ja velvolliseksi osallistumaan tällaisiin toimenpiteisiin. Toisinaan hallitus kirjoitetaan toimijaksi tai ainakin toimenpiteiden alulle saattajaksi, mutta useimmiten varsinainen toimija jätetään mainitsematta. Asiakas kategorisoidaan passiiviseksi ja aktivointia tarvitsevaksi. Asiakkaan osallisuusretoriikkaa

tuodaan hallitusohjelmissa vahvasti esille painottaen nimenomaan asiakkaan aktiivista toimijuutta. Tämä ei kuitenkaan korosta asiakkaan omaa asiantuntijuutta, vaan nimenomaan ”ylhäältäpäin” tapahtuvaa osallistamista ja aktivoimista. Tämä näkyy esimerkiksi Kataisen ohjelman seuraavassa kannanotossa:

”-- vahvistetaan nuorten osallisuutta ja aktiiviseksi kansalaiseksi kasvamista.” (HO Katainen 2011–2014, 24.)

Asiakkaan osallisuus kirjoitetaan hallitusohjelmiin tavoiteltavana tilana ja nähdään syrjäytymisen vastakohtakäsitteenä. Kataisen hallitusohjelmassa argumentoidaan tämän puolesta siten, että kyse on tosiasiaista, joka puhuu omasta puolestaan:

”Maailman muutos kohtelee ihmisryhmiä eri tavoin. Osaa ihmisistä uhkaa pysyvä syrjäytyminen. Työttömyyden ja köyhyyden lisäksi kyse on myös näköalattomuudesta ja osattomuudesta.” (HO Katainen 2011–2014, 7.)

Edellä mainittu esimerkki Kataisen hallitusohjelmasta kategorisoi työttömiä, köyhiä, näköalattomuutta ja osattomuutta samaan nippuun. Työttömyys katsotaan näin uhaksi aiheuttamaan köyhyyttä, näköalattomuutta ja myös osallisuuden vastaparina osattomuutta.

Asiakkaan osallisuus on hallitusohjelmissa usein valmiiksi määritelty. Esimerkiksi Kataisen hallitusohjelmassa asiakkaan osallisuus tulee määritellyksi liikunnallisen elämäntavan kautta. Kataisen hallitusohjelman mukaan:

”Hallitus edistää koko elämänkaaren mittaista liikunnallista elämäntapaa. Tavoitteena on erityisesti liikkujien määrän ja osallisuuden lisääminen. Selvitetään syyt liikunnallisesta elämäntavasta syrjäytymiseen --” (HO Katainen 2011–2014, 37.)

Näin osallisuuden kriteeriksi määritellään liikunnallinen elämäntapa. Syrjäytymisen riskinä nähdään liikunnallisen elämäntavan puuttuminen yksilön elämästä ja valinnoista. Osallisuus tulee valmiiksi määritellyksi samoin kuin syrjäytymisen riskikin. Postmodernina ajattelutapana asiakkaan osallisuus on hänestä itsestään lähtevää ja asiakkaan itsensä sopivaksi määrittämää osallisuutta. Hallitusohjelmissa osallisuutta ei kirjoiteta tämänkaltaisena itse valittuna osallisuutena, vaan osallisuuden kriteerit määritellään nimenomaan syrjäytymisen ehkäisemisen kautta. Valmiiksi määritellyt syrjäyttämisen vaaratekijät kategorisoidaan osaksi osallisuutta estävää retoriikkaa.

Hallitusohjelmissa sosiaalityön asiakkaan työllistyminen ja sitä kautta yhteiskunnallinen osallisuus näyttäytyy ennen kaikkea hyvinvointivaltion menestyksenä. Osallisuuden nähdään johtavan

asiakkaiden hyvinvointiin ja sitä kautta korostetaan hyvinvoivaa valtiota. Sen sijaan syrjäytyminen on uhka hyvinvointivaltiolle.

”Hallituksen tavoitteena on, että jokainen voi osallistua osaamisensa ja kykyjensä mukaan työtä tekemällä yhteiskunnan rakentamiseen. Tavoitteena on tukea tuottavuuden nousua ja työvoiman saatavuutta. Työ on myös paras keino syrjäytymisen ehkäisemisessä --”. (HO Vanhanen II 2007–2010, 58.)

Edellisessä otteessa kansalaisten ja sosiaalityönkin asiakkaiden työelämään osallistuminen sidotaan yhteiskunnan yhteiseen rakentamiseen. Tällainen kaikkien yhteiseksi tavoitteeksi esitetty konsensus vetoaa poliittiselle retoriikalle tyypilliseen yhteisesti hyväksytyyn asiointilan esittämiseen.

Hallitusohjelmat kirjoittavat asiakkaan passiiviin. Sen lisäksi, että asiakaskuva passiivisesta asiakkaasta on nähtävissä hallitusohjelmissa, on passiivi myös aikamuotona retorisen argumentaation tapa hallitusohjelmien teksteissä. Passiivimuotoa käyttämällä toimijoiden roolia ja vastuuta saadaan syrjäytettyä ja asiat ikään kuin ovat todellisia valmiiksi annettuina, kuten seuraava esimerkki tuo esiin:

”Poistetaan työkyvyttömyyseläkkeen ja ansiotulon kannustinloukkuja”
(HO Sipilä 2015, 22).

Esimerkki on kirjoitusasultaan passiivissa ja tämän lisäksi lause argumentoi asiakkaan passiivisen asiakkaan rooliin, jonka on mahdollista saavuttaa aktiivinen rooli, jos häneltä poistetaan passiivisuutta edistäviä kannustinloukkuja. Vappu Karjalainen (2011) huomauttaa, että passiivisena nähty asiakaskansalainen paikantuu yhteen väestöryhmään, vaikeasti työllistyviin työkäisiin. Aktivoinnin kohteena ovat siis ennen kaikkea työttömät, ja työttömyyden ongelmaa lähdetään purkamaan asiakas kerrallaan yksilöllisesti. (Emt., 228, 234.) Tämä esiintyy myös hallitusohjelmien retoriikassa. Ohjelmateksteissä passiivisuus ja aktivoinnin tarve paikantuu nimenomaan yksilöön, asiakkaaseen itseensä, ei rakenteisiin.

Passiivisen toimenpiteiden kohteena olevan asiakkaan rinnalle nousee hallitusohjelmista asiakas, joka on aktiivinen ja tekee omaa elämäänsä koskevia valintoja. Asiakkaan aktiivisuus ei kuitenkaan selvästi nouse hallitusohjelmista postmodernina ajatellun asiakkaan oman asiantuntijuuden kautta. Aktiivisuusretoriikka onkin hallitusohjelmissa varsin ristiriitainen. Sillä kirjoitetaan esiin sekä sosiaalityön asiakkaan modernia että postmodernia asiantuntijuutta. Aktiivisuusretoriikka kohdentuu hallitusohjelmissa erityisesti työllisyyspolitiikan kysymyksiin, kuten seuraavat esimerkit tuovat esiin:

”Työttömien työnhakuaktiivisuutta on kannustettava.” (HO Jääteenmäki 2003, 7).

”Työ on parasta sosiaaliturvaa. Oma ja perheen toimeentulo hankitaan ensisijaisesti tekemällä työtä.” (HO Katainen 2011–2014, 55).

Kataisen hallitusohjelmassa toimeentulon turvaamisen sosiaaliturvan keinoin nähdään aktivoivan asiakasta vastaamaan omasta hyvinvoinnistaan.

”rohkaisevan (asiakasta) edistämään omaa hyvinvointia ja ottamaan vastuuta itsestään”. (HO Katainen 2011–2014, 55).

Edellisissä esimerkeissä asiakkaan omaa toimijuutta ja vastuunottoa nostetaan esille kannustettavuusretoriikalla, jolloin asiakas tarvitsee aktiivisuuteensa ulkopuolista apua. Työttömien katsotaan tarvitsevan kannustusta työhakuun. Tiettyjen etuuksien tarjoamisen katsotaan kannustavan sosiaalityön asiakkaita ottamaan vastuuta omasta hyvinvoinnistaan.

Toimijuutta ja vastuunottoa sekä asiakkaan omaa aktiivisuutta korostetaan myös siten, että asiakas itse on toimija ja tekee omaa elämäänsä koskevia päätöksiä. Lipposen toisen kauden hallitusohjelmassa argumentoidaan *”ihmisten omaehtoisen ponnistelun puolesta hyvinvointinsa eteen”*.

Samassa ohjelmatekstissä argumentoidaan oman elämän hallintaa, omatoimista selviytymistä ja aktiivista osallistumista asiakkaan hyveinä. (HO Lipponen II 1999–2003.) Näin sosiaalityön asiakkaiden katsotaan toisaalta tarvitsevan kannustusta, mutta toisaalta omatoimisuus nähdään hyveenä, jolloin kannustusta ei välttämättä tarvitse asiakkaalle osoittaa.

Asiakas näyttäytyy hallitusohjelmateksteissä aktiivisen ja passiivisen asiakkaan rajalla tehtäessä vertailua eri hallitusohjelmien välillä. Esimerkiksi Lipposen toisen hallituksen ohjelmatekstissä (HO Lipponen II 1999–2003) kirjoitetaan työttömille *tarjottavan* työllisyyttä edistäviä toimenpiteitä. Tällöin retorisesti asiantuntijuus on jollain muulla kuin asiakkaalla itsellään, mutta työttömyyttä edistävien toimenpiteiden tarjoaminen työttömälle sisältää mahdollisuuden osallistua toimenpiteisiin. Asiakkaalla on mahdollisuus tarttua halutessaan tarjottaviin toimenpiteisiin ja sitä kautta mahdollisuus omatoimisuuteen. Toiminnan konteksti on kuitenkin ylhäältä määritelty. Jääteenmäen ja Vanhasen ensimmäisen kauden sekä Sipilän hallituksen ohjelmissa samoista toimenpiteistä puhutaan velvollisuutena. Jääteenmäen ja Vanhasen I kauden hallitusohjelmissa tämä näkyy esimerkiksi seuraavissa lainauksissa:

”-- toimenpiteisiin osallistumismahdollisuuksia lisätään --” mutta samalla kuitenkin

”-- tietyn työttömyysajan jälkeen työmarkkinatuen ehtona edellytetään osallistumista aktiivitoimenpiteisiin --”. (HO Jätteenmäki 2003, 12; HO Vanhanen I 2003–2007, 12.)

Kuvatuissa esimerkeissä mahdollisuuksien lisääminen edellyttää asiakkaan osallistumista ja toimijuutta. Näin osallistumismahdollisuuksien lisääminen ei Jätteenmäen ja Vanhasen ohjelmissa jää samalle passiiviselle ylhäältä käsin tarjottavalle tasolle kuin Lipposen toisen kauden ohjelmassa. Jätteenmäki ja Vanhanen kiinnittävät ohjelmissaan retorisesti mahdollisuuden tarjoamisen osallistumisen edellytykseen.

Sipilän hallitusohjelmateksti ei argumentoi enää mahdollisuuksista, vaan velvoitteista, joiden laiminlyömisestä seuraa sanktio:

”-- työn vastaanottovelvoitteen tiukentumisen sekä velvoitteen osallistua aktivointitoimenpiteisiin”.

”Uudistus aktivoi työnhakijan omaa roolia työhaussa, mutta myös varmistaa nykylainsäädännön sanktioiden tehokkaan täytäntöönpanon

”Suomessa palkitaan ahkeruudesta, työstä ja toimeliaisuudesta.” (HO Sipilä 2015, 7, 15–16.)

Sipilän hallitusohjelman esimerkeissä asiakas kategorisoidaan samanaikaisesti aktiiviseksi toimijaksi ja aktivointitoimenpiteiden kohteeksi, jota sanktioidaan, jollei hän ole aktiivinen toimija. Asiakkaalle ei tarjota Lipposen ohjelmaan verrattuna enää osallistumisen mahdollisuutta, joka pitää retorisesti sisällään vaihtoehdon, josta asiakas voi valita. Sipilän ohjelmassa valinnanmahdollisuutta ei ole, vaan tilalle on tullut velvoite ja sen täyttämättä jättämisestä seuraavat sanktiot. Lisäksi Sipilän hallitusohjelmassa korostetaan työnteon hyvettä rinnastaen työn tekeminen ahkeruuteen ja toimeliaisuuteen. Ohjelmassa mainittu hyve esitetään tietystä puhuja-kategoriasta käsin, eli puhutaan *Suomen* puolesta oikeutetusti hallituksen statuksella. Aktiivisen asiakkaan oma vallankäyttömahdollisuus ja oman asiantuntijuuden rooli jäävät näennäisiksi, kun aktiiviseksi argumentoitu asiakas on pakottavien toimenpiteiden kohde.

Ala-Kauhaluoma ym. (2004) huomauttavat kannustamisen ja mahdollisuuksien tarjoamisen noudattelevan pehmeää linjaa työttömien aktivoinnissa, kun taas sanktiot noudattavat selkeästi kovempaa poliittista linjausta. Aktivointisuunnitelman laatiminen ja kuntouttava työtoiminta ovat näitä hallitusohjelmissa mainittuja aktivointitoimenpiteitä. Nämä toimet ovat velvoittavia, ja jos

työtön henkilö ei niihin osallistu, seuraa siitä sanktioita taloudellisten tukien muodossa. (Emt., 23–26.)

Tiivistäen voisi sanoa, että vanhempia hallitusohjelmia lukuun ottamatta asiakkaan roolina korostuu olla itsenäinen toimija ja aktiivinen osallistuja. Teksteistä välittyy ihanneasiakas, joka on itsenäinen ja aktiivinen toimija, jolla on asiantuntijuutta, jonka avulla asiakas voi tehdä omaa elämäänsä koskevia valintoja. Asiakas nähdään myös paikoin vastuuta kantavana henkilönä, jolla on valtaa vaikuttaa elämänsä kulkuun. Samalla asiakkaan nähdään tarvitsevan ylhäältä käsin määriteltyjä toimenpiteitä, joiden avulla hän voi saavuttaa ihanneasiakkaan roolin. Modernin ajattelun mukainen valtio edistää sopivaksi katsomiaan elämänmuotoja, jossa tietynlaisen yhteiskuntasuunnittelun kautta valtio tuottaa modernia sosiaalista todellisuutta ja hyvinvointia. Aktiivinen, työtä tekevä henkilö katsotaan tällaiseksi modernin yhteiskunta-ajattelun ihanneasiakkaaksi, joka toimii sopivaksi katsotun sapluunan puitteissa. (Ks. esim. Beck 1995; Bauman 1996.)

6.3 Asiakas valintoja tekevänä kuluttajana

Vaikka asiakas nähdään aktiivisuusretoriikassa kaksijakoisten silmälasien läpi, ja asiakasta argumentoidaan samanaikaisesti aktiiviseksi ja aktivointia tarvitsevaksi, on hallitusohjelmien teksteistä löydettävissä myös paikka paikoin valintoja tekevä aktiiviasiakas. Sosiaalityön asiakas kategorisoidaan valintojen tekijäksi ja kuluttajaksi, joka hakeutuu haluamiinsa palveluihin:

”-- vahvistetaan kansalaisten todellisia vaikutusmahdollisuuksia.” (HO Lipponen I 1995–1999).

”Tavoitteena on kehittyvä yhteiskunta, joka takaa kaikille mahdollisuuden oman elämänsä hallintaan ja aktiiviseen osallistumiseen.” (HO Lipponen II 1999–2003).

”Sosiaaliturva -- rohkaisee edistämään omaa hyvinvointia ja ottamaan vastuuta itsestä ja lähimmäisistä.” (HO Katainen 2011–2014, 55).

”Mahdollistetaan ihmisille omien valintojen tekeminen.” (HO Sipilä 2015, 20).

Esimerkkioitteista tulee näkyviin usko siihen, että asiakas ottaa asemansa valintojen tekijänä. Tätä asemointia voidaan mahdollistaa, rohkaista ja edistää. Esimerkeistä kuvastuu sosiaalityön asiakas, joka vaikuttaa omaan elämäänsä ja tekee sitä koskevia valintoja ja ratkaisuja. Alla olevassa otteessa

tuodaan samaa ajatusta esille. Oteissa sosiaalityön asiakkaan omien valintojen tekemistä pyritään tukemaan:

”Edistetään kansalaisten vapaata hakeutumisoikeutta palveluihin yli kuntarajojen.”
(HO Vanhanen II 2007–2010, 24).

”Lisätään asiakkaiden valinnanmahdollisuuksia hakeutua kunnallisiin palveluihin yli kuntarajojen.” (HO Katainen 2011–2014, 77).

Kataisen ja Vanhasen toisen kauden hallitusohjelmissa asiakas voidaan ymmärtää kategorisoitavan valintoja tekeväksi ja itsenäiseksi toimijaksi, joka hakeutuu haluamiensa palvelujen piiriin. Itsenäisesti valintoja tekevä sosiaalityön asiakas ei lokeroidu valmiiseen muottiin, joka on määritelty ennalta asiakkaan puolesta. Tällaista postmodernia asiakaskuvaa pyritään tukemaan paikka paikoin hallitusohjelmien teksteissä. Postmodernia valinnanvapautta voi kuitenkin todellisuudessa käyttää vain sellainen, jolla on todellinen mahdollisuus valita (Bauman 1996, 203–204). Asiakaskuvan ristiriita ilmenee siinä, että asiakas ymmärretään subjektina, joka toimii omista lähtökohdistaan käsin, mutta samalla asiakkaan odotetaan olevan tällainen toimija. Vaihtoehtoisia asiakaskuvia ei hyvällä katsota hallitusohjelmateksteissä. Postmodernin asiantuntijuusymmärryksen mukaan vaihtoehtoisetkin asiakastarinat olisivat yhtä arvokkaita. Raitakari ja Juhila (2013) nostavat esille sosiaalityön asiakkaan kuluttajuusdiskurssin moninaisuutta. Kuluttajuutta kuvaavat puhettavat vaihtuvat tilanteittain ja määrittelijöiden mukaan. Palvelujärjestelmän muutokseen tähtäävissä poliittisissa kannanotoissa asiakkaan kuluttajuuden on nähty usein esiintyvän ristiriidattomana puheena. (Emt., 169–172.) Hallitusohjelmissa kuluttajuuden ristiriitainen retoriikka on kuitenkin ilmeinen, kuten Raitakari ja Juhilakin (2013, 172) sen näkevät.

Osana tulevaa Sote-uudistusta ollaan säätämässä myös uusi asiakkaan valinnanvapautta koskeva lainsäädäntö. Tämän myötä palveluiden käyttäjä, sosiaali- ja terveydenhuollon asiakas, voi itse valita julkisen, yksityisen ja kolmannen sektorin palveluista itselleen sopivimmat. Lakiuudistuksen myötä valinnanvapaus on jatkossa pääsääntö perustason palveluissa, ja soveltuvin osin sitä tultaisiin kohdentamaan myös erityistason sosiaali- ja terveyspalveluihin. (Ks. esim. Sote- ja maakuntauudistus 2016.) Uudistus mahdollistaa asiakaslähtöisiä toimintatapoja, joissa sosiaalityön asiakkaalla on mahdollisuus valita itselleen ja perheelleen parhaiten sopiva palvelukokonaisuus. Jotta asiakkaalla on todellinen mahdollisuus valita ja vaikuttaa omaan palvelukokonaisuuteensa, tulee palveluiden olla asiakkaiden tarpeista lähteviä, ei rakenteista käsin tuotettuja.

Edellä esitetyissä katkelmissa argumentoidaan osaltaan myös asiakaslähtöistä ajattelumallia. *Asiakaslähtöisyys* on termi, jolla sosiaalityön asiakkaan paikka nähdään retorisesti subjektiivisena toimijana. Asiakaslähtöinen työskentely voidaan ymmärtää asiakkaan osallisuuden ja oman asiantuntijuuden kunnioittamisena (Juhila 2006, 249–250). Asiakaslähtöinen työskentely ja asiakaslähtöiset palvelut voidaan ymmärtää siten, että jokainen asiakas kohdataan yksilöllisenä subjektina, jonka kanssa työtä lähdetään tekemään juuri asiakkaan omista tarpeista käsin. Hallitusohjelmissa asiakas siis ymmärretään paikoin yksilönä, jolla on omaa asiantuntemusta käytettävänä ja jonka on tämän pohjalta mahdollista tehdä valintoja. Hallitusohjelmien välillä asiakaslähtöinen retoriikka vaihtelee. Käsitteenä asiakaslähtöisyyttä ei Ahon hallitusohjelmassa (HO Aho 1991–1995) mainita. Lipposen ensimmäisen hallituksen ohjelmassa (HO Lipponen I 1995–1999) asiakasnäkökulman huomioiminen mainitaan kerran, mutta varsinaista asiakaslähtöisyyden termiä ei käytetä. Lipposen toisen hallituksen ohjelmassa (HO Lipponen 1999–2003) sosiaali- ja terveystalveluiden yhtenä johtavana periaatteena mainitaan asiakaslähtöisyys, joka tulee kerran mainituksi.

Tiivistäen voisi sanoa, että ensimmäisen kerran asiakaslähtöisyys mainitaan siis Lipposen toisen kauden hallitusohjelmassa, joka on kirjoitettu vuonna 1999. Lipposen toista hallituskautta seuraavat Jäätteenmäen (HO Jäätteenmäki 2003) ja Vanhasen ensimmäisen kauden (HO Vanhanen I 2003–2007) hallitusohjelmat tuovat näkyvämmiin asiakaslähtöisyyden ideaa esille retorisella tasolla käyttämättä kuitenkaan käsitettä suoraan. Jäätteenmäen hallitusohjelmaan kirjattuna erityispiirteenä on *lapsen näkökulman* huomioiminen päätöksenteossa, mitä muissa hallitusohjelmissa ei korosteta (HO Jäätteenmäki 2003, 17). Kataisen hallitusohjelmassa (HO Katainen 2011–2014) asiakaslähtöisyys mainitaan eri taivutusmuodoissaan neljä kertaa, mutta on varsin näkyvästi argumentoitu monin eri tavoin. Näkyvyydestään huolimatta asiakaslähtöisyys postmodernin asiantuntijuusajattelun aatteena ei esiinny hallitusohjelmissa lainkaan yksiselitteisesti ymmärrettynä asiakkaan tarpeista ja valinnoista lähtevänä ihannetilana. Käsitteen jännitteiseen olemukseen paneudun seuraavassa kappaleessa tarkemmin analysoidessani sosiaalityön ammatillista asiantuntijuutta.

6.4 Yhteisvastuusta yksilönvastuuseen ja takaisin yhteisövuastuun retoriikkaan

Tuija Pulkkisen (1998, 42–44) argumentoima modernin ajatteluperinteen marxilais-hegeliläinen tapa nähdä kansa yhtenäisenä poliittisena subjektina esiintyy erityisesti vanhemmissa

hallitusohjelmissa. Sosiaalityön asiakkaita ei nähdä yksilöllisinä subjekteina, vaan yhtenäisenä joukkona, joiden tarpeisiin hallituksen tulee vastata toiminnassaan. Ahon (HO Aho 1991–1995) ja Lipposen ensimmäisen hallituskauden (HO Lipponen I 1995–1999) ohjelmissa korostetaan retorisesti juuri *hallituksen vastaavan* niistä tarpeista, joita sosiaalityön asiakkailla ajatellaan olevan. Asiakkaiden omaa vastuuta ei argumentoida, vaan asiakkaat näyttäytyvät vanhemmissa hallitusohjelmissa varsin passiivisessa roolissa.

Vanhasen toisen hallituskauden ohjelmassa argumentoidaan yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan vastuuta rinta rinnan:

”Tarvitsemme uutta yhteisöllisyyttä. Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisessa hallitus haluaa selkiyttää oman vastuun, yhteisen vastuun ja yhteiskunnan vastuun välistä suhdetta.” (HO Vanhanen 2007–2010.)

Otteessa argumentoidaan jaettua vastuuta eri osapuolille. Esimerkissä sosiaalityön asiakkaalta ei häivytetä omaa vastuunkantoa, mutta asiakasta ei myöskään argumentoida vastaamaan ensisijaisesti hyvinvoinnin rakentumisesta yhteiskunnassa ja omassa elämässään. Vastuuta hyvinvoinnista saa myös hallitus ja kansalaisyhteisö.

Yksilön vastuu alkaa kuitenkin enemmän olla esillä uudemmissa hallitusohjelmateksteissä, eikä hallitusohjelmien retoriikka korosta samalla tavalla enää hallituksen vastuuta kuin vanhemmissa ohjelmissa. Edellä esitetyn Vanhasen toisen hallitusohjelman tavoin myös Kataisen hallitusohjelma korostaa tätä kolmikantaista vastuuasettelua:

”Yhteiskunnan vastuun rinnalla on yhteisön vastuu. Ihmisten omaa vastuuta itsestään, perheistään ja yhteisöistään tuetaan.” (HO Katainen 2011–2014, 7.)

Kataisen hallituksen ohjelmassa sosiaalityön asiakkaalla nähdään jo paljon edellytyksiä toimijuuteen ja aktiiviseen vastuunkantoon. Ihmisten omaa vastuuta korostetaan enemmän Kataisen ohjelmaesimerkissä kuin yllä esitetystä Vanhasen ohjelmatekstissä. Samaan aikaan muissakin kuin Kataisen hallitusohjelmissa aktiivinen asiakaskuva monimutkaistuu hallituksen määrittellessä asiakasta passiiviseksi aktiivisuuden tarpeessa olevaksi.

Sipilän hallitusohjelmassa yksilönvastuu on aineistossani korostuneimmin esillä, eikä odotusta asiakkaan omasta toimijuudesta piilotella. Sipilän hallitusohjelma korostaa yksilönvastuun rinnalla yhteisön vastuuta jäsenistään:

”Lisätään yhteisöllisyyttä ja sukupolvien välistä yhteyttä.”

”Hallitus lisää kuntalaisen ja lähiyhteisön omaa vastuuta yhteiskunnan haasteiden ratkaisemisessa.” (HO Sipilä 2015, 21, 31.)

Edellä kuvatuissa tekstikatkelmissa korostuu se vastuunsiirron retoriikka, jota Sipilän hallitus enenevässä määrin kirjoittaa yksilöille, sosiaalityön asiakkaille, sekä heidän omille yhteisöilleen. Hallituksen vastuusta ei enää kirjoiteta samoin kuin vanhemmissa hallitusohjelmissa. Sen sijaan hallitus kirjoitetaan lisäämään asiakkaiden ja heidän yhteisöjensä vastuuta. Hallitus erkaneekin yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisemisesta ja vastuunkannosta ja heittää pallon ihmisille itselleen.

Vaikka uudemmat hallitusohjelmat korostavat vanhempiin ohjelmiin verrattuna enemmän yksilön vastuuta, nousee Sipilän hallitusohjelmasta esiin poliittiselle retoriikalle tyypillinen ”me”-henkinen tapa vaikuttaa lukijoihin:

”Suomalaiset ovat valmiita vaikeisiin ratkaisuihin --” ja

”Meidän on vapautettava ihmisten omat voimavarat --” (HO Sipilä 2015, 8.)

Me suomalaiset yhdessä –tyyppinen retorinen asetelma palaa ikään kuin lähtöruutuun. Vaikka Sipilän hallituksen ohjelma korostaa ennen kaikkea sosiaalityön asiakkaiden yksilöllistä vastuuta ja odottaa asiakkaiden olevan osallistuvia ja aktiivisia, mitä esimerkiksi Ahon ja Lipposen ensimmäinen hallitusohjelma eivät tee, on tällainen edellä esitetty yhteisöllisyyden ja yhteisvastuun retoriikka hyvin samankaltaista. Yhteisön etu argumentoidaan yksilön edun edelle.

Tiivistäen voidaan todeta, että suurin retorinen ero hallitusohjelmien vastuun retoriikassa on toimijuuden tilassa. Hallituksen vahva toimijuus vanhemmissa hallitusohjelmissa vähenee kohti uudempiä hallitusohjelmia. Vanhempien hallitusohjelmien hallitustoimija muuntuu uudemmissa hallitusohjelmissa yhteisö- ja yksilötoimijaksi. Yksilön paikaksi osoittautuu vastuun retoriikassa valmiissa rakenteissa ja annetussa kontekstissa toimiminen, jossa vaihtoehtoisille toiminta- ja ajattelutavoille ei ole paikkaa.

7 AMMATILLISEN ASIANTUNTIJUUDEN ARGUMENTIT

Hallitusohjelmista on paikannettavissa työntekijöiden ammatillista asiantuntijuutta kuvaavia asiantuntijuusargumentteja modernin ja postmodernin ajattelun valossa. Postmodernia ammatillista asiantuntijuutta kuvaava moniasiantuntijainen työote pitää sisällään myös asiakkaan roolin huomioimisen työskentelyssä, joten asiakkaan asiantuntijuus luonnollisena yhteistyövoimana nousee paikka paikoin esille myös ammatillisen asiantuntijuuden retoriikkaa analysoitaessa. Tässä kappaleessa nostan esille hallitusohjelmissa esiintyvää ammatillisen asiantuntijuuden ilmiötä. Luku etenee siten, että aluksi käsitellään ammatillisesta asiantuntijuusretoriikasta löytyneitä modernin ajattelun piirteitä ja sitten ammattilaisen ristiriitaista roolia. Lopuksi luku etenee kohti postmodernin ajattelun asiantuntijuusretorisia löydöksiä.

7.1 Vastuun ja velvollisuuksien ammattilaisiasiantuntija

Asiakkaan aktivointi erilaisin toimenpitein on eräs näkyvästi esillä oleva työote, joka velvoittaa sosiaalityön ammattilaista tietynlaiseen toimintaan asiakaskohtaamisissa. Ammattilaisen vastuulla on huolehtia, että asiakas täyttää velvoitteensa, ja ellei näin tapahdu, on ammattilainen velvollinen kohdistamaan asiakkaaseen sanktiotoimenpiteitä. Kataisen hallitusohjelmassa esitetään viranomaisen velvollisuutta järjestää asiakkaalle sopivat palvelut ja arvioida palveluiden tarvetta. Työ tulee tehdä nopeasti ja laadukkaasti asiakkaan tarpeet huomioiden:

”Viranomaisten vastuita pitkään työttömänä olleiden palveluiden järjestämisestä täsmennetään --”

”Palvelutarve arvioidaan -- työllistymissuunnitelman teon yhteydessä.”

”Työllistymissuunnitelmat tehdään nopeasti ja niiden laatua parannetaan siten, että työnhakijan tarpeet, toimintakyky ja työllistymisedellytykset otetaan paremmin huomioon.” (HO Katainen 2011–2014, 46–47.)

Viranomaisen velvollisuus järjestää palvelut tulee näkyväksi Kataisen hallitusohjelman esimerkeissä erilaisten toimenpiteiden järjestämisvastuun kautta. Ohjelmatekstissä kirjoitettu työsuoritusten nopeatahtisuus ja laadukkaan toiminnan vaatimus eivät välttämättä ole aina helppoja

samanaikaisesti toteutettaviksi. Työntekijä joutuu helposti hankalaan asemaan, kun on organisaatiolle selontekovelvollinen työsuoritusten riittävästä tehokkuudesta ja samanaikaisesti selontekovelvollinen asiakkaalle laadukkaasta palvelusta. Ylemmältä taholta annetut velvoitteet vähentävät ammattilaisen mahdollisuutta käyttää työssään omaa asiantuntemustaan. Velvoite huomioida asiakkaan tarpeet samanaikaisesti kuitenkin velvoittaa käyttämään juuri asiantuntemukseen perustuvia arvioita työskentelyssä.

Asiakkaan yhteiskunnallinen osallisuus nähdään hallitusohjelmissa tavoiteltavana tilana, jolla ehkäistään muun muassa syrjäytymistä ja parannetaan hyvinvointia. Työntekijän velvollisuudeksi tulee toimissaan edistää asiakkaiden yhteiskunnallisen osallisuuden mahdollisuuksia. Ohjelmissa ennaltaehkäisevää työtä painotetaan. Ammattilaisten odotetaan toimivan siten, että korjaavaa työtä voitaisiin välttää ja sosiaalityön asiakkaiden ongelmiin pureuduttaisiin riittävän ajoissa. Sipilän hallitusohjelmassa tällaista lapsi- ja perhepalveluissa tapahtuvaa ennaltaehkäisevää puuttumista argumentoidaan oikea-aikaisella toiminnalla seuraavasti:

”Lisätään velvoitteita puuttua kiusaamiseen.” (HO Sipilä 2015, 21.)

Hallitusohjelmat argumentoivat ennaltaehkäisevien työskentelytapojen merkitystä ottamatta kuitenkaan kantaa tällaisten toimien resursointiin. Sipilän hallitusohjelmassa argumentoidaan ammattilaisten velvollisuutta toimia kiusaamistilanteissa, argumentoivat kaikki ohjelmatekstit ennaltaehkäiseviä toimia ja vaikeuksiin puuttumista ajoissa. Sosiaalityön käytännöissä sekä tutkimuskirjallisuudessa ollaan yleisesti tietoisia korjaavien toimien isoista laskuista, esimerkiksi kalliista huostanotoista (ks. esim. Lastensuojelun käsikirja 2016). Tästä syystä ennaltaehkäisevän ja varhaista puuttumista painottavan työskentelymallin voisi ymmärtää olevan hallitusohjelmatekstien paljon vaativan taloudellisen ja tehokkaan työskentelyn ydin. Odotus tähän työtapaan luodaan ammattilaisille, mutta mahdollisuuksista tehdä työtä sosiaalityön rakenteissa ennaltaehkäisevästi ei argumentoida ääneen.

Tiivistettynä voisi sanoa, että ammattilaisen odotetaan samanaikaisesti käyttävän asiantuntemustaan asiakkaan osallisuuden tukemiseen hyödyntäen omaa ammatillista osaamistaan ja toisaalta toimivan ylhäältäpäin määriteltyjen toimenpiteiden mukaisesti. Ammatillinen asiantuntijuusarvio asiakkaan tilanteen huomioivalla tavalla jää ihanteeksi, kun määrääväksi tekijäksi työssä nostetaan ammattilaisten velvollisuus toimia nopeasti ja kustannustehokkaasti. Kaikki asiakastilanteet eivät välttämättä tule hoidetuksi nopeasti tai taloudellisuutta vaalien, jos työntekijä samalla arvioi asiakkaan tarpeita asiakkaan osallisuutta tukien.

Hallitusohjelmissa argumentoitu ennaltaehkäisevä työote ja oikea-aikainen puuttuminen asiakkaiden elämässä ilmeneviin vaikeuksiin esitetään työskentelyvelvoitteeksi. Hallitusohjelmat eivät kuitenkaan ota kantaa, miten ennaltaehkäisevän työn velvoite toteutetaan. Työntekijä kohtaa myös tässä ristiriidan. Ennaltaehkäisevä työote velvoitteena saattaa olla ristiriidassa taloudellisten säästöjen kanssa, joita määriteltäessä ennaltaehkäisevä työ saatetaan usein katsoa kalliiksi työksi, koska siitä on vaikea esittää välittömästi näkyviä tuloksia.

7.2 Ammatilainen asiakaslähtöisesti ja taloudellisesti toimiva yhdenvertaistaja

Kaikissa hallitusohjelmissa argumentoidaan asiakkaiden yhdenvertaisen kohtelun sekä yhdenvertaisten palvelujen tarjoamisen puolesta. Ammatillisessa sosiaalityössä asiakkaiden yhdenvertaisuus on korostuneesti esillä. Yhdenvertaisuuslain (1325/2014) 5§:ssa määritellään viranomaisen velvollisuudeksi arvioida yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan sekä edistää toiminnassaan yhdenvertaisuuden toteutumista (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014).

Sosiaalityön ohjeistuksen mukaan ihmisiä tulee kohdella tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisuuslain periaatteiden mukaan. Tällainen eettinen tausta-ajatus sosiaalityössä on epäilemättä hyvä, mutta sen mustavalkoinen noudattaminen jättää helposti erilaisuuden oikeutuksen varjoonsa. Jos sosiaalityön asiakkaiden erilaisuutta ja moninaisuutta ei tunnusteta ja tunnusteta, jäävät sosiaalityön asiakkaiden marginaalisuuteen liittyvät erityistarpeet helposti huomioimatta. (Juhila 2006, 109–110.) Tätä asiakkaiden yksilöllisyyden huomioimista ja asiakkaiden kohtaamista yksilöinä moninaisina piirteineen ja tarpeineen korostavatkin hallitusohjelmien argumentaatiot asiakaslähtöisen työskentelyn puolesta. Esimerkiksi Vanhasen toisen kauden ohjelmassa otetaan huomioon perheiden yksilölliset tarpeet varhaiskasvatuspalveluiden kehittämisessä seuraavasti:

”Luodaan perheille aitoja mahdollisuuksia valita lapsilleen paras hoitomuoto.” (HO Vanhanen II 2007–2010, 55).

Otteessa argumentoidaan asiakaslähtöisyyttä korostaen perheiden tarpeita ja valinnanmahdollisuutta. Perheiden yksilöllisistä tarpeista lähtevät valinnanmahdollisuudet eivät sido perheitä yhtenäiseen muottiin ja valmiiksi saneltuihin asiakkuusehtoihin, vaan asiakkaat nähdään erilaisten elämäntilanteiden kautta.

Sosiaalityön asiakkaiden yhdenmukaistaminen ammatillisessa toiminnassa asettaa kaikki asiakkaat samalle lähtöviivalle, jolloin ammattilainen tarjoaa jokaiselle tietyssä kontekstissa kohtaamalleen asiakkaalle samanlaisia palveluita ja tekee työtä asiakkaiden kanssa samoista lähtökohdista käsin. Yhdenvertaistavan työskentelyn periaate korostaa organisaatiolähtöistä tai lainsäädäntöön perustuvaa ylhäältä käsin valmiiksi määriteltyä toimintatapaa, jolloin työskentelyn lähtökohtana ei ole ammattilaisen oma asiantuntijuus sen enempää kuin asiakkaan asiantuntijuuskaan. Asiantuntijuus on modernia ”paremman tiedon” asiantuntijuutta, jota työntekijä jakaa asiakkaalleen ja jonka työntekijä on saanut työvälineekseen. Sen sijaan hallitusohjelmissa niin ikään näkyvästi argumentoitu asiakaslähtöinen työskentely tarjoaa ammatillista asiantuntijuutta, jossa työntekijä voi lähteä tekemään työtä asiakkaan tarpeet ja toiveet sekä yksilöllinen elämäntilanne huomioiden. Tällöin ammatillinen asiantuntijuus on aidommin käytössä, ja ammattilainen voi jakaa sitä yhdessä asiakkaan kanssa.

Hallitusohjelmissa modernin ja postmodernin ammatillisen asiantuntijuuden ristiriita on ilmeinen, sillä ammatillista työskentelyä argumentoidaan yhtä aikaa sekä yhdenvertaisilla että asiakaslähtöisillä palveluilla ja toimintatavoilla, kuten Lipposen ohjelmatekstin esimerkki osoittaa:

”Sosiaali- ja terveyspalveluiden yhdenvertaisen toteutumisen seuraamiseksi tulee luoda toimiva kriteeri- ja laatumittaristo, jossa asiakaslähtöisyys on yksi johtava periaate.” (HO Lipponen II 1999–2003).

Edellä mainitussa esimerkissä palveluiden yhdenvertainen ja asiakaslähtöinen toteutuminen ovat läsnä samanaikaisesti. Muissakin hallitusohjelmissa ammatillinen asiantuntijuusretoriikka on kaksijakoista. Asiakaslähtöinen työskentely ja asiakkaan tarpeista nousevat palvelukokonaisuudet argumentoidaan asiakkaiden yhdenvertaisen kohtaamisen ja yhdenvertaisten palveluiden tuottamisen kautta. Työntekijä on auttamatta ison ristiriidan edessä, jos hänen tulee kohdata sosiaalityön asiakkaita samanaikaisesti sekä yhdenvertaisesti että asiakaslähtöisesti. Hallitusten ohjelmatekstit argumentoivat keskenään kahta ammatillisen asiantuntijuuden vastakkaista ideaa samanaikaisesti, jolloin ammatillinen asiantuntijuus joutuu koetuksella. Sosiaalityöntekijälle tarjotaan yhtä aikaa modernin ja postmodernin asiantuntijuuden työvälineitä, joiden kanssa sosiaalityöntekijän tulisi kyetä tasapainoilemaan.

Asiakaslähtöinen sosiaalityö postmodernin ammatillisen asiantuntijuuden ja asiakkaan asiantuntijuuden puolestapuhujana kohtaa hallitusohjelmien teksteissä myös toisen retorisen ristiriidan. Hallitusohjelmissa argumentoidaan sosiaali- ja terveyspalveluiden tuottamista *asiakaslähtöisesti ja kustannustehokkaasti* käsi kädessä. Ohjelmateksteissä *tuottava, taloudellinen*

ja tehokas palvelujärjestelmä esiintyy retorisenä tosiasiana kautta linjan, kuten seuraavat esimerkit tekevät näkyväksi:

”-- palvelut tuotetaan asiakaslähtöisesti sekä laadukkaalla ja kustannusvaikuttavalla tavalla.” (HO Katainen 2011–2014, 57).

”-- kiinnitetään huomiota syrjäytymisen ehkäisemiseen ja heikoimmassa asemassa oleviin ryhmiin. Palvelujärjestelmän kehittämisessä edistetään asiakasnäkökulmaa ja kustannustehokkuutta.” (HO Lipponen I 1995–1999).

Otteista näkyy, kuinka asiakaslähtöistä palveluiden tuottamista ja asiakasnäkökulman huomioimista pidetään arvossa, mutta rinnalle nousee kustannustehokkuus tärkeänä ominaisuutena palveluntuottamisessa. Tuottava, taloudellinen ja tehokas palvelujärjestelmä katsotaan hallitusohjelmissa parhaaksi syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja syrjäytymisen vastaisen työn mahdollistajaksi. Juhilan (2006) mukaan 1980-luvulla universaalisuusperiaatteen⁸ mukainen syrjäytymispuhe kohtasi sosiaalityön asiakkaan painottaen hyvinvointivaltion vastuuta asiakkaasta. 2000-luvun hyvinvointivaltiossa puhaltavat kuitenkin erilaiset tuulet, joiden mukaan nykyisin sosiaali- ja terveyspalveluista puhuttaessa vallitsee vahva ekonomistinen hyötyajattelu. Sen mukaan taloudellinen tuloksellisuus on kaiken toiminnan mittari. (Emt., 65–66.) Sosiaalityön syrjäytymisvaarassa oleva asiakas nähdään ongelmallisena, sillä syrjäytyminen ei ole taloudellisesti kestävä, kustannustehokasta.

1980-luvun hyvinvointivaltion ja tätä kautta ammattilaisten vastuun sosiaalityön asiakkaista voidaan nähdä mukailevan modernia asiantuntijuutta, jolloin vastuu syrjäytymisen ehkäisemisestä on valtiolla ja tätä kautta asiakkaita kohtaavilla ammattilaisilla. Tätä hallituksen ja valtion vastuuta asiakkaista argumentoi erityisesti Ahon hallituksen ohjelma (HO Aho 1991–1995), mutta hyvinvointivaltion vastuuta kirjoitetaan myös muissa hallitusohjelmissa. Retorinen muutos on kuitenkin nähtävissä siirryttäessä ajassa eteenpäin, sillä uudemmat hallitusohjelmat vastuuttavat selväsanaisemmin asiakasta itseään. Asiantuntijuusideologia on kokenut siis näennäisesti muutoksen, kun uusliberalistinen poliittinen retoriikka on ryhtynyt korostamaan näkyvästi talouden ensisijaisuutta ja yksilön omaa vastuuta. Ajan juoksussa muutos hallitusohjelmien välillä on kuitenkin lähinnä ilmaisutavassa, ei niinkään ideologiassa. Syrjäytyneiksi tai syrjäytymisvaarassa oleviksi kategorisoituja sosiaalityön asiakkaita tulee ammatillisesti auttaa yhtä lailla vuoden 1991

⁸ Suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä perustuu universaalisuusperiaatteen, jonka mukaan kaikilla kansalaisilla on oikeus sosiaaliturvaan ammatillisesta tai sosioekonomisesta asemasta ja asuinpaikasta riippumatta (ks. esim. Julkunen 2007, 42–45).

hallitusohjelman aatteissa kuin vuoden 2015 hallitusohjelmapuheenvuoroissakin. Ammatillinen vastuu tästä toiminnasta argumentoidaan taloudellisen tehokkuuden nimissä eri lähtökohdin.

Uusliberalistisessa ajattelussa yksilö nähdään valintoja tekevänä kuluttajana. Hyvinvointimarkkinoilla kuluttajan tarpeet tyydytetään markkinatuotteilla, joista kuluttaja, asiakas, valitsee itselleen parhaiten sopivat palvelut. (Juhila 2006, 69–71.) Sosiaalityöntekijän roolina voidaan ymmärtää mahdollistaa asiakkailleen mahdollisimman suuri omatoimisuus valintatilanteissa. Valinnanmahdollisuuden korostaminen ja valintoja tekevä itsenäinen asiakas kuvastavat erehdyttävästi postmodernia asiantuntijuusretoriikkaa vapaasta, vaihtoehtojen ja erilaisten mahdollisuuksien asiakkaasta. Uusliberalistisessa retoriikassa ihmisten pärjääminen omillaan, ilman hyvinvointivaltion tarjoamaa tukea määrittyy ihannetilaksi, ja hyvinvointivaltiollisen tuen tarve nähdään ongelmallisena. Modernin ajattelun nimissä ammattilaisen asiantuntijuuden ei sovi ulottua mahdollistamaan asiakkaalleen kuitenkaan vaihtoehtoa, jossa asiakas tarvitsisi hyvinvointivaltiollisia apuja. Hyvinvointivaltio nähdään tuottamattomana sijoituksena, ja riippuvuus hyvinvointivaltiollisesta tuesta kategorisoi ongelma-asiakkaita. (Juhila 2006, 70.)

Kiviniemen ja Kataisen hallitusohjelmat korostavat ammatillisen asiantuntijuuden merkitystä siten, että työntekijöiden osaamisen tulee olla taloudelliset puitteet huomioivaa. Seuraavat esimerkit tekevät tätä ajatusta näkyväksi:

”Tuottavuuden parantamisessa henkilöstön osaamisella ja asiantuntemuksella on merkittävä rooli.” (HO Kiviniemi 2010–2011, 4).

”Henkilöstön mahdollisuuksia vaikuttaa omaan toimintaansa ja siitä muodostuviin kustannuksiin parannetaan.” (HO Katainen 2011–2014, 77).

Esimerkkien mukaisessa ammatillisessa asiantuntijuudessa asiakkaasta ja hänen tarpeistaan lähtevä työskentely jää sivurooliin. Samalla ammatillinen asiantuntijuus tulee raamitetuksi valmiiksi annettuna tietynlaiseksi toiminnaksi, eikä asiantuntijuus ole työntekijästä itsestään lähtevää. Kataisen ohjelmassa toki argumentoidaan henkilöstön vaikutusmahdollisuuksista työssään, mutta toiminnan kustannusten kautta. Kustannustehokas toiminta saa siis pääroolin ja vaikutusmahdollisuudet asiantuntijuuden näkökulmasta ovat toissijaisia.

Eräsaari (2014) näkee sosiaalityön olevan nykyisin tuotteistettua ja laskennallista, jolloin toiminnot tulee olla mitattavissa tehoiksi ja kustannuksiksi. Tästä seuraavat tarkat ohjeet ja säännöt työskentelytavoista sekä työn läpinäkyvyyden vaatimus johtavat siihen, että työskentelyn tulee olla

yhdenmukaistettua ja tarkkaan normitettua. (Emt., 130.) Eräsaari (2011, 190) huomauttaa suomalaisessa politiikassa tunnistettavan varsin pitkät perinteet vedota välttämättömyyden retoriikkaan. Tämä on löydettävissä myös hallitusohjelmista, joissa ekonomistinen retoriikka esitetään ikään kuin ainoana oikeana vaihtoehtona pyrittäessä säilyttämään hyvinvointivaltion tarjoama tuki. Tämä kirjoitetaan siten, että se mielletään yhteisesti hyväksytyksi asiantilaksi. Sipilän hallitusohjelman tilannekuvauksessa käytetään taitavasti monta eri argumentaation keinoa samanaikaisesti nostamaan esille tätä välttämättömyysretoriikan perustelua:

”Suomi on näivettymisen kierteessä monista vahvuuksistaan huolimatta. Työttömyys on korkealla. Talouden kasvu on hiipunut. Kilpailukykyimme on rapautunut 10–15 prosenttia keskeisiä kilpailijamaita heikommaksi. -- Suomalaiset ovat valmiita vaikeisiin ratkaisuihin --”. (HO Sipilä 2015, 8.)

Otteessa argumentoidaan sekä määrällisen esittämisen että ääri-ilmaisujen avulla sitä, kuinka hankalassa tilanteessa Suomi tällä hetkellä on taloudellisesti ja kilpailukyvyltään. *Näivettymisen kierre* näyttäytyy harkittuna ilmaisuna, joka korostaa ekonomistisen retoriikan avulla kuvattua talouden negatiivista konnotaatiota. Argumentti kytkee tähän ongelmatilanteeseen kaikki suomalaiset ja korostaa konsensuksella vahvistaen *suomalaisten* olevan valmiita vaikeisiin ratkaisuihin, jolloin haaste argumentoidaan kaikkien yhteiseksi ja näin sosiaalityön asiakkaatkin sidotaan yhteisiin talkoisiin. Näillä talkoilla on mahdollista oikeuttaa ammatilliset toimenpiteet, joita sosiaalityön asiakkaisiin on kohdistettava. Näitä yhteistalkoita argumentoidaan seuraavasti:

”Hallitus on sopinut julkista taloutta vahvistavasta sopeutusohjelmasta. Nämä toimet kohdistuvat hyvin laajasti yhteiskunnan eri lohkoille ja koskettavat kaikkia suomalaisia.” (HO Sipilä 2015, 13.)

Sipilän hallitusohjelman esimerkin mukaisesti vahvistetaan toimenpiteet, jotka koskettavat kaikkia suomalaisia. Taloudellinen, tuottava ja tehokas sosiaalityöntekijä joutuu toimimaan organisaatiolähtöisten ohjeiden mukaisesti ja huomioimaan toiminnassaan työskentelyn kustannukset.

Asiakslähtöinen työote on ihanne, jossa ammatillinen asiantuntijuus mahdollistuu parhaimmillaan yhdessä asiakkaan kanssa tekemisenä. Ammatillisella on myös tilaa työskentelyssään huomioida sosiaalityön asiakkaat heidän omista lähtökohdistaan käsin. Toisaalta asiakslähtöinen työote muodostuu haasteeksi, kun samanaikaisesti työskentelyn tulee olla yhdenvertaista, taloudellista, tehokasta ja tuottavaa. Ekonomistisen hyvinvointiretoriikan rinnalla tilaa ammatillaisen omalle

asiantuntijuudelle tai ammattilaisen ja asiakkaan yhteiselle asiantuntijuudelle ei juurikaan jää. Modernin ja postmodernin asiantuntijuusajattelun ristiriita on ilmeinen, kun asiakastyön vaatimukset odottavat työntekijöiden toisaalta kohtaavan asiakkaat heidän tarpeistaan käsin yksilöinä ja kumminkin samanaikaisesti asiakastyössä tulee huomioida taloudelliset ja rakenteelliset resurssit.

Tiivistäen voi sanoa, että hallitusohjelmissa retorinen muutos näkyy juuri vastuukysymyksissä. Vanhemmissa hallitusohjelmissa esiintyvä hallituksen ottama vastuu on uudemmissa hallitusohjelmissa siirretty yhä vahvemmin asiakkaalle. Ihanteeksi muodostuu vastuullinen ja omillaan pärjäävä sosiaalityön asiakas, joka kuluttaa mahdollisimman vähän hyvinvointivaltion resursseja. Tällainen sosiaalityön asiakas kantaa taloudellista vastuuta ja osallistuu näin myös yhteisiin hyvinvointitalkoisiin.

7.3 Asiantuntijuutta jakava ammattilainen

Yli sektorirajojen tehtävää yhteistyötä ja moniasiantuntijaista toimintaa argumentoidaan hallitusohjelmissa tärkeänä työskentelytapana. Jo esimerkiksi Ahon hallitusohjelma argumentoi sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyön puolesta:

”Palvelujen tason turvaaminen ja kehittäminen edellyttävät, että maksupolitiikkaa uudistetaan ottaen huomioon sosiaalinen oikeudenmukaisuus sekä sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyö --” (HO Aho 1991–1995).

Niin ikään esimerkiksi Vanhasen toisen kauden hallituksen tavoitteeksi kuvataan

”asiakaskeskeisten palveluiden ja hyvien toimintakäytäntöjen toteuttaminen sosiaalihuollon, perusterveydenhuollon ja erikoissairaanhoidon hyvällä yhteistyöllä (HO Vanhanen II 2007–2010, 51).

Ahon hallitusohjelmassa otetaan jo kantaa julkisen ja yksityisen sektorin väliseen palveluntuotantoon. Tätä tehtäväjakoa *”arvioidaan palvelukyvyyn ja taloudellisuuden perusteella”*. (HO Aho 1991–1995.) Lipposen molempien hallitusten sekä Jäätteenmäen ja Vanhasen ensimmäisen hallituskauden ohjelmissa tätä samaa työnjakoa argumentoidaan siitä näkökulmasta, että julkinen sektori on ensisijainen palveluntuottaja sekä sosiaali- ja terveystalouden perusta, ja sitä *täydennetään* yksityisten palveluntuottajien ja kolmannen sektorin sekä omais- ja

lähimmäistyön keinoin. (HO Lipponen I 1995–1999; HO Lipponen II 1999–2003; HO Jätteenmäki 2003; HO Vanhanen I 2003–2007.) Vanhasen toisen hallituskauden ohjelmassa tapahtuu selkeä retorinen muutos. Siinä argumentoidaan uusien palvelujen järjestämis- ja tuottamistapojen puolesta ja julkinen, yksityinen ja kolmas sektori nähdään kumppaneina tuottaessa sosiaali- ja terveyspalveluita (HO Vanhanen II 2007–2010, 23). Palveluiden tuottamisen tapa konkretisoituu käytännön kenttätöissä.

Moniammatillinen yhteistyö esiintyy terminä ensimmäisen kerran Jätteenmäen hallitusohjelmassa, jossa yhteistyön lisäämistä kuntien sosiaali-, terveys- ja opetustoimen, työvoimatoimistojen, Kelan ja muiden toimijoiden välillä korostetaan. Jätteenmäen ohjelma korostaa myös palveluiden kokonaisuutta asiakasnäkökulmasta. Yhteistyöllä pyritään ehkäisemään syrjäytymistä ja lisäämään hyvinvointia kaikissa väestöryhmissä. (HO Jätteenmäki 2003, 14, 16–17.) Myös Sipilän ohjelmassa argumentoidaan *vaikuttavien asiakaslähtöisten hallintorajat ylittävien palveluketjujen* puolesta. Valtion, kuntien, järjestöjen, yksityisen sektorin, seurakuntien ja työelämän toimijoiden kesken nähdään tarvittavan kumppanuutta. Sipilän hallituksen ohjelma painottaa palveluketjujen saumatonta kokonaisuutta ja kokonaisvaltaisen palvelutarjonnan merkitystä. (HO Sipilä 2015, 20, 28–29.)

Kuten Sipilän hallituksen ohjelmassa (HO Sipilä 2015), myös muissa hallitusohjelmissa yhteistyön merkitystä argumentoidaan asiantuntijalausuntojen kaltaisina merkityksellisinä seikkoina, joilla nähdään olevan ikään kuin tieteelliseen tutkimukseen ja korkeampaan tietoon pohjautuvaa faktaa. Tekstin tuottaja etäännyttää itsensä yhteistyön merkityksellistämisestä ja merkityksellistää yhteistyötä hyvinvoinnista laadittujen tavoitteiden kautta.

Moniasiantuntijainen yhteistyö postmodernina jaettuna asiantuntijuutena näyttäytyy parhaimmillaan silloin, kun eri ammattiryhmien osaamisen jakaminen nähdään asiakkaan kautta merkityksellisenä. Asiakkaan tarpeista lähteväksi yhteistyötä voidaan arvioida silloin, kun sitä argumentoidaan kokonaisvaltaisena ja saumattomana toimintana, jossa asiakas nähdään toiminnassa yhteistyökumppanina. Postmodernia ammatillista asiantuntijuutta on myös Kataisen hallitusohjelmassa esitetty työntekijöiden mahdollisuus vaikuttaa omaan toimintaansa (HO Katainen 2011–2014, 77). Postmoderni ammatillinen asiantuntijuus pääsee esille parhaiten juuri silloin, kun työntekijällä on mahdollisuus käyttää omaa asiantuntijuuttaan yhteistyössä toisten kanssa arvioidessaan asiakkaan kannalta sopivaa työskentelytapaa. Todellinen postmoderni asiantuntijuus jää kuitenkin hallitusohjelmissa piiloon, sillä moniasiantuntijainen työskentely ei tule esitettyksi yhdessäkään hallitusohjelmassa siten, että työskentelyn merkitystä korostettaisiin *yhdessä*

asiakkaan kanssa tehtävänä. Postmodernissa ammatillisessa asiantuntijuudessa ei lähtökohdaksi riitä rakenteista käsin tuotettu moniammatillinen asiantuntijuus, jossa työn suuntaviivat piirretään ammatillisen asiantuntijuuden ehdoilla.

Moniasiantuntijaista ammatillista yhteistyötä argumentoidaan kaikissa hallitusohjelmissa. Toisaalta hallitusohjelmat näkevät yhteistyön merkityksen vahvasti taloudellisena ratkaisuna. Tuloksellisuus ja tuottavuus sekä toiminnan tehokkuus nähdään yhteistyössä avainasioina, joilla voidaan pureutua yhteiskunnan taloudellisiin haasteisiin ja sosiaali- ja terveydenhuollon kalliisiin kustannuksiin. Keskeisten hyvinvointipalveluiden turvaamiseen viitataan sosiaali- ja terveystaloudellisia palveluja koskevalla uudistuksella (Sote), jota argumentoidaan kustannusten hallinnalla (esim. HO Katainen 2011–2014, 56; HO Sipilä 2015, 28). Yhteistyön ekonomistinen retoriikka on ymmärrettävissä modernista rakenteista lähtevänä ideologiana jättäen ammattilaisen ja asiakkaan asiantuntijuuden varjoonsa. Toisaalta asiakasnäkökulmaa yhteistyön merkitystekijänä argumentoidaan talousvaikutusten rinnalla, joten eivät ne automaattisesti poissulje toisiaan.

Tiivistäen voidaan todeta, että hallitusohjelmien moniasiantuntijainen yhteistyö ideana merkityksellistyy monitahoisena kokonaisuutena ja yhteistyöasiantuntijuuden moderni ja postmoderni ajattelutapa esiintyvät rinnakkain. Postmodernin asiantuntijuusajattelun vivahteita on nähtävissä niissä argumenteissa, joissa ammattilaisten yhteistyötä korostetaan asiakkaiden tarpeista lähtevänä. Kuitenkaan hallitusohjelmat eivät kirjoita yhteistyötä yhdessä asiakkaan kanssa tehtävänä. Tällaisessa muodossaan ammattilaisen ja sosiaalityön asiakkaan yhteinen tiedon tuottaminen asiakastilanteesta rakentaisi sitä yhteistä sosiaalista todellisuutta, jossa asiakas ja ammattilainen kohtaavat. Hallitusohjelmien moniasiantuntijainen yhteistyö argumentoidaan usein ekonomistisella puheella. Yhteistyön tekeminen on taloudellinen ratkaisu, jonka katsotaan olevan tehokasta ja säästävän kustannuksia.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Lähdin tutkimaan kymmentä uusinta Suomessa kirjoitettua hallitusohjelmaa tarkoitukseni selvittää, millaista sosiaalityön asiantuntijuusretoriikkaa ne pitävät sisällään. Halusin tehdä näkyväksi niitä kielellisiä valintoja, joilla hallitusohjelmissa puhutaan sosiaalityön ammatillisesta asiantuntijuudesta sekä sosiaalityön asiakkaasta. Tutkimusasetelmani mukaisesti olen analysoinut hallitusohjelmien asiantuntijuusretoriikkaa modernin ja postmodernin ajattelun ilmentäminä. Analysoin ohjelmia diskursiivisen retoriikan analyysin avulla, jossa olen kiinnittänyt huomiota erilaisiin retorisiin argumentaatiokeinoihin. Näiden argumentaatiokeinojen avulla olen pyrkinyt nostamaan hallitusohjelmista esiin sekä modernin ajattelun että postmodernin ajattelun mukaista asiantuntijuusretoriikkaa. Sanouduin tässä tutkielmassa irti sellaisesta lineaarisesta ajatustavasta, jonka mukaan postmoderni ajattelu olisi tullut korvaamaan modernin ajattelun perinnettä. Päinvastoin olen yhtynyt muun muassa Zygmunt Baumanin (1996) ja Suvi Raitakarim (2002) ajatuksiin siitä, että moderni ja postmoderni ajattelu esiintyvät rinnakkain ja ymmärrystä molemmista ajattelutavoista tarvitaan.

Tiivistän johtopäätökseni neljään pääkohtaan, jotka analyysissäni nousivat esille:

- 1) Hallitusohjelmissa on tapahtunut retorista muutosta, joka kytkeytyy aikaan ja poliittisen ilmapiirin muutokseen
- 2) Sosiaalityön asiakas argumentoidaan hallitusohjelmissa ristiriitaisesti
- 3) Sosiaalityön ammatillinen asiantuntijuus kohtaa hallitusohjelmissa retorista ristiriitaa
- 4) Modernin ja postmodernin ajattelun mukaista asiantuntijuuspuhetta tuotetaan hallitusohjelmissa rinnakkain

Hallitusohjelmissa tapahtunut retorinen muutos

Ennako-oletukseni oli, että hallitusohjelmissa näkyy retorista muutosta. Tutkimusaineistoni on kirjoitettu ajanjaksolla 1991–2015. Tuohon 24 vuoteen on mahtunut suomalaisessa yhteiskunnassa monenlaisia toisistaan poikkeavia kausia. Kulloinkin yhteiskunnallinen tilanne on epäilemättä osaltaan vaikuttanut niihin kielellisiin valintoihin, joilla hallitusohjelmatekstit on kirjoitettu. Esimerkiksi Esko Ahon hallituksen aikaan vuosina 1991–1995 Suomessa elettiin vaikeaa lama-aikaa, jolla on ollut vaikutuksensa yhteiskunnalliseen ja poliittiseen toimintaan. Lama mainitaankin Ahon hallituksen ohjelmassa (HO Aho 1991–1995), mutta muissa hallitusohjelmissa lamasta ei

enää käsitteellisesti puhuta. Myös Suomen liittyminen vuonna 1995 Euroopan unionin jäseneksi näkyy muun muassa ulko- ja turvallisuuspoliittisissa linjauksissa. Toisin kuin muissa hallitusohjelmissa, EU:sta ei puhuta vielä Ahon hallituksen ohjelmassa.

Matti Wiberg (2014) on huomannut suomalaista politiikantutkimusta ja poliittisten tekstien tutkimusta kartoittaessaan, että tutkimusten pohjalta voi sanoa puolueohjelmissa olevan sanallisesti paljonkin yhtäläisyyksiä, jotka liittyvät yhteiskunnan ja aikamme perusilmiöihin ja perusarvoihin. Selkeitä kielellisiä ja sisällöllisiä eroja puolueohjelmista on kuitenkin Wibergin mukaan löydettävissä. (Emt., 628–629.) Arttu Saarinen, Suvi Salmenniemi ja Harri Keränen (2014) ovat päätyneet aiempiin tutkimuksiin tukeutuen siihen tulokseen, että hallitusohjelmissa esiintyvien ideoiden taustalla ei ole tiettyä poliittista puoluetta. Monet nykyistä julkisen sektorin uudistamista ajaneet ideat ovat alkuaan lähtöisin poliittisesti oikealta Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa, mutta sittemmin monissa maissa, myös Suomessa, vasemmistopuolueet ovat niin ikään hallitusvastuussa toteuttaneet samankaltaista poliittista muutosta julkisella sektorilla. (Emt., 608; ks. myös Heiskala & Kantola 2010, 141.) Tämän kaltaiseen tulokseen olen päätenyt omassakin tutkielmassani. Hallitusohjelmien asiantuntijuusretoriikka on kokenut muutoksia tutkimallani ajanjaksolla, mutta en sitoisi tätä muutosta puoluepoliittiseen ajatteluun. Yllättävänkin paljon löytyi esimerkiksi Sosialidemokraattien Paavo Lipposen hallitusten ohjelmista samankaltaista kielellistä argumentaatiota kuin vaikkapa Kokoomuksen Jyrki Kataisen hallituksen ohjelmasta. On toki huomioitava sekin, että tutkimani ajanjakso – vaikkakin sisältää monia yhteiskunnallisia muutoksia – ei välttämättä ole sosiaalityön asiantuntijuudesta puhuttaessa pitkä aika, ja näin ollen muutokset eivät ole selkeitä.

Vaikka hallitusohjelmien retorinen muutos ei ole nähdäkseni kytköksissä puoluepoliittiseen ajatteluun, näkyy suhtautuminen hyvinvointivaltiollisiin palveluihin hallitusohjelmissa käytetyssä retoriikassa ja sen muuttumisessa. Hyvinvointivaltion takaamat palvelut ja etuudet, joista hallitus vastasi vanhemmissa hallitusohjelmissa, ovat saaneet uudemmissa hallitusohjelmissa selvästi ohimarssijan ekonomistisesta sosiaali- ja terveydenhuollon retoriikasta. Retorisesti vastuu sosiaalisesta hyvinvoinnista on siirtynyt kohti uudempia hallitusohjelmia yhä enemmän sosiaalityön asiakkaalle itselleen.

Jokista (1999b) mukailten käyttämäni retoriset argumentaatiokeinot analyysin välineenä toivat monipuolisesti esille hallitusohjelmissa tapahtunutta retorista muutosta. Kaikki löytämäni kahdeksan retorista argumentaatiokeinoa (ks. s. 42) loivat analyysissäni kuvaa siitä, miten

sosiaalityön ammattilaisen ja asiakkaan rooli ja asema sekä ymmärrys sosiaalityön asiantuntijuudesta ovat hallitusohjelmien julkaisuajanjaksolla muuttuneet.

Sosiaalityön asiakasargumentointi ristiriitaista

Sosiaalityön asiakas on tuotu uudemmissa hallitusohjelmissä näkyvämmiin esille kuin vanhemmissa. Tämä tuli esille jo ensimmäisillä lukukierroksilla lukiessani tutkimusaineistoani läpi lineaarisesti vanhimmasta alkaen ja edeten kohti uudempia hallitusohjelmia. Kokeillessani lukusuunnan muutosta (ks. Kääriäinen 2007) tämä havainto vain korostui, sillä suunnanmuutoksen myötä sosiaalityön asiakas hävisi hallitusohjelmateksteistä, kun aiemmin eri suuntaan ohjelmia luettaessa asiakas ikään kuin hiipi hiljalleen yhä suurempaan ja näkyvämpään rooliin. Tästä asiakkaan saaman näkyvyyden ja roolin häviämisen havainnosta huolimatta on todettava, että asiakkaan asiantuntijuus modernin ja postmodernin ajattelun valossa ei hallitusohjelmia keskenään vertaamalla muutu, vaikka asiakas saakin kohti uudempia hallitusohjelmia enemmän palstatilaa. Asiakkaan näkyvyys uudemmissa hallitusohjelmissä ei automaattisesti tuota asiakkaalle vahvempaa asiantuntijuusroolia verrattuna vanhempien ohjelmien piilossa olevaan asiakkaaseen. Määrällinen näkyvyys ei kulje näin käsi kädessä vahvan asiantuntijuuden kanssa. Enemminkin asiantuntijuus kohtaa uusia määrittelytapoja kuin kulminoituu laadullisesti postmodernin ajattelun mukaiseksi jaetuksi asiantuntijuudeksi.

Tutkimustulokseni osoittavat, että sosiaalityön asiakas kirjoitetaan hallitusohjelmiin varsin ristiriitaiseksi toimijaksi. Yhtäältä sosiaalityön asiakas nähdään passiivisena ja syrjäytymisvaarassa olevana, jota täytyy erilaisin toimenpitein auttaa ja aktivoida. Toisaalta sosiaalityön asiakasta kirjoitetaan hallitusohjelmissä aktiiviseksi, omia valintojaan tekeväksi kuluttajaksi. Tämän aktiivisen asiakkaan nähdään yhteiskunnallisen osallisuuden kautta parhaiten välttävän syrjäytymisen riskiä, ja sitä myöten tarvitsevan mahdollisimman vähän hyvinvointivaltiollista tukea. Hyvinvointivaltion tarjoamat palvelut asiakkaille, sosiaalityö mukaan lukien, argumentoidaan toisaalta välttämättömyytenä, mutta samaan aikaan riippuvuus näistä palveluista kategorisoi asiakkaat ongelma-asiakkaiksi, joita tulee tukea ja aktivoida pois palveluiden piiristä.

Kati Närhen, Tuomo Kokkosen ja Aila-Leena Matthiesin (2014) mukaan sosiaalityön asiakkaan osallisuudesta on tullut yksi johtavista sosiaali- ja terveydenhuollon tavoitteista. Yhteiskunnallisen osallisuuden kautta asiakas osallistuu aktiivisesti palveluiden tuottamiseen ja yhteiskunnan rakentamiseen kustannustehokkaasti. (Emt., 228, 233.) Sosiaalityön asiakkaan osallisuus määrittyy

tutkimusaineistossani tavoiteltavaksi, sillä se nähdään vastaparina syrjäytymiselle. Närhen ym. (2014) tutkimustulosten mukaisesti omat tutkimustulokseni kuvaavat sitä, kuinka sosiaalityön asiakkaiden osallisuus määrittyy pikemminkin palvelujärjestelmän tarjoamasta valmiista osallisuuden tulkinnasta sekä osallistumisen alueesta, kuin asiakkaiden itsensä määrittelemästä tavasta olla osallisia yhteiskunnassa.

Timo Toikon (2014) mukaan sosiaalityön asiakkaat halutaan nähdä aktiivisina asiakkaina, jotka määrittelevät palvelutarpeensa ja tekevät tarpeidensa pohjalta valintoja. Asiakkaat halutaan nähdä myös aktiivisina palveluiden käyttäjinä, jotka osallistuvat palveluiden kehittämiseen. Toisaalta samaan aikaan sosiaalityön asiakkaiden nähdään tarvitsevan ulkoapäin määriteltyjä velvoitteita saavuttaakseen aktiivisen asiakkaan roolin. (Emt., 161–162.) Aktiivisuutta korostava sosiaalipoliittinen ajatustapa on saanut alkunsa uusliberalistisesta talouspolitiikasta. Se on vaikuttanut Suomessa sosiaalityöhön ja laajemmin yhteiskunnalliseen ajatteluun siten, että 1990-luvulta lähtien sosiaalipalveluiden ideaa on muotoiltu vastuunottamisen kautta. (Julkunen 2008, 147; Toikko 2014, 165.) Tutkimani hallitusohjelmat on kirjoitettu 1990-luvulta lähtien, ja tämä vastuun retoriikka näkyy jollain tavalla koko tutkimusaineistossani, vahvistuen yhä voimakkaammaksi uudempiin hallitusohjelmateksteihin. Vastuun retoriikka näkyy vähiten vanhimmassa, Ahon hallituksen ohjelmassa (HO Aho 1991–1995), jossa korostetaan eniten hallituksen ja tätä kautta valtion vastuuta kansalaisista ja asiakkaista.

Sosiaalityön asiakkaiden aktiivisuuden korostaminen ja yhteiskunnan aktivoivat toimenpiteet perustuvat ennen kaikkea työllisyyskysymykseen (Ala-Kauhaluoma 2005; Toikko 2014, 170). Tämä korostuu myös tutkimustuloksissani, sillä hallitusohjelmissa asiakasta aktivoivat toimenpiteet ja aktivoinnin tarve kirjoitetaan ennen kaikkea työttömien ja heihin kohdistuvan työllisyystavoitteen kautta. Michel Foucault'n ajatuksiin pohjautuvan hallinnan analytiikan kautta hallinta nähdään poliittisesti johdonmukaisena toimintana, jolla tavoitellaan yksilöiden, yhteisöjen ja kokonaisten väestöryhmien ohjaamista kulloinkin tärkeänä pidettyjen päämäärien mukaisesti ja niiden saavuttamiseksi (ks. esim. Helén 2010). Hallinnalla perustellaan vapaan ja vastuullisen asiakkaan ideaa. Sen avulla tavoitellaan hallitusohjelmien kuuluttamia aktiivisia sosiaalityön asiakkaita, ja kuten tutkimustulokseni osoittavat, aktiivisia asiakkaita kuulutetaan esiin ristiriitaisesti heitä aktivoimalla erilaisin toimenpitein. (Vrt. Helén 2010; Rajavaara 2011, 207.) Sosiaalityön aktiivinen asiakas asetetaan hallitusohjelmateksteissä passiivisen asiakkaan kanssa vastakkain modernille ajattelulle tyypilliseen vastaparien erottelun tapaan. Hallitusohjelmat tuottavat näin sosiaalityön asiakkaista vastaparin aktiivinen-passiivinen. Mitään postmodernin ajattelun mukaisia kerrostumia, monimuotoisuutta, näistä vastapareista ei hallitusohjelmissa juurikaan argumentoida.

Markkina-ajattelu on luonut sosiaalityön asiakkaalle aseman kuluttajana. Kuluttaja-asiakas voi valita itselleen sopivat palvelut ja tällä tavalla vaikuttaa palvelujen sisältöön ja laatuun. Tätä kautta asiakas näyttäytyy palvelujärjestelmässä aktiivisena toimijana. Valintoja tekevä asiakas voidaan nähdä myös postmodernin ajattelun ymmärtämänä oman elämänsä ja tarpeidensa asiantuntijana. Valintoja tekevä asiakas voidaan nähdä subjektina, joka ohjaa tekemillään valinnoilla omaa elämäänsä. (Toikko 2014, 166.) Tutkimustulokseni osoittavat, että hallitusohjelmat kuuluttavat paikka paikoin esiin tällaista postmodernin ajattelun mukaista vapaasti valitsevaa asiakasta, jolla on mahdollisuus valita palvelunsa omaan asiantuntijuuteensa perustuen. Samalla tällainen valintoja tekevä asiakas osallistuu palvelujärjestelmän rakentamiseen, jolloin järjestelmästä uskotaan muodostuvan asiakaslähtöinen. Toisaalta tutkimustulokseni osoittavat, että näihin postmodernin ajattelun mukaisiin kuluttaja-asiakkaan puheenvuoroihin rinnastuu myös markkina-ajattelun mukainen rakenteista lähtevä tarve uudistaa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakennekokonaisuutta tuottavamman mallin mukaiseksi. Tällöin asiakaslähtöisen ajattelun mukainen valintoja tekevä subjektiasiakas saa rinnalleen objektiivisemmän asiakasmallin, jonka odotetaan toimivan annetuissa raameissa valintoja tekevänä kuluttajana ja mahdollisimman riippumattomana hyvinvointivaltiollisista palveluista.

Sosiaalityön ammatillisen asiantuntijuuden retorinen ristiriita

Asiakkaiden yhdenvertainen kohtelu ja yhdenvertaisesti tarjottavat palvelut argumentoidaan tutkimustulosteni mukaan rinnakkain asiakaslähtöisten arvojen kanssa. Ristiriita on sosiaalityön asiakkaan kannalta ilmeinen, sillä palvelut tulisi tuottaa samanaikaisesti asiakkaan yksilölliset tarpeet huomioiden ja asettaen asiakas samalle viivalle kaikkien muiden sosiaalityön asiakkaiden kanssa. Tutkimustulokseni osoittavat, että modernin ja postmodernin asiantuntijuusajattelun välillä vallitseva asiakaslähtöisyyden ja yhdenvertaisuuden ristiriita ilmenee haasteena myös ammatillisessa asiantuntijuudessa. Sosiaalityön ammattilaiset joutuvat työskentelemään ristiriitaisten odotusten keskellä hallitusohjelmien määritellesä työskentelyn suuntaviivat samanaikaisesti asiakaslähtöisyyttä ja yhdenvertaisuutta korostaen. Todellinen ammatillinen asiantuntemus jää paitsioon, kun työn tavoitteet määritellään ristiriitaisesti ylhäältä käsin.

Tutkimustulosteni valossa sosiaalityön ammatillinen asiantuntemus kohtaa aktiivisen asiakkaan odotukset ja sitä kautta työskentelylle jäsenyytyä velvoite aktivoida ja tarvittaessa myös sanktioida sosiaalityön asiakkaita. Valmiiksi määritellyt velvoitteet jättävät varsin vähän mahdollisuuksia ammattilaisille käyttää omaa asiantuntemustaan, puhumattakaan postmodernin ajattelun mukaisesta

työskentelyn suuntaviivojen määrittelystä *yhdessä asiakkaan kanssa* siten, että molempien osapuolten asiantuntemukselle annetaan tilaa.

Tutkimustulosteni mukaan hallitusohjelmat argumentoivat vahvasti moniasiantuntijaista yhteistyötä. Sosiaali- ja terveydenhuollon ja muiden heidän kanssaan läheisesti toimivien ammattilaisten yhteistyön merkitys tunnistetaan jo Ahon hallitusohjelmassa (HO Aho 1991–1995), mutta korostuu entisestään uudemmissa hallitusohjelmissa. Esimerkiksi Kataisen ohjelmassa (HO Katainen 2011–2014) argumentoidaan sosiaalityöntekijän mahdollisuutta vaikuttaa omaan toimintaansa. Kuitenkaan missään tutkimusaineistossani ei argumentoida ammattilaisen ja asiakkaan yhdessä jakamaa asiantuntijuutta, joka noudattelisi todellisen postmodernin asiantuntijuuden määritelmää. Asiantuntijoiden tekemä yhteistyö nähdään tutkimustulosteni mukaan hallitusohjelmissa usein taloudellisuuden, tuottavuuden ja tehokkuuden kautta. Yhteistyö määrittyy ennemmin rakenteelliseksi hyödyksi kuin moniasiantuntijaisen osaamisen hyödyntämiseksi asiakkaiden tarpeista käsin.

Ekonomistinen retoriikka korostuu tutkimustuloksissani muutenkin ammatillista asiantuntijuutta määrittelevänä. Sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuus tulee määritellyksi tuottavan ja kustannustehokkaan työskentelyotteen mukaisesti. Ammatilliselle on siis määritelty valmiiksi hallitusohjelmissa ja sitä kautta organisaatioissa tietty kehys, jonka rajoissa työ ja toimenpiteet tulee saada aikaan. Valmiiksi määritellyt asiantuntijuuden kehykset mukailevat modernin ajattelun mukaista asiantuntijuutta. (Ks. myös Närhi ym. 2014.)

Modernia ja postmodernia asiantuntijuusretoriikkaa rinnakkain

Eräsaari (2014, 125) ottaa vahvasti kantaa siihen, että postmoderni aika on mennyt ohi ja elämme uusliberalistista aikaa, jossa muun muassa yhteiskuntaluokat ovat osa todellisuutta ja jäsentävät ihmisiä eriarvoisiin kategorioihin. Näkemys uusliberalistisessa ajassa elämisestä ei ole yksin Eräsaaren näkemys, vaan tuoretta sosiaalityön kirjallisuutta ja tutkimusta lukiessa uusliberalismikäsitteeseen ja sen kautta tapahtuvaan yhteiskunnan ja sosiaalityön määrittelyyn ei voi olla törmäämättä. En kiistä tätä näkemystä talous- ja tehokkuusajattelun korostuneisuudesta. Uusliberalistisesta puheesta on tullut osittain jopa niin luontevaa ja opittua, että sitä ei välttämättä tule huomanneeksikaan. En kuitenkaan yhdy täysin yksioikoisesti Eräsaaren (2014) näkemykseen siitä, että postmoderni olisi ohitettu. Itse tulkitSEN uusliberaalin retoriikan ja yhteiskunta-ajattelun mukailevan modernin ajattelun perinteitä. Uusliberalistisessa retoriikassa ilmenee Sakari Hännisen

(2002) tulkitsemana Pierre Bourdieun yksikielisuuden ja toiston logiikka, jossa normista poikkeavat tai ainutkertaiset ajatukset eivät läpäise yhdistettyä joukkoaatetta. Kyse on määrättyjen käsitteiden toistuvista kategorioista, joiden avulla argumentoidaan poliittista tahtoa. Tällaisia kategorioita ovat omassa tutkimusaineistossani esimerkiksi aktivointi, kannustaminen ja vastuullistaminen, jotka Hänninenkin mainitsee. (Emt., 17–18.) En kuitenkaan yhdy tutkimustulosteni valossa ajatukseen, että modernia aikaa olisi seurannut postmoderni aikakausi, jonka ohi olisimme nyt ajaneet, ja vallitsevaa aikakautta määritteli hegemonisesti uusliberaali ajattelutapa. Tutkimustulokseni kuvaavat edellä mainittujen ajattelutapojen kokonaisuutta laajemmin kuin peräkkäisinä, toisensa kumoavina ajanjaksoina. Postmodernin ajattelun mukaisen asiantuntijuuden vivahteita on löydettävissä hallitusohjelmatekstien retoriikasta, vaikkakin modernin ajattelun kaltainen asiantuntijuus näyttää vahvana, jopa selkeästi hallitsevampana ajattelutapana.

Postmodernin ajattelun mukaisesti hyvä elämä ja uudet mahdollisuudet ovat kaikille mahdollisia. Postmodernin tulkinnan mukaan asiakkaalla on vahva rooli oman elämänsä asiantuntijana ja osallisena yhteiskunnassa ja sosiaalityössä. Postmodernin tulkinnan mukaan myös ammattilaisten yhteistyö ja kokonaisvaltainen työote asiakasta parhaiten palvelevalla tavalla nousevat keskeiseen asemaan asiantuntijanäkökulmasta. Tutkimustulokseni osoittavat, että kaikki kymmenen viimeisintä hallitusta Suomessa ovat argumentoineet näkyvästi asiakaslähtöisesti toteutetun sosiaali- ja terveydenhuollon puolesta. Matti Rimpelän (2015) mukaan asiakasnäkökulma on noussut mukaan 1980-luvulla julkisen vallan palvelujen kehittämiseen. 2000-luvulle tultaessa tämä näkökulma on lisääntynyt entisestään kuntien palvelustrategioissa. Rimpelän arvion mukaan kyseessä on kuitenkin ollut enemmän *asiakkuuspuhe*, retorisella tasolla tuotettu ihanne asiakaslähtöisyydestä, kuin aidosti asiakaslähtöinen palvelunkehittäminen. (Emt., 657.) Laitisen ja Pohjolan (2010, 13) mukaan palveluiden rakentuminen järjestelmälähtöisesti sekä palveluiden markkinoistuminen haastavat työn asiakaslähtöistä ihannetta. Tutkimustulokseni mukailevat Laitisen ja Pohjolan (2010) sekä Eräsaaren (2014) esittämiä näkemyksiä siitä, että sosiaalityön käytäntöjen suuntaviivoja sanelevat yhä enemmän talous, tehokkuus ja tuottavuus. Tutkimustulosteni valossa yhdyin myös Rimpelän (2015) esittämään näkemykseen, että hallitusohjelmien poliittisissa linjauksissa puhe asiakaslähtöisyydestä on esillä ihanteen tasolla, mutta törmää samanaikaisesti esitettyihin järjestelmälähtöisiin välttämättömyksiin. Tällöin asiakkaan asiantuntijuus ja ammatillinen yhteistyössä jaettu asiantuntijuus jäävät helposti ilman todellisia toimintamahdollisuuksia.

Tutkimustuloksissani hallitsee vahva ristiriita. Analyysissani käyttämät Jokisen (1999b) retoriset argumentaatiokeinot korostavat kuvaa poliittisen retoriikan häilyvyydestä, jolloin kahta vastakkaistakin ilmiötä voidaan argumentoida samanaikaisesti yhtä merkittävänä.

Tutkimustulokseni kuvaavat, että kahta samanaikaisesti merkittäväksi argumentoitua ristiriitaista sosiaalityön ilmiötä, esimerkiksi asiakaslähtöisyyttä ja taloudellisuutta, vakuutellaan eri argumentaatiokeinoin rinnakkain. Tämä on tulosteni valossa varsin tyypillinen tapa kirjoittaa hallitusohjelmatekstejä.

Sosiaalityö on poliittisen päätöksentekojärjestelmän toiminnallinen osa (Niiranen 2002, 19). Hallitusohjelmat määrittelevät kulloinkin suuntaviivat sille poliittiselle ilmapiirille, jossa sosiaalityötä toteutetaan ja sosiaalityön ammattilaiset kohtaavat asiakkaitaan. Hallitusohjelmissa määritellään se, millaisena sosiaalityön ammatillinen asiantuntijuus nähdään poliittisten päättäjien keskuudessa ja miten sosiaalityön asiakkaista puhutaan sekä millaiseksi asiakkaiden rooli rakentuu asiantuntijuusajattelussa. Kirsi Juhila (2006, 96–97) korostaa, että sosiaalityön käytännöissä näkyvät aina väistämättä ajan hengen mukaiset poliittiset ja yhteiskunnalliset ihanteet. Sosiaalityö on siis varsin poliittis- ja yhteiskuntasidonnaista, minkä vuoksi myös sosiaalityön asiantuntijuuden määritelmät vaihtelevat erilaisten vallalla olevien aatteiden myötä. Tutkimustulosteni valossa sosiaalityön poliittinen asiantuntijuusretoriikka on jonkin verran muuttunut vuodesta 1991 vuoteen 2015. Muutos näkyy ennen kaikkea retorisisissa painotuseroissa. Kaiken kaikkiaan sosiaalityön ammatillisesta asiantuntijuudesta ja sosiaalityön asiakkaasta puhutaan tutkimusaineistossani hyvin samankaltaisesti hallitusohjelmasta toiseen ja tässä puheessa korostuu erityisen vahvasti modernin ja postmodernin asiantuntijuusajattelun ristiriita.

Tulkitsen tutkimukseni tuloksia siten, että sosiaalityön ammatillinen asiantuntijuus sekä asiakkaan asiantuntijuus ovat hallitusohjelmien paradoksi. Sosiaalityön asiantuntijuus ei näyttäydy suinkaan yksiselitteisenä ilmiönä, vaan kyse on varsin moninaisesta ja kompleksisesta kokonaisuudesta. Siinä ammatillinen asiantuntijuus ja asiakkaan asiantuntijuus kietoutuvat toisiinsa ja saavat muotoja samanaikaisesti sekä modernin ajattelun että postmodernin ajattelun mukaisesta asiantuntijuudesta. Hallitusohjelmissa käytetyt retoriset argumentaatiokeinot ovat usein Perelmanin (1996) määrittelemälle universaaliyleisölle kohdennettuja. Hallitusohjelmien sisältämä yleisluonnostelma koko kansaa koskevista poliittisista tavoitteista sopii hyvin universaaliyleisölle kohdennetuksi tekstiksi. Tutkimustuloksissani korostui kahdeksan erilaista argumentaatiokeinoa, joilla sosiaalityön asiantuntijuutta argumentoidaan hallitusohjelmissa. Näillä kahdeksalla argumentaatiokeinolla sosiaalityön asiantuntijuutta tuotettiin sekä modernin ajattelun että postmodernin ajattelun ilmentäminä. Löytämäni argumentaatiokeinot vaikuttivat sopivan juuri hallitusohjelmien kaltaisiin teksteihin, joiden universaaliyleisölle kohdennettuina tulee onnistua esittämään asiat retorisesti siten, että niillä voidaan pyrkiä vakuuttamaan yleisöä poliittisesti sekä oikealla että vasemmalla laidalla ja kaikkia siinä välillä.

9 LOPUKSI

Tutkimastani aineistosta löytyy paljon muunkinlaista retoriikkaa kuin sosiaalityön asiantuntijuusretoriikkaa modernin ja postmodernin ajattelun ilmentäminä. Tämän tutkielman tulokset ovat riippuvaisia tutkijan valitsemasta näkökulmasta. Tutkimustulokseni näyttäytyvät valitussa tieteellisessä viitekehyksessä, ja tätä viitekehystä vaihtamalla tulokset voisivat olla hyvinkin poikkeavia. Tutkimusaineistokseni on valikoitunut Suomen kymmenen uusimman hallituksen hallitusohjelmatekstit vuoteen 2015 saakka. Jos tutkimusaineistoni olisi erityyppinen, esimerkiksi sosiaalityöstä tuotettu akateeminen tekstiaineisto, näyttäytyisivät tutkimustulokseni varsin erilaisessa valossa siitäkin huolimatta, että olen tässä tutkielmassa voinut tukeutua sosiaalityön akateemisiin tutkimuksiin.

Tutkielman tarkoituksena ei ole ollut antaa varmaa oikeaa kuvaa siitä, miten hallitusohjelmat kirjoittavat esiin sosiaalityön asiakasta tai ammattilaisten asiantuntijuutta. En ole ottanut tutkijana kantaa tekstin todellisuuteen, vaan mielenkiintoni on ollut nimenomaan siinä, *miten* sosiaalityön asiantuntijuudesta kirjoitetaan. Tässä tutkielmassa ei ole tietoisesti otettu kantaa myöskään siihen, kuinka hyvin hallitusohjelmatekstit todentuvat käytännön sosiaalityössä, sillä se ei ole tämän tutkielman tarkoitus. Tutkielman ensisijainen tarkoitus on ollut tehdä näkyväksi niitä sosiaalityön asiantuntijuudesta käytettyjä puhetapoja, jotka poliittisissa asiakirjoissa määrittävät modernin ja postmodernin ajattelun ilmentäminä. Tässä tavoitteessa onnistuin mielestäni hyvin. Löysin tutkimusaineistostani kahdeksan retorista argumentaatiokeinoa, joilla hallitusohjelmissa tuotetaan sosiaalityön asiantuntijuutta sekä ammattilaisen että asiakkaan näkökulmasta. Onnistuin nostamaan esiin sekä modernin että postmodernin ajattelun mukaista argumentaatiota sosiaalityön asiantuntijuudesta sekä esittämään, kuinka moderni ja postmoderni asiantuntijuus esiintyvät hallitusohjelmissa rinnakkain. Moderni ja postmoderni ajattelu ennalta valittuina tapoina kuvata sosiaalityön asiantuntijuutta oli tutkijan antama suunta tutkimustyölle. Näin tutkimustulosten esittelemä sosiaalityön asiantuntijuuden ”todellisuus” näyttäytyy nimenomaan tutkijan tekemien valintojen valossa.

Tutkimuksen luotettavuutta lisätäkseni olen pyrkinyt esittämään monipuolisesti otteita tutkimusaineistostani ja tekemään näiden otteiden ja aineiston esimerkkikuvausten kautta näkyväksi käyttämiäni retorisia argumentaatiokeinoja sekä niiden avulla tekemiäni tulkintoja. Tutkimusetiikkaa korostaakseni olen ottanut aineisto-otteisiin mukaan olennaiset osuudet valituista tekstikatkelmista ja pyrkinyt erityiseen tarkkuuteen, mikä osaltaan lisää tutkimuksen eettisyyttä.

Pois olen jättänyt katkelmista vain sellaiset kohdat, jotka eivät vaikuta sisällöllisesti analyysin tuloksiin. On kuitenkin huomioitava tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa, että joku toinen tutkija olisi saattanut tehdä erilaisia valintoja tekstiotteita esitellessään, jolloin tulosten luonne saattaisi näyttäytyä eri tavoin. Hallitusohjelmat ovat kaikkien halukkaiden lukijoiden saatavissa, joten kenellä tahansa on mahdollisuus arvioida tutkimukseni tuloksia tutustumalla tutkimusaineistoon.

Suomen hallitusohjelmista on olemassa aiempaakin tutkimusta. Hallitusohjelmia ei ole aikaisemmin tutkittu kuitenkaan sosiaalityön asiantuntijuusnäkökulmasta hyödyntäen modernin ja postmodernin ajattelun teoriataustaa. Hallitusohjelmat tutkimuskohteena eivät olleet helpoin mahdollinen tapa tehdä näkyväksi sosiaalityön asiantuntijuusretoriikkaa ja niitä puhetapoja, joilla poliittisella päätöksenteon areenalla linjataan ymmärrystä sosiaalityön asiakkaasta sekä ammatillisesta asiantuntijuudesta. Eittämättä syvemmälle sosiaalityön asiantuntijuusajatteluun olisi päässyt valitsemalla tutkimuskohteeksi esimerkiksi hallitusohjelmiin sisältyviä sosiaali- ja terveydenhuollon politiikkaohjelmia tai hallituksen kärkihankkeita. Nämä olisivatkin mielenkiintoisia jatkotutkimuksen kohteita.

Valitsin hallitusohjelmat yleismaailmallisina ohjelmajulistuksina erityisesti siitä syystä tutkimukseni kohteiksi, että niissä luodaan lähtökohdat ja raamit sille ilmapiirille, jossa sosiaalityötä ja siinä esiintyvää asiantuntijuutta lähdetään toteuttamaan. Koen tämän lähtöasetelman tärkeäksi tunnistaa ja tutkijan ominaisuudessa tärkeäksi tehdä sitä näkyväksi. Erityisen mielenkiintoinen jatkotutkimuksen paikka olisi tulevaisuudessa lähteä myös tutkimaan sosiaalityön asiantuntijuuden muuttumista Sote-palvelurakennemuutoksen jälkeisessä suomalaisessa yhteiskunnassa. Kuten tämäkin tutkimustyö esittää, kytkeytyy sosiaalityön asiantuntijuuden retorinen muutos aikaan ja poliittisen ilmapiirin muutokseen. Sote-palvelurakennemuutos suurena kokonaisuudistuksena saattaa hyvinkin vaikuttaa siihen ajattelutapaan, jonka pohjalta tuotetaan tulevaisuuden sosiaalityön asiantuntijuutta. Sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskettavan kattavan Sote-uudistuksen uskon jo lähitulevaisuudessa olevankin tavalla tai toisella eräs keskeisiä tutkimuskohteita, johon syventymällä sosiaalityöstä ja siinä ilmenevästä asiantuntijuudesta pystytään tuottamaan tärkeää tietoa.

LÄHTEET

- Adams, Robert (2002) *Social Work Processes*. Teoksessa: Robert Adams & Lena Dominelli & Malcolm Payne (toim.) *Social Work. Themes, issues and critical debates*. 2. painos. New York: Palgrave.
- Ala-Kauhaluoma, Mika (2005) Keppiä ja porkkanaa: Voidaanko aktivoinnilla vaikuttaa Työttömien työllistymiseen ja hyvinvointiin. *Yhteiskuntapolitiikka* 70(1), 42–53.
- Ala-Kauhaluoma, Mika & Keskitalo, Elsa & Lindqvist, Tuija & Parpo, Antti (2004) Työttömien aktivointi. *Kuntouttava työtoiminta –lain sisältö ja vaikuttavuus*. Tutkimuksia 141. Helsinki: Stakes.
- Alasuutari, Pertti (1999) *Laadullinen tutkimus*. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, Pertti (2011) *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.
- Atherton, Charles R. & Bolland, Kathleen A. (2002) Postmodernism – A dangerous illusion for social work. *International Social Work* 2002: 45(4), 421–433.
- Bauman, Zygmunt (1996) *Postmodernin lumo*. Suomentanut Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.
- Bauman, Zygmunt (2002) *Notkea moderni*. Suomentanut Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.
- Beck, Ulrich (1995) *Politiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa*. Teoksessa: Ulrich Beck & Anthony Giddens & Scott Lash (1995) *Nykyajan jäljillä: refleksiivinen modernisaatio*. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino, 11–82.
- Ekman, Susanna (2015) *Sosiaalityön asiantuntijuus postmodernin aikakaudella*. Kandidaatin tutkielma, Tampereen yliopiston yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö.
- Eräsaari, Leena (2011) *Sosiaalipalvelut käännöksen jälkeen*. Teoksessa: Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.) *Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 181–203.
- Eräsaari, Leena (2014) *Sosiaalityö markkinoilla*. Teoksessa: Riitta Haverinen & Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Tampere: Vastapaino, 125–140.
- Eräsaari, Risto (2002) *Avoimen asiantuntijuuden analytiikka*. Teoksessa: Ilkka Pirttilä & Susan Eriksson (toim.) *Asiantuntijoiden areenat*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, 21–35.
- Euroopan unioni (2016) http://europa.eu/index_fi.htm. Viitattu 30.4.2016.
- Fawcett, Barbara (2009) *Postmodernism*. Teoksessa: Mel Gray & Stephen A. Webb (toim.) *Social Work Theories and Methods*. London: SAGE Publications, 119–128.
- Finlay, Linda (2000) *The challenge of working in teams*. Teoksessa: Ann Brechin & Hilary Brown & Maureen A. Eby (toim.) *Critical Practice in Health and Social Care*. Cornwall: Sage Publications.
- Fook, Jan (2002) *Social Work – Critical Theory and Practice*. London: Sage Publications.

- Forssén, Katja & Nyqvist, Leo & Raitanen, Anniina (2009) Mihän sosiaalityö tarvitsee moniammatillisuutta. Teoksessa: Katja Forssén & Leo Nyqvist & Anniina Raitanen (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Moniammatillisuus sosiaalityön mahdollisuutena. Talentia-lehti. Sosiaalityön tutkimuksen seura 2009, 3–4. http://www.sosiaalityontutkimuksenseura.fi/muuttiedotteet/Tutkiva_sosiaalityo_2009_net.pdf Viitattu 13.4.2016.
- Foucault, Michel (1982) Afterword: The Subject and Power. Teoksessa: Hubert L. Dreyfus & Paul Rabinow (toim.) Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics: With an Afterword by Michel Foucault. Brighton: The Harvest Press, 208–226.
- Foucault, Michel (1987) The Ethic of Care for the Self as a Practice of Freedom. Teoksessa: James Bernauer & David Rasmussen (toim.) The Final Foucault. Lontoo: The MIT Press, 1–44.
- Günther, Kirsi & Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi (2015) From plan meetings to care plans: Genre chains and the intertextual relations of text and talk. *Discourse & Communication* 2015: 9(1), 65–79.
- Haverinen, Riitta & Kuronen, Marjo & Pösö, Tarja (2014) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino.
- Healy, Karen (2005) Social work theories in context. Creating frameworks for practice. New York: Palgrave.
- Helén, Ilpo (2010) Hyvinvointi, vapaus ja elämän politiikka. Foucault'lainen hallinnan analytiikka. Teoksessa: Jani Kaisto & Miikka Pyykkönen (toim.) Hallintavalta: sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä. Helsinki: Gaudeamus, 27–48.
- Heiskala, Risto & Kantola, Anu (2010) Vallan uudet ideat: Hyvinvointivaltion huomasta valmentajavaltion valvontaan. Teoksessa: Petteri Pietikäinen (toim.) Valta Suomessa. Helsinki: Gaudeamus, 124–148.
- HO Aho (1991–1995) Pääministeri Esko Ahon hallituksen ohjelma 26.4.1991. http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/65-paaministeri-esko-ahon-hallituksen-ohjelma?p_p_auth=WRXmLY3T&redirect=http%3A%2F%2Fvaltioneuvosto.fi%2Fhallitusohjelmat%3Fp_p_auth%3DWRXmLY3T%26p_p_id%3D101_INSTANCE_PSuRAXa52Usp%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-5%26p_p_col_count%3D1
- HO Jäätteenmäki (2003) Pääministeri Anneli Jäätteenmäen hallituksen ohjelma 17.4.2003. <http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/369535/hallitusohjelma-jaatteenmaki.pdf/f1016092-e36c-4a09-8e20-f1250e4ff063>
- HO Katainen (2011–2014) Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma. <http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/147449/Kataisen+hallituksen+ohjelma/81f1c20f-e353-47a8-8b8f-52ead83e5f1a>
- HO Kiviniemi (2010–2011) Valtioneuvoston tiedonanto eduskunnalle 22.6.2010 nimitetyn pääministeri Mari Kiviniemen hallituksen ohjelmasta. <http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/367816/hallitusohjelma-kiviniemi.pdf/4ece08eb-c703-4bc0-ac36-ab93e3a00607>

- HO Lipponen I (1995–1999) Pääministeri Paavo Lipposen hallituksen ohjelma 13.4.1995.
http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/66-paaministeri-paavo-lipposen-hallituksen-ohjelma?p_p_auth=WRXmLY3T&redirect=http%3A%2F%2Fvaltioneuvosto.fi%2Fhallitusohjelmat%3Fp_p_auth%3DWRXmLY3T%26p_p_id%3D101_INSTANCE_PSuRAXa52Usp%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-5%26p_p_col_count%3D1
- HO Lipponen II (1999–2003) Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.4.1999.
http://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/67-paaministeri-paavo-lipposen-ii-hallituksen-ohjelma?p_p_auth=WRXmLY3T&redirect=http%3A%2F%2Fvaltioneuvosto.fi%2Fhallitusohjelmat%3Fp_p_auth%3DWRXmLY3T%26p_p_id%3D101_INSTANCE_PSuRAXa52Usp%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-5%26p_p_col_count%3D1
- HO Sipilä (2015-) Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015: Ratkaisujen Suomi. Hallituksen julkaisusarja 10/2015.
http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FI_YHDISTETTY_netti.pdf/801f523e-5dfb-45a4-8b4b-5b5491d6cc82
- HO Stubb (2014–2015) Valtioneuvoston tiedonanto eduskunnalle 24.6.2014 nimitetyn pääministeri Alexander Stubbin hallituksen ohjelmasta.
<http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/145135/Stubbin+hallituksen+ohjelma/fafd39bc-307c-4cde-8b4c-b97724cf24ef>
- HO Vanhanen I (2003–2007) Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003.
<http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/369117/hallitusohjelma-vanhanen.pdf/da627124-c0ee-4015-9642-197b11013c02>
- HO Vanhanen II (2007–2010) Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma.
<http://valtioneuvosto.fi/documents/10184/368562/hallitusohjelma-vanhanen-II/2a27514c-b939-4bb6-9167-ce886c358dff>
- Hänninen, Sakari (2002) Välinpitämättömyyden kulttuuri ja silleen jättämisen politiikka. Teoksessa: Ulla Rynänen & Riitta Vornanen (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityön politiikkasuhde. Helsinki: Talentia, 17–18.
- Ilmonen, Kaj & Jokinen, Kimmo (2002) Luottamus modernissa maailmassa. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä: Kopijyvä Kustannus.
- Isoherranen, Kaarina (2012) Uhka vai mahdollisuus – moniammatillista yhteistyötä kehittämässä. Helsingin yliopisto: Sosiaalitieteiden laitos. Akateeminen väitöskirja. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2012:18.
- Jokinen, Arja (1999a) Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa: Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 37–53.
- Jokinen, Arja (1999b) Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa: Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (1999) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 126–159.

- Jokinen, Arja (2016) Poliitikkojen puheet puntarissa. Kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka. Teoksessa: Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2016) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Kokoelmateos joka sisältää aiemmin julkaistut teokset Diskurssianalyysin aakkoset (1993) ja Diskurssianalyysi liikkeessä (1999). Tampere: Vastapaino, 179–211.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2016) Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa: Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (2016) Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Kokoelmateos joka sisältää aiemmin julkaistut teokset Diskurssianalyysin aakkoset (1993) ja Diskurssianalyysi liikkeessä (1999). Tampere: Vastapaino, 25–50.
- Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Juhila, Kirsi (2009) Sosiaalityön selontekovelvollisuus. Janus 17(4), 296–312.
- Julkunen, Raija (2001) Suunnanmuutos: 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, Raija (2004) Hyvinvointipalvelujen uusi politiikka. Teoksessa: Lea Henriksson & Sirpa Wrede (toim.) Hyvinvointityön ammatit. Helsinki: Gaudeamus, 168–186.
- Julkunen, Raija (2007) Universalismista köyhyyspolitiikkaan? Teoksessa: Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) Vääryyskirja. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 43–59.
- Julkunen, Raija (2008) Yhteisvastuusta julkisen vastuun prioriteetteihin. Teoksessa: Petteri Niemi & Tuija Kotirinta (toim.) Sosiaalialan normatiivinen perusta. Helsinki: Palmenia, 147–182.
- Kananoja, Aulikki (2007) Sosiaalityön asiakas, menetelmät ja orientaatiot. Teoksessa: Aulikki Kananoja & Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki & Kristiina Laiho & Pirjo Sarvimäki & Pekka Karjalainen & Marjaana Seppänen (toim.) Sosiaalityön käsikirja. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino, 98–188.
- Karjalainen, Vappu (2011) Aktiivisen sosiaalipolitiikan ristiriitainen tehtävä. Teoksessa: Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.) Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä? Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 227–248.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2007) Muuttuva ja toiminnassa rakentuva asiantuntijuus. Teoksessa: Synnöve Karvinen-Niinikoski, Ulla-Maija Rantalaiho & Jari Salonen (toim.) Työnohjaus sosiaalityössä. Helsinki: Edita Prima, 77–91.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa: Mikko Mäntysaari & Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-Kustannus, 131–159.
- Kontio, Mari (2010) Moniammatillinen yhteistyö. Oulu: Tukeva-hanke. <http://www.thl.fi/thl-client/pdfs/99678721-328a-49f8-b1cb-495bf4215ff8>. Viitattu 13.4.2016.
- Konttinen, Esa (1997) Professionaalinen asiantuntijatyö ja sen haasteet myöhäismodernissa. Teoksessa: Juhani Kirjonen & Pirkko Remes & Anneli Eteläpelto (toim.) Muuttuva asiantuntijuus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, 48–61.

- Kuorilehto, Ritva (2014) Moniasiantuntijuus sosiaali- ja terveydenhuollon perhetyössä. Monitahoarviointi Q-metodologialla. Oulun yliopisto: lääketieteellinen tiedekunta. Acta Universitatis Ouluensis D Medica 1239. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Juvenes Print.
- Kvarnström, Susanne & Hedberg, Berith & Cedersund, Elisabet (2013) The dual faces of service user participation: Implications for empowerment processes in interprofessional practice. *Journal of Social Work* 2013: 13(3), 287–307.
- Kääriäinen, Aino (2007) Epävarmuuden sieto ja kirjoitettu tieto sosiaalityössä. Teoksessa: Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 247–265.
- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (2010) Asiakkuus – sosiaalityön ydinteema. Teoksessa: Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.
- Lastensuojelun käsikirja (2016) Sijaishuollon kustannukset. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuollon-kustannukset>. Viitattu 27.6.2016.
- Launis, Kirsti (1997) Moniammatillisuus ja rajojen ylitykset asiantuntijatyössä. Teoksessa: Juhani Kirjonen & Pirkko Remes & Anneli Eteläpelto (toim.) Muuttuva asiantuntijuus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Koulutuksen tutkimuslaitos, 122–133.
- Lipsky, Michael (1980) *Street-level Bureaucracy, Dilemmas of the Individuals in Public Services*. New York: Russell Sage Foundation.
- Metteri, Anna (2007) Dialogisuus. Teoksessa: Mirja Satka & Ilse Julkunen & Tero Meltti & Laura Yliruka (toim.) Käytännönopetuksen aakkoset. Helsinki: Helsingin yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitoksen julkaisuja 2.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Niemi, Petteri (2013) Hyvä, paha valta. Teoksessa: Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Tampere: Vastapaino, 31–54.
- Niiranen, Vuokko (2002) Kaksijakoinen politiikkasuhde – sosiaalityön osaaminen ja kunnallinen päätöksenteko. Teoksessa: Ulla Ryyänen & Riitta Vornanen (toim.) Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityön politiikkasuhde. Helsinki: Talentia, 19–22.
- Nuolijärvi, Pirkko (2012) Saatteeksi. Teoksessa: Vesa Heikkinen & Eero Voutilainen & Petri Lauerma & Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.) Genre-analyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus, 5–6.
- Närhi, Kati & Kokkonen, Tuomo & Matthies, Aila-Leena (2014) Asiakkaiden osallisuus ja työntekijöiden harkintavalta palvelujärjestelmässä. *Janus* 22(3), 227–244.
- Ojaniemi, Pekka & Rantajärvi, Kaisa-Maria (2010) Alkuarvioinnista suunnitelmalliseen lastensuojelun sosiaalityöhön. Teoksessa: Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) Asiakkuus sosiaalityössä. Helsinki: Gaudeamus, 219–244.
- Parton, Nigel (2002) *Postmodern and Constructive Approaches to Social Work*. Teoksessa: Robert Adams & Lena Dominelli & Malcolm Payne (toim.) *Social Work. Themes, Issues and Critical Debates*. London: Palgrave Mcmillan, 237–245.

- Payne, Malcolm (2005) *Modern Social Work Theory*. 3. uudistettu painos. London: Palgrave Mcmillan.
- Perelman, Chaïm (1996) *Retoriikan valtakunta*. Suomentanut Leevi Lehto. Tampere: Vastapaino.
- Piiroinen, Hannu (2005) *Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet*. Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston tutkimuksia 264.
- Pohjola, Anneli (2010) *Asiakas sosiaalityön subjektina*. Teoksessa: Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) *Asiakkuus sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 19–74.
- Pulkkinen, Tuija (1998) *Postmoderni politiikan filosofia*. Tampere: Tammer-Paino.
- Raitakari, Suvi (1999) *Mitä modernin lapselle kuuluu? 1990-luvun sosiaalityön peruskäsitteiden tarkastelua modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä*. *Sosiaalityön Pro gradu –tutkielma*. Tampere: Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitos.
- Raitakari, Suvi (2002) *Sosiaalityön marginaalistasus - Asiakkuus ja asiantuntijuus modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä*. Teoksessa: Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: Kopijyvä, 44–62.
- Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi & Günther, Kirsi & Kulmala, Anna & Saario, Sirpa (2012) *Asiakaslähtöisyydet asiakas-ammattilaisvuorovaikutuksessa: kuluttajuus, kumppanuus ja huolenpito mielenterveyskuntoutuksessa*. Teoksessa: Anneli Anttonen, Arto Haveri, Juhani Lehto & Hannele Palukka (toim.) *Julkisen ja yksityisen rajalla – julkisen palvelun muutos*. Tampere: Tampere University Press, 47–80.
- Raitakari, Suvi & Juhila, Kirsi (2013) *Kuluttajuusdiskurssi ja palveluvalinnat mielenterveyskuntoutuksen asiakaspalavereissa*. Teoksessa: Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 167–195.
- Raitakari, Suvi & Saario, Sirpa & Juhila, Kirsi & Günther, Kirsi (2015) *Client participation in mental health: shifting positions in decision-making*. *Nordic Social Work Research*: 5(1), 35–49.
- Rajavaara, Marketta (2011) *Näyttöperusteista sosiaalipolitiikkaa – kansalaiset vaikuttavuushallinnan objekteina ja subjekteina*. Teoksessa: Elina Palola & Vappu Karjalainen (toim.) *Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljellä?* Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 204–226.
- Raunio, Kyösti (2000) *Sosiaalityö murroksessa*. Tampere: Tammer-Paino.
- Raunio, Kyösti (2002) *Managerismi – Haaste sosiaalityön autonomiselle asiantuntijuudelle*. *Yhteiskuntapolitiikka* 6, 600–603.
- Reese, Dona J. & Sontag, Mary-Ann (2001) *Successful interprofessional collaboration on the hospice team*. *Health & Social Work* 2001: 26(3), 167–175.
- Rimpelä, Matti (2015) *Miksi kuntien hyvinvointipalvelut ajautuvat kriisiin? Yhteiskuntapolitiikka* 80(6), 655–659.

- Saarinen, Arttu & Salmenniemi, Suvi & Keränen, Harri (2014) Hyvinvointivaltiosta hyvinvoivaan valtioon. Hyvinvointi ja kansalaisuus suomalaisessa poliittisessa diskurssissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 79(6), 605–618.
- Seikkula, Jaakko & Arnkil, Tom Erik (2009) Dialoginen verkostotyö. 2. painos. Lahti: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Sipari, Salla (2008) Kuntouttava arki lapsen tueksi. Kasvatuksen ja kuntoutuksen yhteistoiminnan rakentuminen asiantuntijoiden keskusteluissa. Jyväskylän yliopisto: Kasvatustieteiden tiedekunta. Akateeminen väitöskirja. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 342.
- Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>. Viitattu 13.4.2016.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2016). Sosiaalipalvelut. <http://stm.fi/sosiaalipalvelut>. Viitattu 13.4.2016.
- Sote- ja maakuntauudistus (2016) <http://alueuudistus.fi/etusivu>. Viitattu 24.4.2016.
- Summa, Hilikka (1996) Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa: Kari Palonen & Hilikka Summa (toim.) Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 51–83.
- Sutinen, Riikka (2009) Modernin eheydestä postmodernin rikkonaisuuteen. Yhteiskunnan muutos sosiaalityön ammattilaisten tulkitsemana. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C: Työpapereita 50.
- Toikko, Timo (2014) Vastuullisen asiakkuuden paradigma. Teoksessa: Riitta Haverinen & Marjo Kuronen & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Tampere: Vastapaino, 161–175.
- Torppa, Kaarina (2007) Managerialismi suomalaisen julkisen erikoissairaanhoidon johtamisessa. Tutkimus yksityissektorin johtamisoppien soveltamisesta neljässä yliopistollisessa sairaanhoitopiirissä ja arvio managerialismin soveltuvuudesta julkisen erikoissairaanhoidon uudistamiseen. Akateeminen väitöskirja. D Medica 951. Oulu: Oulun yliopiston lääketieteellinen tiedekunta, hoitotieteen ja terveystieteiden laitos.
- Wiberg, Matti (2012) Poliitiikan tutkimus. Teoksessa: Vesa Heikkinen & Eero Voutilainen & Petri Lauerma & Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.) Genre-analyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja. Kotimaisten kielten keskuksen julkaisuja 169. Helsinki: Gaudeamus, 624–630.
- Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>. Viitattu 5.6.2016